

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Magistritöö

Meeli Semjonov

**Poliitiline osalus väljaspool päritolumaad: võõrsil olevate eestlaste
hoiakud**

Juhendaja: Vello Pettai, PhD

Kaasjuhendaja: Mai Beilmann

Tartu 2017

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

/töö autori allkiri/

Kaitsmine toimub ...../kuupäev/ kell...../kellaeg/
...../aadress/ auditooriumis...../number/.

Retsensent: ..... /nimi/ (...../teaduskraad/),
..... /amet/

EESSÕNA

Magistritöö idee sai alguse minu 2011. aastal kirjutatud sotsioloogia bakalaureusetööst „Ajude väljavool Eestist. Välismaal õppivate magistrantide näitel“. Bakalaureusetöö järel jätkasin hariduse ja rände teemade uurimisega, millest kasvas välja idee uurida päritoluriigist väljarännanud kõrgharidusega inimeste poliitilist käitumist ja hoiakuid.

Töö valmimisele on kaasa aidanud mitmed inimesed ja institutsioonid. Suur tänu Vello Pettaile töö kontseptsiooni väljatöötamise ja juhendamise eest ja Mai Beilmannile tehnilise andmeanalüüsi juhendamise eest. Tänuõnad ka Eesti Teaduste Akadeemia väljaspool Eestit tegutsevate noorteadlaste võrgustikule, Välisministeeriumi Globaalsete Eestlaste võrgustikule ja inimestele, kes aitasid kaasa küsitlusuuringu levitamisele, et link jõuaks võimalikult paljude vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesteni. Tänuõnad kaheksale vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud tuttavale, kes osalesid pilootuuringus, ning 201 vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesele, kes vastasid küsimustikule.

LÜHIKOKKUVÕTE

Päritoluriigist väljarändajatele kehtivad oma päritoluriigis üldiselt samad õigused ja kohustused kui nende päritoluriigis elavatele inimestele, kuid nad moodustavad oma päritoluriigi parlamendivalimistel kõigist valijatest väikese osa. Päritoluriigist väljarännanud inimesed mitmekesistavad riigi demokraatiat ning Eestis on päritoluriigist väljarännanud inimeste kaasamine Eesti ellu pigem kodanikuühiskonna kui riigi teema. Magistritöö eesmärk on anda ülevaade päritoluriigist väljarännanud inimeste poliitilisest käitumisest ja hoiakutest. Väljarändaja staatus on üks inimeste sotsiaaldemograafilise tausta tunnuseid nagu hariduski ning magistritöö uurimisküsimuseks on, kuidas haridus ja väljaränne mõjutavad inimeste poliitilist käitumist ja hoiakuid. Sotsiaaldemograafilise tausta mõju hindamiseks võrreldakse omavahel kolme gruppi: Eesti elanikkonda, vähemalt magistrikraadiga Eestis elavaid inimesi ja vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesi. Võrdluses kasutatakse 2014. aasta Euroopa Sotsiaaluuringu andmeid ning magistritöö tarbeks 2017. aastal läbi viidud küsitluse „Poliitiline osalus väljaspool päritolumaad: võõrsil olevate eestlaste hoiakud“ andmeid. Esiteks võrreldakse kolme grupi poliitilist käitumist (valimisaktiivsus ja kodanikuosalus) ja teiseks kolme grupi poliitilisi hoiakuid (poliitiliste institutsioonide usaldus, rahulolu demokraatia toimimisega) ning sisserände hoiakuid. Inimeste poliitilise käitumise ja hoiakute vaheline seos on lähtuvalt nende taustatunnustest erinev. Magistritöös püstitatakse teoreetilisele kirjandusele toetudes neli hüpoteesi poliitilise käitumise ja hoiakute vaheliste seoste kohta ja otsitakse vastust uurimisküsimusele, kuidas erineva sotsiaaldemograafilise taustaga inimeste poliitiline käitumine ja hoiakud kinnitavad poliitilise käitumise ja hoiakute vahelise seose hüpoteese ning seejuures antakse ülevaade vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste poliitilise käitumise ja hoiakute mustritest.

SISUKORD

EESSÕNA	3
LÜHIKOKKUVÕTE	4
SISUKORD	5
LÜHENDITE LOETELU	7
SISSEJUHATUS	8
1. TEOREETILINE RAAMISTIK INIMESTE POLIITILISE KÄITUMISE JA HOIAKUTE KOHTA	10
1.1. Poliitilise käitumise ja hoiakute vaheline seos.....	11
1.2. Poliitilise käitumise ja hoiakute seos haridustasemega	17
1.2.1. Poliitilise käitumise seos haridustasemega.....	17
1.2.2. Poliitiliste hoiakute seos haridustasemega	21
1.2.3. Sisserändehoiakute seos haridustasemega.....	23
1.3. Poliitilise käitumise ja hoiakute seos päritolu- ja elukohariigiga.....	26
1.3.1. Poliitilise käitumise seos väljarändega.....	26
1.3.2. Poliitiliste hoiakute seos väljarändega.....	34
1.3.3. Sisserändehoiakute seos väljarändega.....	37
1.4. Kõrgharidusega rändajate poliitiline käitumine ja hoiakud	40
2. VÕRDLUSGRUPPIDE KONTSEPTUALISEERIMINE JA HÜPOTEESID ...	43
2.1. Võrdlusgruppide kontseptualiseerimine.....	44
2.2. Hüpoteesid	49
3. UURIMISMEETOD	51
3.1. Euroopa Sotsiaaluuring Eestis.....	53
3.2. Küsitlusuuring „Poliitiline osalus väljaspool päritolumaad: võõrsil olevate eestlaste hoiakud“	54
3.2.1. Uuringu ettevalmistamine ja läbiviimine	54
3.2.2. Vastajate sotsiaaldemograafiline taust	56
3.2.3. Analüüsis kasutatavad tunnused.....	60
4. ANALÜÜS JA JÄRELDUSED.....	61

4.1. Poliitiline käitumine.....	61
4.2. Poliitilised hoiakud	78
4.3. Sisserändehoiakud	86
4.4. Kolme grupi poliitilise käitumise, poliitiliste hoiakute ja sisserändehoiakute vahelise seose võrdlus	102
KOKKUVÕTE	106
KASUTATUD KIRJANDUS	113
LISAD.....	118
Lisa 1: Ankeetküsitluse plaan	118
Lisa 2: Ankeetküsitlus	121
Lisa 3: Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste uuringus osalejad	135
Lisa 4: Jooniste ja tabelite loetelu	140
POLITICAL PARTICIPATION OUTSIDE COUNTRY OF ORIGIN: ESTONIAN EXPATRIATES ATTITUDES.....	143
Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	149

LÜHENDITE LOETELU

ACCI - Elukestva Õppe Uurimise Keskus ja Euroopa Nõukogu Aktiivse kodaniku ühendindikaator

DM06 – F. Docquieri, A. Marfouki ja B. L. Lowelli poolt välja töötatud andmestik, mis annab 1990. ja 2000. aasta alusel informatsiooni riikide väljarände kohta lähtuvalt väljarändajate haridustasemest

EL – Euroopa Liit

EP – Euroopa Parlament

ESS – Euroopa Sotsiaaluuring

ETA - Eesti Teaduste Akadeemia

OECD – Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon

VVK – Vabariigi Valimiskomisjon

SISSEJUHATUS

Magistritöö eesmärk on anda ülevaade vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste poliitilisest käitumisest ja hoiakutest. Sellest lähtuvalt on töö keskmes kolme erineva sotsiaaldemograafilise taustaga grupi: Eesti elanikkonna, vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste ja vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste poliitilise käitumise ja hoiakute vaheliste seoste analüüsimine ja kolme grupi võrdlemine, lähtudes küsimusest, kuidas erinevad grupid demokraatiat toetavad.

Põhifookus on päritoluriigist väljarännanud inimeste poliitilise osaluse võimaluste ning nende võimaluste kasutamise kirjeldamisel. Õigus välja rännata on kodifitseeritud rahvusvahelistes lepingutes ning rahvusvahelise kontrolli tõttu ei saa riigid omavoliliselt väljarännet piirata. Kui sisserände piiramise ja sisserändajatega tegeletakse riiklikul tasandil, siis väljaränne on Eestis pigem kodanikuühiskonna küsimus, näiteks väliseesti kogukonnad tegutsevad aktiivselt oma kultuuripärandi säilitamise nimel ning väljarändajate päritoluriiki kaasamisel on initsiatiivikad Eestis elavad inimesed, kellel on väljarände kogemus. Viimase aastakümne silmapaistvamateks ettevõtmisteks võib pidada algatusi väljaspool päritoluriiki elavate kodanike kaasamiseks, nagu MTÜ Eesti Kaubandus-Tööstuskoja 2010. aastal käivitatud projekt „Talendid koju!“ ja ETA (Eesti Teaduste Akadeemia) poolt 2016. aastal organiseeritud väljaspool Eestit tegutsevate noorteadlaste konverents. Mõlema algatuse tugevuseks on nende konkreetne haridustasemest lähtuv huviobjekt.

E-valimiste võimaldamine välisriigis elavatele kodanikele alates 2007. aasta Riigikogu valimistest on otsus, mis pole otseselt suunatud väljarändajatele, kuid teeb nende osaluse päritoluriigi poliitikas oluliselt kergemaks. Vaatamata sellele pole välisriigis hääletajate osakaal kasvanud. Väljarände andmed ei võimalda aga täpselt öelda, kui paljud väljarännanutest osalevad valimistel, sest pole teada, palju on väljarändajaid kokku. Päritoluriigist väljarännanud inimeste seost nende päritoluriigiga on oluline uurida, sest pole kindlalt teada, kas ja kui võrd on inimeste võõrustajariigi ühiskonda integreerumist mõjutanud nende varasem poliitiline käitumine ja hoiakud päritoluriigis. Teades, milline on päritoluriigist väljarändajate seos nende päritoluriigi elanikkonnaga

poliitilise käitumise, hoiakute ja sisserändehoiakute perspektiivist, saab esmalt tuua välja väljarändajate ja nende päritoluriigi elanike vastastikuse kaasatuse olulisuse ning teiseks analüüsida, mis alustel saab sama päritoluga, kuid erineva elukohaga gruppide vahelist sidet edasi arendada.

Magistritöö uurimisprobleemiks on küsimus: kuidas mõjutavad inimeste haridustase ja väljarändestaatus nende poliitilise käitumise ja hoiakute vahelisi seoseid. Selleks arutletakse esimeses peatükis teoreetilise kirjanduse põhjal kahe küsimuse üle. Esiteks: mis seosed on poliitilise käitumise ja hoiakute vahel ning kuidas see mõjutab demokraatia arengut, ning teiseks: mis inimeste poliitilist käitumist ja hoiakuid mõjutab. Magistritöö teoreetilise panuseks on rändajastaatuse ja haridustaseme tunnuse kombinatsiooni mõju hindamine inimeste poliitilisele käitumisele, hoiakutele ja sisserändehoiakutele. Selleks tuuakse teooria peatükis teisi autoreid refereerides välja, kuidas inimeste sotsiaalne taust nagu haridustase ja väljarändajastaatus mõjutavad inimeste poliitilist käitumist, hoiakuid ja sisserändehoiakuid.

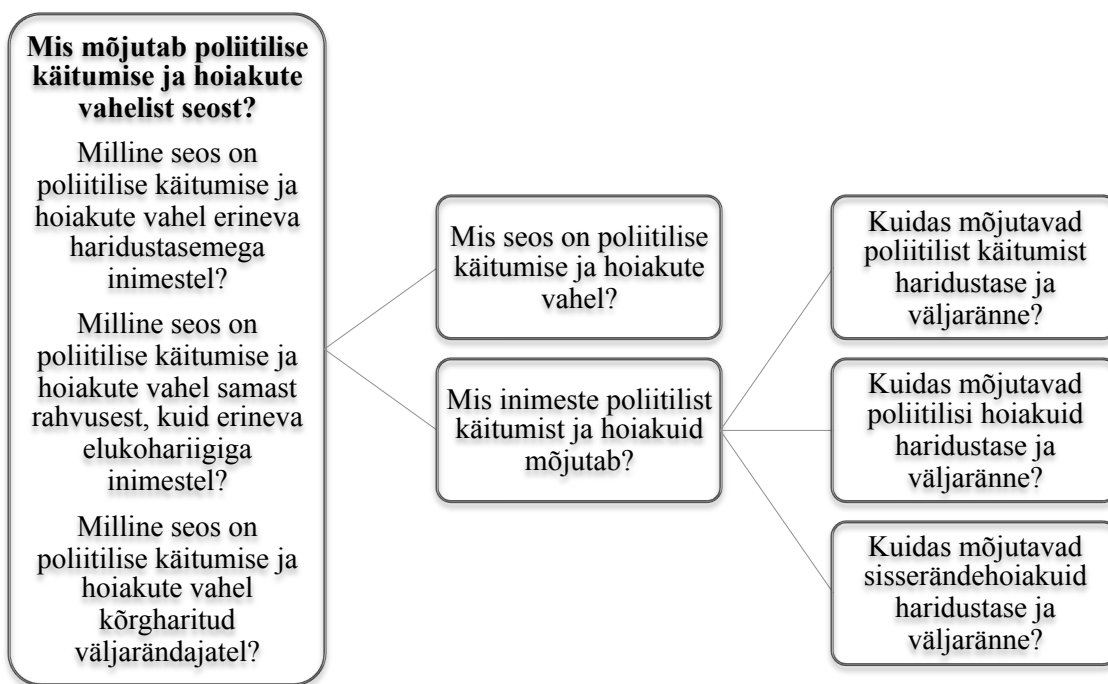
Magistritöö teises peatükis täpsustatakse milliseid gruppe ja miks käesoleva töö empiirilises osas võrreldakse. Samuti püstitatakse teoreetilise argumentatsiooni toel neli hüpoteesi. Esimene hüpotees on kolme grupi poliitilise käitumise eri vormide (valimisaktiivsuse ja kodanikuosaluse) vaheliste seoste kohta. Teine ja kolmas hüpotees on kolme grupi poliitilise käitumise eri vormide ja poliitiliste hoiakute seoste kohta. Neljas hüpotees on kolme grupi sisserändehoiakute ja poliitilise käitumise ning poliitiliste hoiakute seoste kohta.

Magistritöö kolmandas peatükis kirjeldatakse empiirilise analüüsi meetodit. Andmed pärinevad kahest allikast: 2014. aasta ESS (Euroopa Sotsiaaluuringu) andmebaasist ning 2017. aastal magistritöö jaoks läbi viidud küsitlusest. Küsitlusuuringu viis läbi autor ise ning seetõttu kirjeldatakse uurimismeetodi peatükis originaalsete andmete kogumise protsessi.

Neljandas peatükis tutvustatakse SPSS-is teostatud analüüsi tulemusi excelis koostatud joonistega ning arutletakse kolme grupi poliitilise käitumise ja hoiakute vaheliste seoste üle, lähtudes refereeritud kirjandusest, andmeanalüüsist ning hüpoteeside kinnitusest ja kummutamisest.

1. TEOREETILINE RAAMISTIK INIMESTE POLIITILISE KÄITUMISE JA HOIAKUTE KOHTA

Magistritöö eesmärk on erineva sotsiaaldemograafilise taustaga gruppide poliitilise käitumise ja hoiakute vahelise seose kombinatsioonide analüüsimine ning sellest tulenevalt selgitamine, kuidas erinevad grupid demokraatiat toetavad. Joonisel 1.1. on välja toodud uurimisküsimuste raamistik, millest osade kohta leidub hulgaliselt erinevaid teooriaid ja teiste kohta on teoreetilist käsitlust keeruline leida.

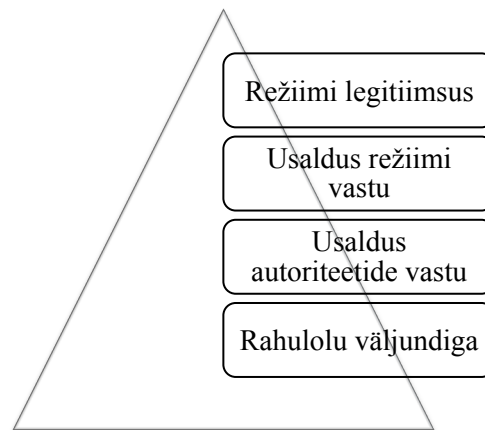
Joonis 1.1. Uurimisküsimused

Esmalt käsitletakse töös teooriaid, mis käsitlevad küsimust, kuidas on poliitiline käitumine ja hoiakud omavahel seotud ning kuidas see mõjutab demokraatia arengut ajas. Sellele järgnevalt võrreldakse töös teooriaid, mis vastavad küsimusele, kuidas mõjutab haridustase inimeste poliitilist käitumist ja hoiakud ning kuidas neid mõjutab väljaränne ja haridustaseme ja väljarände kombinatsioon.

1.1. Poliitilise käitumise ja hoiakute vaheline seos

Demokraatia on mitmetasandiline ning toimib vaid siis, kui inimestel on positiivsed hoiakud demokraatliku süsteemi suhtes ning nad väljendavad seda ka oma poliitilise käitumisega. Kuna inimeste käitumine ja hoiakud on erinevad, on vaja teada, mida nad demokraatia toimimise juures konkreetselt hindavad. Küsimus, kuidas inimeste poliitiline käitumine ja hoiakud ning nende vahelise seose erinevad vormid toetavad demokraatia tugevust, on alguse saanud biheivioristide koolkonnast. Demokraatia tugevust hinnatakse lähtuvalt erinevatest küsimustest, nagu kuivõrd võimaldab süsteem inimestel valitsuse otsustes osaleda ning mis vorme kasutades on inimesed otsustesse kaasatud. Mario Quaranta arvates „inimeste hinnang demokraatiale viitab nende arvamusele demokraatliku režiimi või süsteemi toimimise kohta“ (Quaranta 2017: 3) ning „hinnangute võrdlemisel tuleb arvestada mitmete erinevate indikaatoritega, mis mõõdavad poliitilise toetuse erinevaid dimensioone“ (Quaranta 2017: 4). Quaranta toetub oma töös peamiselt Gabriel Almondi ja Sidney Verba ning David Eastoni ideedele, kellest esimesed väidavad 1963. aastal, et „demokraatia toetust on võimalik mõõta inimeste hoiakutega ning need hoiakud võivad olla kognitiivsed, afektiivsed ja hinnangulised. Kognitiivsed hoiakud hõlmavad inimeste teadmisi poliitilise süsteemi, selle rollide ning sisendite ja väljundite kohta. Afektiivsetest hoiakutest selgub, kuidas inimesed tunnetavad poliitilist süsteemi, selle rolle ja jõudlust. Hinnangulise iseloomuga hoiakutest selgub, mida inimesed arvavad poliitilisest süsteemist“ (Quaranta 2017: 2). Ühesõnaga kontseptualiseerib Verba demokraatia süsteemina, mis on inimeste hoiakute objekt. Easton toob 1975. aastal välja, et demokraatia on režiim, mis on inimeste toetuse objekt ning Eastoni väitel on toetust võimalik mõõta kolmest perspektiivist, milleks on poliitiline kogukond, režiim või poliitiline autoriteet“ (Quaranta 2017: 3). Mitmete indikaatorite mudeli tulemusel on võimalik öelda, et „Põhja-Euroopa riikides ja Šveitsis on inimeste hinnangud demokraatiale kõige kõrgemad ning Ida-Euroopa riikides, nagu Ukrainas ja Kosovos, hinnatakse demokraatiat kõige madalamalt“ (Quaranta 2017: 23). Eesti on 28 riigist 18. kohal, kui vaadata 2013. aasta ESS tulemusi inimeste hinnangutes demokraatiale (Quaranta 2017: 17). Inimeste väärtusorientatsioon ning hinnangud demokraatia toimimisele muutuvad ajas, mistõttu tähendab demokraatia legitiimsuse uurimine pidevat protsessi. Jacques

Thomassen väidab, et „legitiimsus on üks toetuse vorm, mis ei sõltu demokraatia efektiivsusest, vaid moraalsest orientatsioonist“ (Thomassen 2001: 184) ning erinevate toetuse tüüpide vahel on kindel hierarhia (vt joonis 1.1.1).

Joonis 1.1.1. Toetuse objektide hierarhia (Allikas: Thomassen 2001: 182–183)

Thomasseni käsitlemise järgi on demokraatia jätkusuutlikkuse sisemise loogika põhimõtteks „mida enam väheneb toetus hierarhia tipus olevates vormides, nagu režiimi legitiimsus, seda enam ohustatud on demokraatia stabiilsus“ (Thomassen 2001: 182). See väide pärineb Eastoni tööst, kus legitiimsus on pika aja vätel välja kujunenud poliitilisest kultuurist (moraalsetest orientatsioonidest, normidest ja väärtustest) (Thomassen 2001: 181). „Teised toetuse tüübid, nagu rahulolu igapäevase poliitikaga ning usaldus autoriteetide ja režiimi vastu, sõltuvad tajutud kasulikkusest“ (Thomassen 2001: 181) ehk kodanike lühiajalisest reaktsioonist valitsuse poliitikale. Thomassen toob välja, et „rahulolematuse ilmumine pole iseenesest oht demokraatiale“ (Thomassen 2001:183) ja põhjendab oma seisukohta sellega, et „poliitiline toetus hierarhia kõrgemates vormides aitab üle elada perioodid, kui hierarhia alumistes vormides on toetus nõrk“ (Thomassen 2001: 182). „Arenenud demokraatias on valitsusesisesed mängud ja opositsioon saanud iseenesestmõistetavaks poliitika osaks“ (Thomassen 2001: 183) ja demokraatlik süsteem võimaldab inimestel vahetada välja valitsuse, keda nad enam ei toeta või ei usalda. Kui poliitiline väljund ja opositsioon aga järjepidevalt ebaõnnestub, võib rahulolematuse igapäevase poliitikaga areneda poliitiliste institutsioonide usalduse kaotuseks ning sellest edasi võib levida ka

rahulolematuse demokraatliku süsteemi toimimisega (Thomassen 2001: 183–184).

Demokraatia jätkusuutlikkust tagavaid protsesse uurides toetub Thomassen inimeste väärtuste muutusele, viidates Ronald Ingleharti väitele, et Teise maailmasõja järgse noorema generatsiooni prioriteediks on postmaterialistlikud väärtused, mis on seotud kuuluvuse, eneseväljenduse ja elukvaliteediga, ning nad pööravad selja traditsioonilistele poliitilistele parteidele (Thomassen 2001: 180). Thomassen seob postmaterialistlike väärtuste tõusu inimeste poliitilise pädevuse kasvamisega, mis omakorda „vähendab poliitiliste parteide olulisust ja tugevdab ühiskonnas poliitilise osaluse otseseid vorme“ (Thomassen 2001: 181), mida võib nimetada ka kodanikuosaluse vormideks. Lisaks käsitletakse selle seose põhjendamisel erinevaid väärtusi, nagu usaldus või huvi. Markus M.L. Crepaz, Karen Bodnaruk Jazayeri ja Jonathan Polk (2017) uurivad poliitilise usalduse seost poliitilise käitumisega. Crepaz et al. eristavad usalduses välise grupi usaldust ja sisemise grupi usaldust: „Kodanikuosaluse vormides, nagu protestid, boikotid, petitsioonid jm, osalevad rohkem kõrgema välise grupi usaldusega inimesed kui madala välise grupi usaldusega inimesed. Seejuures osalevad kõrgema välise grupi usaldusega inimesed valimistel vähem, mis on vastupidine seos võrreldes sisemise grupi usaldajatega“ (Crepaz et al. 2017: 261). Usalduse kõrval mõjutab inimeste poliitilist käitumist ka poliitiline huvi. Thomassen kirjeldab Lääne demokraatiates esinevat poliitilist huvi ja viitab Dieter Fuchs ja Hans-Dieter Klingemanni 1995 tööle, kus selgitatakse poliitilise huvi ja poliitilise käitumise seost kahest perspektiivist – kollektivismist ja individualismist. Thomassen leiab, et kui inimeste huviks on kollektiivsed hüved siis on nad suure tõenäosusega poliitikast huvitatud ja ka poliitiliselt aktiivsed. Kui inimeste huviks on individuaalsed hüved siis pole nad suure tõenäosusega poliitikast huvitatud ning on poliitiliselt passiivsed (Thomassen 2001: 185). Quaranta käsitleb poliitilist huvi selle erinevaid suundi välja toomata ning seob huvi rahuloluga, väites, et „mida vähem ollakse huvitatud poliitikast, seda rohkem on inimesed rahul demokraatia toimimisega“ (Quaranta 2017: 21).

Nii poliitilise toetuse erinevaid vorme kui ka sellega seotud poliitilist huvi käsitlevates teooriates on levinud inimeste hoiakute sidumine nende sotsiaaldemograafilise taustaga ning leitakse, et inimeste haridustasemel on kõige tugevam mõju poliitilisele käitumisele ja hoiakutele. Peamiselt seotakse kõrgharitute suurem huvi poliitika vastu poliitilise osalusega ning tuuakse välja, et kõrgema haridustasemega inimesed osalevad

poliitikas rohkem. Seejuures väidab Thomassen, et traditsioonilise sotsiaalse lõhestumise roll ühiskonnas väheneb seeläbi, et „religioon (riik ja kirik) ja sotsiaalne klass (omanik ja töötaja)“ (Thomassen 2001: 190) on kaasajal kaotamas oma mõju inimeste käitumisele ja hoiakutele ning et inimeste enesepaigutus vasak-parem skaalal ei sõltu tänapäeval inimeste sotsiaalsest positsioonist (Thomassen 2001: 191). Kuidas lähevad selle väitega aga kokku haridustasemest lähtuvad erinevad poliitilised hoiakud ning kuidas keskkonna muutus täpsemalt muudab inimeste hoiakuid ja käitumist? Selleks on kasulik esmalt vaadata, kuidas on keskkond muutunud. Anthony Heath et al. mõeldavad rassismi, rahvusluse ja vennalike suhete hääbumise mõõtmist üle Euroopa. Nad eristavad „meie“ ja „teie“ ja käsitlevad sisserändehoiakuid lähtudes kolmest kategooriast. „Esiteks, lähtuvalt hoiakutest erinevat tüüpi eesmärkidega sisserändajatesse, teiseks nende sotsiaalset tausta käsitlevatest kriteeriumitest ja kolmandaks integratsioonipoliitikast“ (Healt et al. 2015: 4). Heath et al. käsitlevad sisserändehoiakuid kui hoiakuid millessegi välisesse, aga nad ei seo hoiakuid käitumisega, nagu Crepaz, Jazayeri ja Polk seovad välise grupi usalduse kodanikuosalusega, vaid uurivad välise grupi hoiakute põhjusi. Healt et al. väitel on hoiakute iseloomu üheks aluseks see, kuidas tajutakse sisserändajate grupi suurust, ning nad väidavad, et „suuremas hulgas sisserändajates tuntakse suuremat ohtu kui väiksemas hulgas, sest nende integratsioon riigi ellu on keerulisem“ (Health et al. 2015: 4). Johannes Karreth, Shane P. Singh ja Szymon M. Stojek eristavad sisserändajate hulga tajutud suuruses kolme tasandit, milleks on ajaloolise sisserände olemasolu, hiljutine märgatav sisseränne ning sisserändajate tunnustepõhine (nagu erinev etniline grupp) nähtavus. Karreth et al. tulemused näitavad, et „ajaloolise sisserände olemasolu ei mõjuta sisserändehoiakuid aga sisserändehoiakuid mõjutab see, kuivõrd kiiresti ja kui palju on viimasel ajal sisserändajate hulk muutunud. Üldjuhul on suurem ja kiirem sisserändajate hulga kasv seotud negatiivsemate hoiakute tõusuga“ (Karreth et al. 2015: 1189). Sisserändajate hulga kõrval on kindlaks tehtud, et inimesed lähtuvad oma sisserändehoiakutes sisserändajate tüübist. Anthony Healt ja Lindsay Richards toovad ESS 2015. aasta andmetele toetudes välja, et „kõige rohkem toetatakse sisserändajaid, kes on pärit samast etnilisest grupist kui võõrustajariigi enamus ning kõige vähem toetatakse sisserännet vaesetest Euroopa välistest riikidest“ (Healt ja Richards 2016: 7). Karreth et al. põhjendavad sarnast leidu „välise grupi ohu teooriaga ning väidavad, et

kui sisserändajates tajutakse kultuurilist või majanduslikku ohtu ei toetata nende sisserännet“ (Karreth et al. 2015: 1176). Health ja Richards toovad sisserändehoiakute selgitamisel ohu tunnetamise teooriale lisaks ka inimeste ratsionaalse mõtlemise, kus lähtutakse küsimusest, kas sisserändajad on võõrustajariikidele kulu- või tuluallikaks: „Inimesi, kes tunnevad, et sisserändajad pigem võtavad võõrustajariigi maksudest ja teenustesektorilt (42%) on oluliselt rohkem kui neid, kes tunnevad, et sisserändajad annavad võõrustajariigile pigem juurde, kui võõrustajariigilt ära võtavad (26%) ning seega on sisserändehoiakud Euroopas pigem negatiivsed“ (Health ja Richards 2016: 9-10). Health ja Richardsi uurimuse tulemuste põhjal on võimalik väita, et kui võrrelda Euroopa riikide sisserändehoiakuid, on võimalik märgata vähest riikidevahelist polariseerumist, kuid riikidesiseselt on erineva sotsiaaldemograafilise taustaga gruppide vahel polariseerumine selgelt eristatav (Health ja Richards 2016: 3–12). „Hoiakuid sisserändesse mõjutab subjektiivse sotsiaalse distantsi tunnetus, mida käsitles esmalt Emory S. Bogardus 1947. aastal ja mis on olnud laialt kasutatud indikaator“ (Health et al. 2015: 4). Health et al. selgitavad sotsiaalse distantsi mõju sellega, et kui „ohutunnetus loob sisserände suhtes opositsiooni, siis positiivne kokkupuude sisserändega võib viia suurema sotsiaalse vastuvõtlikkuseni ning võib seejuures vähendada opositsiooni sisserände suhtes“ (Health et al. 2015: 4). Francisco Herreros ja Henar Criado on kindlaks teinud, et sotsiaalne usaldus, mis on üks peamisi poliitilise käitumise ja hoiakute sidusaineid, mõjutab sisserändehoiakuid positiivselt ning „inimesed, kes tunnetavad sisserändes ohtu, kuid kellel on kõrge sotsiaalne usaldus, on siiski sisserände suhtes positiivselt häälestatud“ (Herreros, Criado 2009: 352). Seega võib öelda, et erinevate tunnustega arvestades muutuvad hoiakutevahelised korrelatsioonid mitmekesisemaks ning seoste kombinatsioonides mõjutavad tunnused üksteist vastastikku, nagu sotsiaalse usalduse kõrge tase tasakaalustab ohu tajumise tagajärjel kujunevaid negatiivseid sisserändehoiakuid. Seejuures on inimeste hoiakute muutus tugevalt seotud nende ideoloogiliste hoiakutega (Karreth et al. 2015: 1189). Karreth et al. leiavad, et Austria, Saksamaa ja Šveitsi näitel on inimeste ideoloogiline orientatsioon hakanud aina enam mõjutama sisserändehoiakuid. Seda näitavad tulemused, et „sisserändajate tunnustest lähtuvad negatiivsed hoiakud esinevad üksnes nende kohalike seas, kellel on parempoolsed poliitilised vaated“ (Karreth et al. 2015: 1996).

Kokkuvõttena võib poliitilise käitumise ja hoiakute vahelise seose kohta öelda, et see on lai valdkond ka inimeste taustast tulenevaid sotsiaalseid lõhesid käsitlemata. Tänapäeva autorite panus biheivioristliku koolkonna ideede edasiarendusse on oluline ning poliitilise käitumise ja hoiakute vahelise seose mõistmine on ajaga paranenud. Võttes kokku magistritöös käsitletud autorite panust, võib välja tuua Quaranta, kes selgitab poliitilist ktiivsust rahuloluga ja on loonud poliitilist toetust mõõtva indikaatori. Samuti on oluline Thomasseni panus, kes käsitleb poliitilise käitumise ja hoiakute indikaatorite vaheliste seoste võimalikke tagajärgi, ning Grepaz, Jazayer ja Polki panus, kes käsitlevad detailselt ühte poliitilise käitumise ja hoiakute vahelist sidusainet – usaldust ja on nii poliitilise käitumise kui ka usalduse eri vormide seosest lähtuvalt välja toonud erinevaid käitumise ja hoiakute vahelise seose kombinatsioone. Magistritöö fookuses on poliitilise käitumise eri vormide seos hoiakutega – täpsemalt usaldusega – lähtuvalt usalduse objektist ehk poliitilisest institutsioonist ja kontseptuaalselt teisel tasandil olevatest hoiakutest sisserändesse. Usalduse objektiks on siinkohal poliitilised institutsioonid ning magistritöös käsitletakse küsimust, kuidas poliitilise käitumise seos sisserändehoiakutega erineb poliitilise käitumise seosest erinevate institutsioonide usaldusega. Järgmistes alapeatükkides (1.2. ja 1.3.) on välja toodud teoreetilised käsitlused, mis põhjendavad, kuidas haridus on seotud tänapäeva sotsiaalsete lõhedega ning kuidas rände tagajärjel muutuv poliitiline keskkond mõjutab inimeste poliitilist käitumist ja hoiakuid. Fookuses on esmalt rändes osalejate poliitilise käitumise ja hoiakute vahelise seose erinevused võrreldes päritoluriigis elavate inimestega. Teiseks, kas rändes osalejate sisserändehoiakud on erinevad, sest neil endal on sisserände kogemus, ning kas seetõttu on nende sisserändehoiaku ja poliitilise käitumise seos tugevam kui oma päritoluriigis elavatel inimestel. Seejuures on oluline käsitleda ka küsimust, kas päritoluriigist väljarändajate seos nende päritoluriigi institutsioonide usalduse ja poliitilise käitumise vahel on nõrgem kui päritoluriigis elavatel inimestel, kellel on igapäevane kontakt poliitilise keskkonnaga.

1.2. Poliitilise käitumise ja hoiakute seos haridustasemega

Haridustase on üks paljudest inimeste sotsiaaldemograafilise tausta tunnustest. Järgnev peatükk käsitleb küsimusi, kuidas on inimeste poliitiline käitumine seotud haridustasemega, kuidas on inimeste poliitilised hoiakud seotud haridustasemega ja kuidas on sisserändehoiakud seotud haridustasemega. 1.2. peatükis antakse ülevaate kirjandusest, mis tegeleb nendesamade küsimustega, ja võrreldakse erinevaid probleemidele lähenemisi, arvestades eesmärki, meetodit ja tulemusi.

1.2.1. Poliitilise käitumise seos haridustasemega

Mitmete riikide võrdleva uuringu hea näide on Bryony Hoskins et al. uuring, mis käsitleb hariduse otsest mõju kodanikuaktiivsusele. Hoskins et al. käsitlevad formaalse hariduse mõju aktiivse kodaniku käitumisele ning lähtuvad aktiivset kodanikku defineerides Euroopa Komisjoni definitsioonist: „Aktiivsed kodanikud on 1998. aastal Euroopa Komisjoni poolt defineeritud kui kodanikud, kelle häält kogukondades kuulatakse, kes tunnevad, et kuuluvad ühiskonda, kus nad elavad, ning nad hindavad demokraatia väärtust, võrdsust ja saavad aru erinevatest kultuuridest ja arvamustest. Selle definitsiooni järgi arendasid Elukestva Õppe Uurimise Keskus ja Euroopa Nõukogu välja Aktiivse kodaniku ühendindikaatori (ACCI), mis koosneb 61 indikaatorist ja neljast dimensioonist: esindusdemokraatia, protest ja sotsiaalne muutus (kodanikuühiskonna tegevused, mis nõuavad valitsuselt aru), kogukonna elu ja demokraatlikud väärtused“ (Hoskins et al. 2008: 386). Autorid väidavad, et „inimesed õpivad formaalse hariduse kaudu kodaniku kompetentsuse väljundeid, nagu osaluse hoiakuid, sotsiaalse võrdsuse väärtuseid, kodanikuväärtuseid ning demokraatlike institutsioonide tunnetust, mis edendavad aktiivseks kodanikuks olemist“ (Hoskins et al. 2008: 387). Autorid käsitlevad 19 EL (Euroopa Liidu) liikmesriigis elava 20441 vähemalt 18-aastase valimi puhul kolme poliitilise osaluse indikaatorit ACCI 61-st. Nendeks on „kaks esindusdemokraatia indikaatorit (osalus viimastel parlamendivalimistel ja ametlik liikmelisus mõnes poliitilises parteis) ning üks protesti

ja sotsiaalse muutuse indikaator (töötamine organisatsioonides, kampaaniamärgi kandmine, petitsioonidele allakirjutamine, osalemine demonstratsioonides ja kindlate toodete boikoteerimine)“ (Hoskins et al. 2008: 389). Hoskinsi, D’Hombres’i ja Campbelli tulemused toovad esiteks välja, et kahe esindusdemokraatia ja ühe protesti osalusvormi kasutamine on nii riikide võrdlusel kui ka riigisiselt täiesti erineval tasemel, mida võib põhjendada riigi demokraatia vanusega. Võrreldes Eesti andmeid äärmuslikemate riikidega, on viimastel parlamendivalimistel osalenud 68% Šveitsi valimist, 75% Eesti valimist, 96% Belgia valimist ning protesti osalusvormi on kasutanud 8% Bulgaaria valimist, 19% Eesti valimist 68% Rootsi valimist. Ühte protesti- ja sotsiaalse muutuse indikaatorit käsitledes toovad Hoskins et al. välja, et kuulumine mõnesse poliitilisse parteisse on kõigis valimisse kuuluvates riikides väga madal: 1,8% Ungaris, 5% Eestis, 9,5% Norras (Hoskins et al. 2008: 391). Võttes kokku Eesti tulemused (viimastel Riigikogu valimistel osalenud 75%, inimeste kuulumine mõnesse poliitilisse parteisse on 9,5% ning protestis osalemise vorme on kasutanud 19% valimist), on selge, et erinevatel osalusvormidel on ka riigisiselt erinev populaarsus inimeste seas. Samuti kinnitab Hoskins et al. uuring, et „ESS valimisse kuuluvate inimeste hinnang osalusele viimastel valimistel on oluliselt kõrgem kui nende elukohariikide tegelik valimisaktiivsuse protsent“ (Hoskins et al. 2008: 391).

Lisaks sellele, et Hoskins et al. käsitlevad formaalse hariduse mõjusid, kontrollivad nad ka inimeste poolt omandatud hariduse taustal muutujaid, näiteks vastaja isikutunnuseid, nagu sugu, tööturustaatus (vt lk 19 Tabel 1.2.1.: 1), perekonna finantsvõimalusi (vt lk 19 Tabel 1.2.1.: 2), perekonna sotsiaalset staatust (vt lk 19 Tabel 1.2.1.: 3), geograafilist asukohta (vt. lk 19 Tabel 1.2.1.: 4) ja vastaja omandatud haridustaset (vt lk 19 Tabel 1.2.1.: 5). Autorid pööravad tähelepanu olulisele faktorile, et „formaalne haridus ei ole muudest välistest keskkonnateguritest isoleeritud ning seega on oluline ka teadvustada rahvuslike, globaalsete, keskkonna ja sotsiaalpoliitiliste sündmuste mõju osaluse motivatsioonile“ (Hoskins et al. 2009: 388).

Tabel 1.2.1. Hariduse mõju kodaniku poliitilisele käitumisele, arvestades erinevaid inimese tausta kontrollmuutujaid (Ülemine arv: koefitsient; alumine arv: t-statistika)

Osalusvorm	Hääletamine	Poliitilise partei liikmelisus	Protest
1. Inimese isiklikud tunnused	0,009 (12,20)**	0,003 (6,5)**	0,031 (28,94)**
2. Leibkonna tunnused	0,009 (11,48)**	0,003 (5,86)**	0,029 (26,15)**
3. Perekonna taust	0,009 (11,24)**	0,003 (5,91)**	0,026 (22,93)**
4. Regionaalsed mõjud	0,009 (11,12)**	0,003 (6,93)**	0,026 (21,83)**
5. Mittelineaarsus hariduse mõjus	Keskharidus 0,012 (1,41) Kõrgharidus 0,085 (8,84)**	Keskharidus 0,007 (1,41) Kõrgharidus 0,033 (5,48)**	Keskharidus 0,134 (9,53) Kõrgharidus 0,273 (17,87)**

**p>0,01. Allikas: Hoskins, D’Hombres, Campbell. 2008. Tabel II: 392, rida 2; Tabel III: 393, rida 2; Tabel IV: 394, rida 2; Tabel V: 395, rida 2; Tabel VI: 396, read 2 ja 3. ESS 2006/2007

Hoskins et al. uuringu andmetest koostatud tabelist on näha, et hariduse iga lisa-aastaga tõuseb hääletamise tõenäosus 1% võrra ja poliitilise partei liikmelisus alla 1% sõltumatult sellest, millised on inimese isikutunnused, perekonna taust või geograafiline asukoht. Samuti tõuseb hariduse iga lisa-aastaga tõenäosus, et võetakse osa protestidest

ligi 3%. Kui kahe esindusdemokraatia indeksi näitel pole inimese tausta kontrollmuutujatel mõju haridustaseme ja kodanikuaktiivsuse seosele (vt lk 22 Tabel 1.2.1.: hääletamise ja poliitilise partei liikmelisuse tulbad) siis protesti ja sotsiaalse muutuse indikaatori näitel on inimese tausta tunnuste kontrollmuutujatel väga väike mõju, mis pole aga määrava tähtsusega (vt lk 22 Tabel 1.2.1.: protesti tulp). Nende tulemuste põhjal võib formaalse hariduse otsest mõju inimeste poliitilisele käitumisele kinnitada. „Hariduse, leibkonna ja kohalikke tunnuseid koos käsitledes on hääletamise tõenäosus kõrgharitudes seas 8,5%, mis on oluliselt kõrgem kui keskharidusega inimeste seas. Samuti on kõrgharidusega inimesed 3% suurema tõenäosusega mõne poliitilise partei liikmed ning on 27% võrra suurema tõenäosusega võtnud osa protestist“ (Hoskins et al. 2008: 397), mis on oluliselt suurem tõenäosus kui keskhariduse korral. Kokkuvõtvalt mõjutab haridustase protestis osalust rohkem kui kahes esindusdemokraatia vormis vaatamata sellele, et Eesti näitel on protestis osalenud vaid 19%. Seejuures viitavad Hoskins et al. „Campbelli (2006) olulisele leiule, et vastuolu hariduse ja poliitilise aktiivsuse korrelatsioonis seisneb selles, et seos kehtib indiviidi tasandil, aga riigi tasandil mitte. See tähendab, et kui Euroopa liikmesriikide haridustase on ajaga tõusnud, siis poliitilise pühendumise tase riigi tasandil mitte“ (Hoskins et al. 2008: 398). See näitab ka suuremahulise mitme riigi võrdluse keerukust antud küsimuses.

Florian Walter ja Sieglinde Rosenberg (2007) käsitlesid sarnaselt hariduse ja kodanike aktiivsuse vahelise seose teemat indiviidi tasandil, toetudes 2002. aastal läbi viidud ESS uuringu tulemustele ning 1990. ja 1999. aasta Euroopa Väärtuste Uuringule. Erinevalt Hoskins et al.-st käsitlesid Walter ja Rosenberg vaid Austria poliitilise osaluse arengut ja erinevate osalusvormide rolli võrreldes teiste Lääne-Euroopa riikidega. Walter ja Rosenberg jagavad poliitilise osaluse vormid lähtuvalt Inglehartist (1977) kolmeks: „hääletamine, eliidile suunatud ja eliidile väljakutset esitavad tegevused. Eliidile suunatud osalus tähendab töötamist mõnes erakonnas, rahalist doonorlust ja kontakte. Eliidile väljakutset esitav osalus tähendab petitsioonidele allakirjutamist, eetilist tarbimist, demonstratsioonides osalemist ja ka ebaseaduslikku protesti“ (Walter ja Rosenberg 2007: 10). Kui Hoskins et al. käsitlesid mõne erakonna liikmelisust esindusdemokraatia indikaatorina hääletamise kõrval ja erinevaid osalusvorme protestina, siis Walteri ja Rosenbergi käsitlus näeb parteiliikmelisust eraldiseisvana ja

pigem kodanikuaktiivsusest. Austria valimisse kuuluvad vastajad osalevad eliidile väljakutset esitavates tegevustes rohkem kui eliidile suunatud tegevustes (Walter ja Rosenberg 2007: 31). Austria uuringu näitel tõstetakse inimese tausta tunnustest esile vanuse mõju: „Noored inimesed osalevad eliidile suunatud tegevustes vähem kui vanemad inimesed“ (Walter ja Rosenberg 2007: 31). Poliitiliste hoiakute ja käitumise vahel tuuakse aga esile järgnevalt: „Eliidile väljakutsuvates tegevustes osalevad suurema tõenäosusega inimesed, kes on poliitikast huvitatud, kuid ei usalda poliitilisi institutsioone või ei ole rahul poliitilise süsteemiga“ (Walter ja Rosenberg 2007: 31). Kui võrrelda sotsiaalse tausta ja erinevate hoiakute mõjusid poliitilisele käitumisele, võib öelda, et „haridus mõjutab poliitilist osalust kõigis võimalikes osalusvormides“ (Walter ja Rosenberg 2007: 8). Austria näite puhul „mõjutab haridus inimeste eliidile väljakutset esitavat osalust läbi soodsa sotsiaalse keskkonna, kus on kombineeritud kõrge poliitilise huvi tase, isikutevaheline usaldus, postmaterialistlikud väärtused ja kindel skeptitsismi tase poliitiliste institutsioonide suunas, ning eliidile suunatud osalust läbi organisatsioonilise kuuluvuse ja tõhususe“ (Walter ja Rosenberg 2007: 3). Vaatamata sellele, et Walteri ja Rosenbergi uurimismeetodist erineb Hoskins et al. uurimismeetodist, väidavad nad samuti, et „hariduse otsene mõju poliitilisele aktiivsusele ilmneb kognitiivse mobilisatsiooni kaudu. See tähendab, et haridus mõjutab inimeste materiaalseid ressursse, kodaniku orientatsiooni, sotsiaalset kapitali ja väärtusorientatsiooni, millel on otsene seos poliitilise osalusega“ (Walter ja Rosenberg 2007: 8).

1.2.2. Poliitiliste hoiakute seos haridustasemega

Kui haridustase mõjutab poliitilise käitumise erinevaid vorme erinevalt, siis suure tõenäosusega mõjutab haridus ka poliitiliste hoiakute eri vorme erinevalt. See tähendab, et poliitiliste hoiakute ja käitumise vahelised seosed moodustavad suure hulga erinevaid kombinatsioone, mille mõistmiseks on oluline selgus küsimuses, mis on nii käitumise kui ka hoiakute objektiks. Näiteks kui poliitiline käitumist jagatakse erinevateks vormideks, nagu hääletamine ja kodanikuosalus, mida saab omakorda jagada eliidile suunatud või väljakutset esitavateks vormideks, siis jagatakse ka hoiakud erinevateks

vomideks lähtuvalt usalduse objektist, nagu usalduse väljenduse objektiks võivad olla nii poliitilises süsteemis olevad institutsioonid või eri tasandid kui ka isikud (nt sisserändajad, kaaskodanikud). Seega kui on teada, kuidas haridustase mõjutab poliitilist käitumist, on vaja ka teada, kuidas mõjutab haridustase poliitilisi hoiakuid, et vastata küsimusele, kuidas mõjutab haridustase usalduse ja kodanikuaktiivsuse seost. Peatükk (1.2.2.) käsitleb täpsemalt hariduse mõju poliitilisele usaldusele.

Marc Hooghe et al. selgitavad Belgia longituuduuringu tulemustega hariduse ja poliitilise usalduse vahelist positiivset seost ning kinnitavad eelnevas hariduse ja poliitilise käitumise vahelise seose peatükis väljatoodud ning Perssoni (2012) väidet, et „haridus on rohkem kui lihtsalt juba ühiskonnas olemasoleva stratifikatsiooni ja sotsiaalse ebavõrdsuse võimendi“ (Hooghe et al. 2015: 123). Hooghe et al. käsitlevad 2015. aastal Belgias 2006–2011 aastatel paneeluuringu käigus kogutud andmeid ning kinnitavad, et „õpilaste väärtusorientatsioonid on erinevad juba keskhariduse ajal. Väärtusorientatsioonid on seotud tulevikuplaanidega ning keskkoolis valmistatakse õpilasi ette nende tulevikurollideks ühiskonnas“ (Hooghe et al. 2015: 136). Belgia longituuduuringu tulemusega, et kõrgema haridustasemega inimestel on ka kõrgem poliitiline usaldus, kinnitavad Hooghe et al. kahte eelnevat selgitust. Esiteks kinnitavad Belgia uuringutulemused Campbelli (2009) Newtoni (1997) ja Nie et al. (1996) selgitust, et „kõrgema haridustasemega inimestel on kergem süsteemi usaldada, sest kõrgem haridustase avab võimalused privileeeritud positsioonidele ühiskonnas“ (Hooghe et al. 2015: 124); teiseks, Hillyguse (2005) väidet, et „kõrgharidus võimaldab inimestel sügavamalt mõista ühiskondlikke ja poliitilisi teemasid“ (Hooghe et al. 2015: 124)., ning Huang et al. (2011) selgitust, et „parema arusaamise tõttu usaldavad kõrgema haridustasemega inimesed ka suurema tõenäosusega süsteemi“ (Hooghe et al. 2015: 124).

Kui poliitilise käitumise ja poliitilise usalduse seos haridustasemega on mitmest aspektist uuritud teema, siis poliitilise usalduse kõrval on mitmeid teisi poliitilisi hoiakuid, mille kohta ei teata, kas haridustase neid hoiakuid mõjutab või mitte. Siinkohal keskendub magistritöö peamiselt usaldusele ja selle eri vormide põhjalikumaks analüüsiks on järgnevas peatükis (1.2.3.) välja toodud hariduse mõju sisserändehoiakutele, eeldades, et kõrgema haridustasemega inimestel on suurem

isikutevaheline usaldus ning seega on ka sisserändehoiakud positiivsemad kui madalama haridustasemega inimestel.

1.2.3. Sisserändehoiakute seos haridustasemega

Sisserändega seotud hoiakud on erinevates uuringutes kitsalt käsitletud teema. See tähendab, et autorid, kes sisserändehoiakuid uurivad, käsitlevad peamiselt nende hoiakute põhjusi, milleks on enamasti välised tegurid, nagu sisserändajate osakaal rahvastikust. Poliitiliste hoiakute seost sisserändehoiakutega on käsitlenud autorid, kes seovad enesepaigutuse vasak-parem skaalal sisserändehoiakutega väites, et vasakpoolse maailmavaatega inimesed on sisserände suhtes positiivsemalt häälestatud kui parempoolse maailmavaatega inimesed.

Enamik uurimustest, mis käsitlevad haridustaseme mõju sisserändega seotud hoiakutele kinnitab, et kõrgema formaalse haridustasemega inimestel on positiivsemad sisserändehoiakud kui madalama haridustasemega inimestel põhjusel, et sisseränne tõstab enamasti konkurentsi just madalama haridustasemega inimeste tööturul (Health ja Richards 2016: 11). Seejuures on aga ka teisi lähenemisi, nagu Alan E. Kessleri ja Gary P. Freemani uurimus sisserändehoiakutest, kasutades 1988. ja 2000. aasta Eurobaromeetri andmeid. Kessler ja Freeman väidavad, et „sisserändehoiakuid mõjutavad pigem teised hoiakud, nagu eelarvamused vähemuste suhtes, poliitiline ideoloogia ja hoiakud EL-i, kui indiviidide sotsiaaldemograafilised ning makrotasandi demograafilised ja majanduslikud faktorid“ (Kessler ja Freeman 2005: 826). Tiiu Paas käsitleb sisserändehoiakute põhjusi lähtuvalt kahest perspektiivist ning väidab: „Immigratsioonihoiakuid kujundavad suures plaanis individuaalsed ehk isikuga seotud tegurid (näiteks haridus, sissetulekud, sugu, vanus) ning kollektiivsed ehk üldise keskkonnaga seotud tegurid (näiteks elanikkonna rahvuslik koosseis, majanduslik olukord riigis, olukord tööturul)“ (Paas 2015: 142). Seejuures toob Paas välja, et oluline on ka „inimeste usaldust teiste inimeste ja oma riigi institutsioonide (valitsus, parlament, politsei jt) suhtes“ (Paas 2015: 142). Kessler ja Freeman, kes käsitlevad erinevate hoiakute vahelisi seoseid, toovad välja, et „sisserändevastased hoiakud on levinud madalama haridustasemega inimeste seas, kes toetavad konservatiivset

ideoloogiat ja parempoolseid parteisid“ (Kessler ja Freeman 2005: 835) ning „sisserändevastatus oli EL-is kõige kõrgemal 1990. aastate keskel, peale mida on sisserändehoiakud positiivsemaks muutuma hakanud“ (Kessler ja Freeman 2005: 826).

Sotsiaaldemograafiliste tegurite mõju uurivad Health ja Richards toovad välja, et „hoiakud on kõige rohkem polariseerunud erinevate haridustasemetega inimeste vahel, /.../ millele järgnevad vanuselised /.../ ja sissetulekutest lähtuvad hoiakud. /.../ Soolisest, religioosest ja rändestaatuse taustast lähtuvalt ei saa välja tuua olulist polariseerumist hoiakutes, kuid kodakondsuse staatusest lähtuvalt on polariseerumine hoiakutes olemas. /.../ Euroopa riikide sisene polariseerumine on kõrge, kui võrrelda omavahel nooremate ja vanemate ning kõrgemalt haritud ja väiksema haridustasemega inimeste hoiakuid küsimuses, kas lubada riiki sisserändajaid vaesematest riikidest väljaspool Euroopat“ (Health ja Richards 2016: 11). Eestis on inimeste hoiakute polariseerumine haridustaseme alusel Euroopa keskmine ning kahe grupi vaheline erinevus on veidi üle 30%, samal ajal kui Ungaris on see vaid veidi üle 10% ja Sloveenias 55% (Health ja Richards 2016: 10).

Sageli uuritakse tegurite mõju, nagu inimeste sotsiaalne taust ja väärtused ning riiklik ja majanduslik keskkond, hoiakutele eraldi, kuid Rune Stubager käsitleb ühiskondlike lõhede teemat kompaktselt, tuues välja, et „hariduse lõhe hõlmab endas konflikti kokkulangevust kolmel tasandil, milleks on sotsiaalstruktuuriline, normatiivne (väärtused) ja organisatsiooniline“ (Stubager 2009: 2). Stubager loob nendest mudeli, millega mõõta ühiskondlikest lõhedest tulenevat kultuurisõda Taanis ning kinnitab ka teiste autorite veendumust, et madalama haridustasemega inimestel on „parempoolne maailmavaade, mida esindavad erakonnad on enim sisserände vastu“ (Health ja Richards 2017: 3) ning kõrgema haridustasemega inimestel on pigem vasakpoolne maailmavaade, mida esindavad erakonnad ei sea sisserändele nii rangeid piiranguid. See on teoreetilises kirjanduses levinud selgitus küsimusele, miks kõrgema haridustasemega inimestel on positiivsemad sisserändehoiakud. Kui Health et al. toovad välja, et sisserändehoiakud sõltuvad sellest, millise majandustasemega riigist on suur osa sisserändajaid pärit, siis Mindaugas Butkus et al. väidavad et „kui üldiselt on hoiakud EL-sisestesse sisserändajatesse positiivsemad kui EL-välistesse sisserändajatesse“ (Butkus et al. 2016: 292), siis „kõrgharidusega inimeste sisserändehoiakud ei erine, kui võrrelda EL-sisest või EL-välist sisserännet“ (Butkus et al. 2016: 299).

Kokkuvõtvalt kinnitavad hariduse ja poliitilise aktiivsuse seost käsitlevad uuringud nendevahelist tugevat seost. Kõrgema haridustasemega inimesed osalevad poliitikas rohkem nii hääletamisel kui ka aktiivsete kodanikena (Crepaz et al. 2017; Hoskins et al. 2008; Walter ja Rosenberg 2007), neil on suurem poliitiline huvi ja teadmised (Thomassen 2001; Hoskins et al. 2008; Walter ja Rosenberg 2007) ning nad hindavad vabadusi ja on vasakpoolsema maailmavaatega (Stubager 2009) kui madalama haridustasemega inimesed. Walter ja Rosenberg (2007) leiavad, et kõrgema haridustasemega inimesed on ka usaldavamad, kuid sellele vastukaaluks leiavad Ferreros ja Criado (2009), et haridustasemel ei ole seost sotsiaalse usaldusega. Samuti on teada, et kõrgema haridustasemega inimesed tunnevad sisserändes väiksemat ohtu (Healt et al. 2015) ja nende sisserändehoiakud on positiivsemad (Butkus et al. 2016), kuid nad on demokraatiaga vähem rahul (Quaranta 2017) ning skeptilisemad poliitiliste institutsioonide suhtes (Walter ja Rosenberg 2007) kui madalama haridustasemega inimesed.

Erinevad poliitilise käitumise, hoiakute ja haridustaseme vahelise seose käsitlevad lähenevad hariduse mõjule erinevalt. Mõned uuringud kinnitavad, et haridusel on otsene mõju inimeste väärtussüsteemile ja oskustele (Hoskins et al. 2009; Walter ja Rosenberg, 2007; Hooghe et al. 2015), teised aga lükkavad hariduse otsese mõju väite ümber ning kinnitavad, et hariduse mõju on ülehinnatud ja mõjutab inimeste hoiakuid ja käitumist kaudselt, sest ligipääs haridusele sõltub inimeste sotsiaalsest taustast, nagu perekonnast, sotsiaalmajanduslikust taustast ja lapsepõlves kogetud sotsialiseerumisest. Magistratõõ fookus on autoritel, kes käsitlevad haridustaseme otsest mõju nii poliitilisele käitumisele kui ka hoiakutele. Samuti lähenetakse hariduse ja poliitilise käitumise seose käsitlemisele erinevatest perspektiividest, kus ühed võrdlevad seda seost riikide vahel, teised aga ühe riigi siseselt. Laiahaardelised uuringud võimaldavad kindlaks teha, millistes riikides on hariduse ja poliitilise aktiivsuse vaheline seos tugevam võrreldes teiste riikidega ning millise poliitilise aktiivsuse vormi ja hariduse vaheline seos leiab enim kinnitust erinevate riikide lõikes. Ühele riigile keskenduvad uuringud võimaldavad aga kindlaks teha hariduse mõju indiviididele longituuduuringuga ning vastata täpsematele küsimustele, nagu kas haridusel on otsene või kaudne mõju, milline on inimese poliitiline käitumine enne kõrgema hariduse saamist ja milline pärast.

1.3. Poliitilise käitumise ja hoiakute seos päritolu- ja elukohariigiga

Inimeste päritolu- ja elukohariik ning nende kattumatuslega kaasnev rändestaatus on üks inimeste sotsiaaldemograafilise tausta tunnus nagu hariduski. Võrreldes hariduse mõju uuringuid rände mõju uuringutega, on need veidi erinevad. Järgnev toob välja, kuidas on uuritud väljarände ja inimeste poliitilise käitumise vahelist seost; väljarände ja poliitiliste hoiakute seost ning väljarändajate sisserändehoiakuid. 1.3. peatükk annab ülevaate olemasolevatest vastustest neile küsimustele erinevates käsitlustes ning võrdleb nende eesmärgi, meetodeid ja tulemusi.

1.3.1. Poliitilise käitumise seos väljarändega

Rände mõju poliitilisele käitumisele käsitletakse erinevalt sellest, kuidas käsitletakse haridustaseme mõju poliitilisele käitumisele. Rände mõju poliitilisele käitumisele uuritakse esmalt lähtuvalt reaalistest valimisaktiivsuse andmetest, mitte sotsiaaluuringute andmetest, kus inimesed on küsimustele vastanud. Teiseks ei pöörata väljarändajate kodanikuaktiivsuse uurimisele erilist tähelepanu. Järgnev kirjeldab teadaolevaid andmeid väljarände mõjust poliitilisele käitumisele.

Välisriigis hääletamine on naistele valimisõiguse laienemise järel ajaliselt hiljem avanenud võimalus, mida tänaseni mõnedes riikides piiratakse. Seega peab päritoluriigist väljarännanute poliitilise käitumise ja hoiakute teoreetilises käsitluses esmalt vaatlema nende võimalust üldse osaleda päritoluriigi poliitikas ja seejärel analüüsima, kuivõrd ja kuidas seda võimalust kasutatakse. Ei ole kindlalt teada, mitmes välisriigis on võimalik hääletada, sest erinevatel autoritel on lähtuvalt oma uurimistöö eesmärgist mittekattuvad arvud. Kuna käesoleva magistr töö eesmärk pole riikidevaheline võrdlev analüüs, pole antud juhul sisuliselt oluline teada täpset riikide arvu, kus on võimalik hääletada, aga ligikaudne teadmine annab ühe riigi kodaniku välisriigis hääletamise uurimisele olulise konteksti. Varem tehtud töodes käsitletakse päritoluriigist väljarändajaid kui ekspatriaate ning päritoluriigi territooriumist väljaspool

hääletamist kui välisriigis hääletamist (*external voting*), ülemere hääletamist (*overseas voting*), puuduja hääletamist (*absentee voting*), diasporaa hääletamist (*diaspora voting*) ja väljarändajate hääletamist (*expatriate voting*) ning käesolevas töös kasutatakse läbivalt terminit „välisriigis hääletamine“. Siinkohal on oluline teadvustada, et välisriigis hääletamise termini alla ei kuulu sisserändajate hääletamine oma võõrustajariigis.

Andy Sundberg toob välja, et „välisriigis hääletamine hakkas levima Esimese ja Teise maailmasõja ajal, mil läänemaailmas kaasati valimistesse riigi militaarsetel missioonidel viibivad sõdurid. /.../ Esimesena on teada Wisconsin poolt USA 1862 aasta valimistel kehtestatud hääleõigus liidu ridades võitlevatele sõduritele, kes sõdisid tsiviilsõja ajal. Välisriigis hääletamise peamised motiivid olid poliitilised, sest on teada, et vabariiklased toetasid piiriülese hääletamise legaliseerimist põhjusel, et nad uskusid, et sõdurid toetavad vabariiklasest presidenti Abraham Lincolni. USA teenistuses olijatele tagati posti teel hääletamise õigus 1942. aastal, mida laiendati mittemilitaarsetele välismaal teenivale kogukonnale 1955. aastal. Kõigile USA kodanikele, kes on välismaal, tagati välisriigis valimise õigus alles 1968. aastal“ (Sundberg 2007: 1). Võrreldes läänemaailmaga, kus seotakse välisriigis hääletamise ajalugu militaarse kontekstiga, „seotakse Uus-Meremaal välisriigis hääletamist meremeestega, kellele tagati hääleõigus 1890. aastal ning Uus-Meremaa lähipiirkonnas Austraalias 1902. aastal. See ei tähenda, et militaarne personal oleks välisriigis hääletamisest välja arvatud, aga neil anti Uus-Meremaal vanusepiiranguta hääleõigus sõja ajal, mil tavahääletajatel oli päritoluriigis 21-aastase vanusepiirang“ (Sundberg 2007: 1). Enamikus riikides, kus oli ajaloos välisriigis hääletamise õigus, hõlmas see vaid kaitseväelasi või riigiametnikke, samal ajal kui päritoluriigis elavaid inimesi see piirang ei puudutanud.

Bailey Kathryn Sanders käsitleb välisriigis hääletamise õiguse levikut kahejärgulise protsessina. „Esimene faas tähendab rahvusvaheliste standardite kasvu ja teadmiste kasvu küsimustes, mis on demokraatlik käitumine ja kellel on õigus osaleda poliitilises protsessis. Teine faas on seotud riikide ajaloo ja kodumaise olukorraga. Välisriigis hääletamiseks institutsionaalse raamistiku loomiseks läbis aastatel 1962–2013 selle kahejärgulise protsessi 97 riiki“ (Sanders 2010: 2). Sundberg, kes uurib välisriigis hääletamise ajalugu täpsemalt ning võrdleb erinevate riikide välisriigis hääletamise

võimalusi ja piiranguid, toob aga välja, et „välisriigis hääletamine on võimalik 115 riigis“ (Sundberg 2007: 6). Samuti seob Sundberg välisriigis hääletamise riikide ideoloogia ja huviga: „Välisriigis hääletamise õigus on osa valimissüsteemist ning riigid, kes on selle omaks võtnud, usuvad, et kõigil kodanikel on võrdne õigus osaleda valimistel või näevad nende riikide poliitilised jõud välisriigis hääletamises potentsiaalselt eelist“ (Sundberg 2017: 4).

Daniele Caramani ja Oliver Strijbis seovad välisriigis hääletamise kõigi valimisõiguslike inimeste süsteemiga: „Modernsetes demokraatias on neli tüüpi valijaid: rahvuslikud residendist valijad (hõlmab rahvuslikke kodanikke, kes elavad oma päritoluriigis, ning arvab välja nii päritoluriigist väljarändajad kui ka riiki sisserändajad), rahvuslikud valijad (hõlmab rahvuslikke kodanikke sõltumata nende elukohariigist), residendist valijad (hõlmab kõiki riigi residente sõltumata sellest, kas nad on põliselanikud või sisserändajad) ja rahvuslikud ja residendist valijad (hõlmab nii rahvuslikke kodanikke sõltumata nende elukohariigist ja ka residente sõltumata nende rahvusest)“ (Caramani ja Strijbis 2011: 6. Vt Tabel 1.3.1.). Caramani ja Strijbis tüpologiseerivad valijaid lähtuvalt kahest küsimusest: esiteks, „kas päritoluriigist väljarändajad on valijaskonna hulka loetud või sealt välja arvatud, ning teiseks, kas sisserändajatel on valimisõigus oma võõrustajariigis“ (Caramani ja Strijbis 2011: 4).

Tabel 1.3.1. Modernsete demokraatiade valijate neli tüüpi

	„Territoorium“		
	Valimisõigus mitterahvuslikele residentidele		
		Jah	Ei
„Liikmelisus“	Jah	Rahvuslikud ja residendist valijad	Rahvuslikud valijad
	Ei	Residendist valijad	Rahvuslikud residendist valijad
Valimisõigus päritoluriigist väljarännanud rahvuskaaslastel			

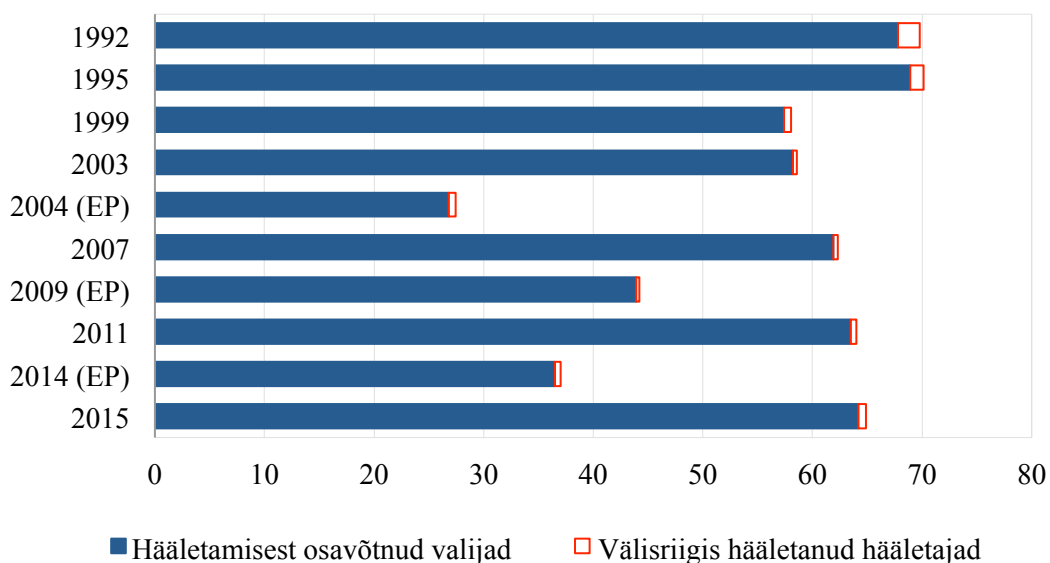
Tabel 1.3.1. Allikas: Caramani & Strijbis 2011: 7

Tänapäeval kasutavad välisriigis hääletamise õiguse olemasolul seda õigust kodanikud, kes ei saa valimispäeval hääletamisel osaleda erinevatel põhjustel, nagu välismaal ajutiselt või alaliselt viibimine. Välisriigis hääletamine on ajakulukam kui tavaline hääletamine, sest hääle jõudmine päritoluriiki võtab aega. Kuna välisriigis hääletajad annavad oma hääle varem kui nende päritoluriigis olevad inimesed, siis nimetatakse välisriigis hääletamist ka „varaseks hääletamiseks“. Välisriigis hääletamiseks kasutatakse peamiselt nelja meetodit: riigi välisesinduses hääletamine, volitamine, kirja või interneti teel hääletamine. The Electoral Knowledge Network kodulehel on põhjalik ülevaade erinevate riikide välisriigis hääletamise süsteemidest. „Eestis muudeti valimisseaduses välisriigis hääletamise korda 1998. aastal, mil avati võimalus posti teel hääletada. Selle peamiseks põhjuseks oli asjaolu, et Eesti väiksuse tõttu pole paljudes riikides Eesti välisesindusi ning paljud välismaal viibivad inimesed, kelle hulk pärast riigi iseseisvumist oluliselt kasvas just ajutiselt välismaal viibivate inimeste arvelt, ei saanud hääletada, sest välisesindused olid neist liiga kaugel. /.../ Kirja teel hääletamise võimaluse avamisel saadetakse hääletussedel rahvastikuregistris registreeritud välisriigis elavatele inimestele kahes ümbrikus. Sisemine on anonüümne ning väline näitab hääletaja nime ja valimisjaoskonda. /.../ Posti teel hääletamiseks peab välisriigis elav kodanik oma võõrustajariigis olevale Eesti välisesindusele või selle puudumisel lähimale välisesindusele saatma 45 päeva enne valimisi sooviavalduse osaleda valimistel. Välisesindus saadab vähemalt 35 päeva enne valimisi soovi avaldanud kodanikule valimisedeli, kandidaatide nimekirja ja kaks ümbrikut, mille kodanikud peavad mitte rohkem kui neli päeva enne valimisi toimetama VVK (Eesti Vabariigi Valimiskomisjonile). VVK sorteerib välismaalt saadud hääled ning saadab omakorda edasi asjakohastesse valimisjaoskondadesse, kes loeb neid hääli õigel valimispäeval. /.../ Välismaal elavate eestlaste valimisõigust piiratakse vaid kohaliku omavalitsuse valimistel, kuid püsivalt välismaal elavad inimesed, kellel pole Eestis oma valimisjaoskonda, saavad hääletada enda, oma vanemate või vanavanemate piirkonnas, kus nad viimati olid residendid. Ajutiselt välismaal viibivad kodanikud hääletavad oma valimisjaoskonnas, kuhu nad on registreeritud. /.../ Kuna posti teel hääletamine ning diplomaatilistel välismissioonidel hääletamise viis on kõige kulukamad hääletamise viisid, siis mitmed riigid edendavad interneti teel hääletamist. Eestis oli esimest korda interneti teel võimalik hääletada 2004. ja 2005. aasta kohalikel valimistel ja

referendumitel, aga välismaal elavatele eestlastele avanes see võimalus esmakordselt 2007. aasta Riigikogu valimistel. Eestis edendatakse ID kaardi toel hääletamise süsteemi vaatamata algsetele kahtlustele, et pikaajaliselt ja alaliselt välismaal elavad kodanikud võivad lisadokumendi tegemise vajaduse tõttu hääletamisel osalemisest loobuda“ (*The Electoral Knowledge Network*).

Välisriigis elavate valimisosalus on sõltumatult valimissüsteemi arengust madal ning seda ennekõike põhjusel, et välisriigis elavate kodanike osakaal päritoluriigis elavatega võrreldes on väike. Eestis, kus on 25 aastat olnud negatiivne rändesaldo, on välismaal elavate kodanike osalus hääletamisel langenud 1992. aasta 2%-lt (3–9 tuhat välisriigis hääletajat) 2015. aastal 0,7%-ni (2–4 tuhat välisriigis hääletajat) (vt lk 31 Joonis 1.3.2). Eestis on rändajaid kogurahvastikus rohkem kui Euroopas ja ajaloos on eestlaste suurimad väljarännud olnud EL-välistes riikidesse, nagu USA, Kanada, Austraalia, mis mõjutab väliseestlate profiili, nagu mõjutas Venemaalt pärit elanike sisseränne Nõukogude Liidu ajal Eestis resideerivate välismaalaste profiili. Taasiseseisvumise perioodil toimus märgatav rändeprofiili muutus ning 21. sajandil on Eestist väljarändajate populaarseim sihtregioon Euroopa. Eestist väljarännanute koguarv oli kõige suurem 2011. aastal: 6214 inimest, kellest Euroopasse rändas 88% ehk 5454 inimest, ning kõige madalam väljaränne oli 2004. aastal, mil välja rändas 2927 inimest, kellest Euroopasse rändas 81% ehk 2375 inimest. Aastatel 1990–1995, s.t Eesti iseseisvumise ajal, oli väljarändajate koguarv oluliselt suurem kui sisserändajate arv. Pärast 1995. aastat on olukord stabiliseerunud ning 1995–2000 oli Eesti rändesaldo nullilähedane ning pärast EL-ga liitumist on rahvastiku kadu alates 2004. aastast vähenenud, kuid rändesaldo on siiski -20085 (Statistikaameti andmebaas. Ränne). „2015. aastal tõusis rändesaldo taas positiivseks (2410) selle arvelt, et Eestisse asus elama 15 413 inimest ja Eestist lahkus 13 003 inimest“ (Statistikaamet 2016, pressiteade). Kõigi nende andmete juures on oluline aga märkida, et „Nõukogudeaegse rahvastiku registreerimise süsteemi lõpetamise järel kaotati 1990ndate alguses elukoha registreerimise kohustus Eestis. Sellega kaasnes elukoha registreerimise andmete kvaliteedi langus 1990ndatel, mida tõestas 2000. aasta rahvaloenduse rändeandmete ja küsitlusuuringu analüüs, mis näitas mõnevõrra teistsuguseid rändesuundi ja –intensiivsust, kui registreeritud elukohavahetuse põhjal järeldada võis“ (Tammur et al. 2009: 5). Kui Eesti Riigikogu valimistel valimisaktiivsuse langus on positiivses

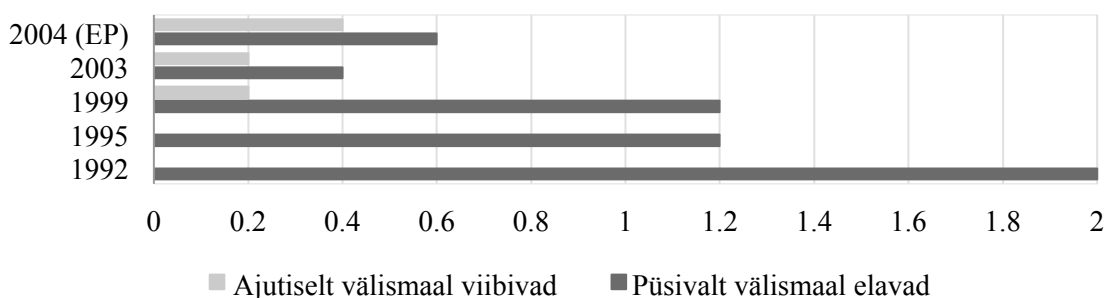
korrelatsioonis rändajate määra langusega, siis Eestis toimunud kolme EP (Euroopa Parlamendi) valimiste puhul ei ole hetkel võimalik osaluse trendi välja tuua ega seega ka võrrelda Euroopa rändajate määra tõusva trendi ega Eesti Riigikogu valimiste ja rändajate paralleelselt langeva trendiga. EP 2004., 2009. ja 2014. aasta valimistel osales välismaal keskmiselt 1491 inimest inimest (vt Joonis 1.3.2.) ja see on hinnanguliselt 0,9% kõigist välismaal elavatest kodanikest. Seitsmel Riigikogu valimisel osales välismaal keskmiselt 4323 inimest (vt Joonis 1.3.2.) ja see on hinnanguliselt 2,7% kõigist välismaal elavatest kodanikest, kui „välismaal elavaid on 160 000, mis on 14 % kõigist eestlastest“ (Kulu 1997). Joonisel 1.3.2. on välja toodud, et kui välismaalaste osalus valimistel kõigi valijate seas on nii EP kui ka Riigikogu valimistel alla 1%, siis väliskogukonna seas sarnaselt päritoluriigis elavate kodanikega on osalus Riigikogu valimistel suurem EP valimistest. Seega kinnitab Eesti näide, et Riigikogu valimiste osalusprotsent on suurem EP valimiste osalusprotsendist ka juhul, kui osalus EP valimistel ajaga tõuseb.

Joonis 1.3.2. Hääletamisest osavõtt valijate seas ning välisriigis hääletajate osakaal hääletajate seas 1992–2015 (Allikas: VVK)

Üldine hääletamisest osavõtt on Riigikogu valimistel alates 2003. aastast 61% : +/- 3% ning EP valimistel alates 2004. aastast 36% : +/- 7% (vt Joonis 1.3.2.). Kui EP valimiste valimisaktiivsus on oluliselt madalam kui valimisaktiivsus Riigikogu valimistel, siis EP valimiste valimisaktiivsus varieerub aastate lõikes poole rohkem kui valimisaktiivsus Riigikogu valimistel. On teada, et välisriigis hääletajate hulk on Riigikogu valimistel suurem kui EP valimistel. Kui aga võrrelda üksteisele ajaliselt lähedal toimuvaid Riigikogu ja EP valimisi ja neil välisriigis hääletajate osakaalu kõigi hääletajate seas, siis 2003. aastal oli see Riigikogu valimistel 0,4%, mis on madalam 2004. aastal EP valimiste osalusest, mis oli 0,6%. Sellele vastanduvalt oli 2014. aasta EP valimistel välisriigis hääletajaid 0,5% ning 2015. aasta Riigikogu valimistel 0,7% (vt lk 31 Joonis 1.3.2.). See näitab, et 2003–2004 ning 2014–2015 näitel on välisriigis hääletanute osakaal olnud suurem Riigikogu valimistel kui EP valimistel ning välisriigis hääletajate osalus on aastaga tõusnud 0,2% sõltumatult sellest, kas enne toimuvad Riigikogu või EP valimised.

Kui lähtuda välisriigis hääletavate inimeste välisriigis elamise ajast ja võrrelda omavahel püsivalt välisriigis elavate inimeste ja ajutiselt välisriigis viibivate inimeste valimisosalust, toob The Electoral Knowledge Network välja, et „püsivalt välismaal elavate eestlaste osakaal on küll langenud, aga alates 2003. aastal EL-ga liitumisest on nende osakaal kõigi hääletajate seas taas tõusnud“ (*The Electoral Knowledge Network*. Vt Joonis 1.3.3.).

Joonis 1.3.3. Eestlaste välisriigis hääletamise osalusprotsent kõigist hääletajatest lähtuvalt välismaal viibimise ajast, 1992–2004. VVK (*The Electoral Knowledge Network*)

Vaatamata sellele, et ajaloolised ranged piirangud välisriigis hääletamisele on kadumas, on tänapäeval siiski võimalik erinevate riikide valimisseadusest leida ka päritoluriigist väljarändajate hääletamise võimaluse piiranguid. Kõige sagedamini nõutakse piiriülesel hääletamisel osalemiseks kehtivat põhjust, nagu välisriigis töötamine, õppimine vms, kuid on ka riike, kes võimaldavad välisriigis hääletada vaid lähtuvalt välisriigis viibimise ajast (Sundberg 2007: 6) või posti teel hääletamisel kehtib registreerimise nõue. Samuti on piirangud riigiti erinevad: kui Eestis peab posti teel hääletamiseks välisesindusele soovi avaldama 45 päeva enne valimisi, siis Bodgan M. Popescu toob välja, et „Rumeenias avaldab kodanik 25 päeva enne valimispäeva soovi Ajutisele Valimiste Autoriteedile, kes reguleerib valijate registrit“ (Popescu 2012: 109).

Välisriigis elavate kodanike osalus valimistel sarnaselt päritoluriigis elavate kodanike osalusega erineb sõltuvalt valimiste tüübist, nagu parlamendivalimised, EP valimised või presidendivalimised, ning varieerub on ka osaluse mõju valimiste tulemustele. Sundberg võtab 115 välisriigis hääletamise õigusega riikide võrdlusel valimiste tüübist lähtuvad õigused kokku: „31 riigis on välisriigis hääletamise õigus vaid seadusandliku võimu valimistel, 14 riigis presidendivalimistel, 20 riigis mõlemat tüüpi valimistel, aga mitte ühelgi teist tüüpi valimistel, 11 riigis referendumitel“ (Sundberg 2007: 7). Samuti võib välisriigis hääletamise mõju tulemusele olla erinevatel aastatel sama tüüpi valimistel erineva tähtsusega. Maailmas on piisavalt näiteid sellest, et väljaspool päritoluriiki hääletajatel on otsustav mõju valimiste lõpptulemusele, nagu „2000 aasta USA presidendivalimistel oli Ameerikast väljaspool elavatel kodanikel oluline roll G. W. Bushi ja Al Gore'i tasavägisel võitlusel ning nagu Rumeenia 2009. aasta presidendivalimistel toetasid väljaspool Rumeeniat elavad kodanikud ülekaalukalt T. Basescut, kes poleks ilma nende häälteta valimisi võitnud“ (Burean 2011: 84). Kui välisriigis elavate eestlaste häätel on võrdne kaal Eestis elavatega, siis mõnes riigis, nagu „Rumeenia, Horvaatia, Prantsusmaa, Itaalia ja Portugal kaalutakse välisriigis hääletamist olenevalt valimistest, et otsustada, palju kohti võib jagada välisriigis hääletajate esindamiseks“ (Burean 2011: 91).

1.3.2. Poliitiliste hoiakute seos väljarändega

Valimisõiguse ja selle piirangute ning valimisaktiivsuse uuringutele lisaks on kahte tüüpi teooriaid, mis käsitlevad rändega seotud poliitilisi hoiakuid. Esiteks käsitletakse rännet kui inimeste poliitiliste hoiakute tagajärge ja teiseks käsitletakse rännet kui poliitiliste hoiakute põhjust. Rände põhjusi käsitlevate autorite üheks ühisnimetajaks on välisriigi tõmbefaktorite väide, et välja rännatakse sinna, kus näitajad on paremad. Rände põhjusi käsitlevate autorite teine ühisnimetaja on päritoluriigi tõukefaktorite käsitlemine, mille heaks näiteks on Ausra Parki uuringu tulemus, et Leedu väljaränne on suur, sest Leedu kodanikel on madal poliitiline aktiivsus ja nad on rahulolematud demokraatia toimimisega. Rände põhjuste uurijate üheks kitsaskohaks on sageli see, et riikide majanduslike näitajate kõrval käsitletakse küll inimeste poliitilisi hoiakuid, kuid seda päritoluriigis elavate kodanike perspektiivist, mitte väljarändajate endi perspektiivist. Teine suund rände uurimisel, mis käsitleb rände mõju inimeste poliitilistele hoiakutele, seab fookuse rändejärgsete poliitilise hoiakute muutuste defineerimisele. Bogdan Voicu ja Comsa, kes uurivad väljarännanud inimeste käitumist nende võõrustajariigis, toovad välja kaks eri seisukohta rände mõjust poliitiliste hoiakute muutusele: „Ühte seisukohta esindavad näiteks Sears ja Valentino (1997) ning Ester, Mohler ja Vinken (2006), kes väidavad, et rändajad ei muutu tõenäoliselt uues kontekstis, sest nende hoiakud on välja kujunenud varases eas, ja teised autorid, nagu White et al. (2008), Black (1987), Bueker (2005) ja Wals (2011) väidavad vastupidist, et rändajad muutuvad võõrustajariigi institutsioonidega kontaktis olles“ (Voicu ja Comsa 2014: 1575).

Rännet kui inimeste poliitilise käitumise ja hoiakute tagajärge käsitlevat teooriat järgivad autorid uurivad täpsemalt rände kui sõltuva muutuja põhjusi ja peamine küsimus on, kas ja kuidas ränne sõltub nende päritoluriigis või välisriigis olevate inimeste poliitilisest käitumisest ja hoiakutest. Teooria peamiseks argumendiks on see, et inimesed võrdlevad riikide poliitilist keskkonda ning rändavad selle tulemusel arenenumatesse riikidesse, kui on nende päritoluriik. Ausra Park käsitleb väljarändajate päritoluriigi tõukefaktoreid Leedu näitel ja väidab, et „postkommunistlikes riikides on suur väljaränne pärast iseseisvuse saavutamist, sest üleminekuperiood tõi kaasa noore ja ebakindla ühiskondliku ja poliitilise keskkonna ja kodanike võõrandumise oma riigist“

(Park 2015: 414). Park kirjeldab väljarände põhjendamiseks Leedu tõukefaktoreid: „60–80% kodanike rahulolematust demokraatia toimimisega“ (Park 2015: 419) ja „üle 30% ne töötus 20–34aastaste seas aastatel 2010 ja 2011“ (Park 2015: 423). Samuti toob Park välja inimeste usalduse institutsioonide vastu: 2001–2014 aastatel ei usalda 50–80% Leedu kodanikest oma riigi valitsust (2015: 416), 70–90% parlamenti (2015: 416), 30–85% presidenti (2015: 417), 60–80% seadusandlust (2015: 418) ja 75–90% poliitilisi parteisid (2015: 417), mis on viinud selleni, et „alates 1992. aastast kuni 2012. aastani on valimistel osalus langenud 40%“ (Park 2015: 418). Samuti on „üleüldine kodanikuaktiivsus väga madal ning protestikampaaniate korraldamine on oluliselt langenud, 57% rahvastikust tunneb, et nende poliitiline mõju on marginaalne, sest poliitilised otsused ei sõltu neist (Civic Empowerment Index 2007 ja 2013) ning Jursyte (2011) uuringu andmetel usub 80% Leedu ühiskonnast, et elatakse ebavõrdses ühiskonnas“ (Park 2015: 421). Park väidab, et „kollektiivse tegevuse ja patriotism puudumisel tunnevad Leedu inimesed, et on oma riigist võõrandunud“ (Park 2015: 422), „mis motiveerib kodanikke oma päritoluriigist välja rändama ja on toonud Leedu 2010. aasta 25% ja 2011. aasta 13% negatiivse rändesaldoga Euroopa üheks esimeseks väljarände riigiks“ (Park 2015: 407).

Teist tüüpi teooria käsitleb rännet kui rändes osalenud inimeste poliitiliste hoiakute muutuse põhjust. Peamiseks küsimuseks on, kas ja kuidas ränne kui sõltumatu muutuja mõjutab inimeste poliitilist käitumist ja hoiakuid. Seda, kuidas ränne on mõjutanud ja mõjutab rändes osalenute poliitilisi hoiakuid, selgitatakse inimeste rändele eelnenud ja järgnenud käitumise võrdlusega või siis põhjendatakse väljarännanute hoiakute muutust nende päritoluriigi ja võõrustajariigi poliitilise kultuuri sarnasusi ja erinevusi võrreldes. Siit lähtuvalt hargneb teist tüüpi teooria analüüsi metoodika kaheks, millest esimene on kultuuriteooria ja teine ratsionaalne teooria, mida üldiselt kasutatakse kombineeritud analüüsis. Teist tüüpi teooria käsitleb küsimusi, kuidas rändajate varajane sotsialiseerumine, osaluse kogemus pärioluriigis ning päritoluriigi kultuuri sarnasus võõrustajariigi kultuuriga mõjutab väljarändajate poliitilist käitumist ja hoiakuid võõrustajariigis. Varajase sotsialiseerumise mõju uurivad Voicu ja Comsa, kes analüüsivad, kuidas varajane sotsialiseerumine päritoluriigis ja võõrustajariigi institutsionaalsed ja kultuurilised mõjud määravad ära valimisaktiivsuse. Nad kasutavad 2008. aasta Euroopa Väärtuste uuringu (*European Values Study*) hääletamisel osalemise

kavatsuse andmeid ja toovad välja, et „mida kõrgem on võõrustajariigis valimisaktiivsus, seda suurem on sisserändajate kalduvus osaleda rahvuslikel valimistel“ (Voicu ja Comsa 2014: 1586) ning samuti „hääletavad kõrgema valimisaktiivsusega riigist pärit sisserändajate suurema tõenäosusega kui madalama valimisaktiivsusega riigist pärit sisserändajad“ (Voicu ja Comsa 2014: 1587). Seejuures toovad Voicu ja Comsa välja, et uuringutulemused ei kinnita nende kolmandat hüpoteesi: „Mida avatum on võõrustajariik sisserändajate suunas, seda enam toimub võõrustajariigi poliitilise kultuuri ülekandumine sisserändajatele“ (Voicu ja Comsa 2014: 1587). Nende hüpoteeside juures arvestavad Voicu ja Comsa ka kolme kontekstuaalset mõjutegurit: „poliitiliste võimaluste struktuur, võõrustajariigis viibimise aeg ja hääletamissüsteemi institutsionaalsed karakteristikud, millest ainsana mõjutab rändajate valimiskäitumist viimane – hääletamissüsteemi institutsionaalsed karakteristikud, seda eriti kohustuslik valimine“ (Voicu ja Comsa 2014: 1587). Rändajate päritoluriigis kogetud poliitilise osaluse mõju käsitlevad ka Maria Fernandes-Jesus et al., kes võrdlevad Angoolast ja Brasiiliast pärit vähemusrahvuste ja nende võõrustajariigi Portugali enamusrahvuse reaktsiooni erinevatele poliitilise tegevuse vormidele. Tulemusena leiavad nad esmalt, et „inimeste positiivne osaluse kogemus mõjutab poliitilisi hoiakuid positiivselt“ (Fernandes-Jesus et al. 2012: 443). Teiseks toovad Fernandes-Jesus et al. välja, et „sisserände staatus pole ainus faktor, mis mõjutab gruppidevahelisi erinevusi, sest Brasiiliast pärit sisserändajad on sarnasemad Portugali enamusgrupiga kui teise sisserändajate grupiga, kes on pärit Angoolast“ (Fernandes-Jesus et al. 2012: 444). See kinnitab, et rände mõju inimeste poliitilistele hoiakutele on vaid üks faktor mitmest ja seega on vaja rände kõrval ka teisi nende päritoluriigi või siis elukohariigi kultuuri eripärasusi käsitleda.

Seda, kuidas päritoluriigi kultuuri sarnasus võõrustajariigi kultuuriga mõjutab inimeste poliitilist käitumist ning hoiakute muutuste tugevust võõrustajariigis, käsitleb Li Bennich-Björkman. Bennich-Björkmani lähenemine erineb eelnevatest autoritest, sest ta kasutab kvalitatiivset meetodit. Bennich-Björkman uurib 1915–1925 ajaperioodil Eestist väljarännanud inimeste poliitilisi hoiakuid Rootsis ja Kanadas ning ei seo väljarändajate hoiakuid nende päritoluriigi ega ka elukohariigi inimeste hoiakutega. Uurimuse tulemusel väidab Bennich-Björkman, et „Kanadas elavad eestlased on demokraatlikud võimalused ja avalikud institutsioonid võõrustajariigis paremini vastu

võtnud kui Rootsisis elavad eestlased“ (Bennich-Björkman 2006: 68). Bennich-Björkmani teoreetiline järeldus sellele tulemusele on, et päritoluriigi ja võõrustajariigi kultuuride ja institutsioonide sarnasus mõjutab oluliselt seda, kuivõrd rändajate poliitilised hoiakud muutuvad (Bennich-Björkman 2006: 90).

Samuti on rände mõju võimalik uurida küsimusega, kas päritoluriiki naasnud rändekogemusega inimesed võrreldes rändekogemuseeta inimestega (üldiselt nende võõrustajariigi kaasmaalased, mitte päritoluriiki maha jäänud inimesed) on oma poliitilistelt hoiakutelt erinevad või kas rändekogemusega inimestel, kes oma päritoluriiki tagasi pöörduvad, on oma päritoluriigi elanikest erinevad poliitilised hoiakud. Romana Careja ja Patrick Emmenegger väidavad lääneriikidest tagasi päritoluriiki rändavaid inimesi uurides, et „kontakt demokraatliku keskkonnaga kandub üle inimeste poliitilistesse hoiakutesse /.../ ning hoiakute muutust on näha rändajate materiaalse ja kognitiivse staatuse edenemisega seoses. /.../ Tagasirändajate hoiakud ei erine küll põliselanike hoiakutest koduriigi institutsioonide suhtes, aga tagasirändajad usaldavad nende päritoluriigi inimestega võrreldes EL institutsioone rohkem“ (Careja ja Emmenegger 2012: 875). Rände mõju poliitilisele usaldusele on uurinud ka Stéfanie André, kes väidab 22 EL riigi põliselanikke, EL rändajaid ja EL-väliseid rändajaid võrreldes, et „enamikus EL riikides ei ole rändajate ja põliselanike poliitiliste institutsioonide usalduse vahel olulist erinevust. Samas, juhtudel, kui erinevus on oluline, on rändajatel enamasti kõrgem poliitiline usaldus“ (André 2013: 963).

1.3.3. Sisserändehoiakute seos väljarändega

Kui poliitilises käitumise uuringutes on levinud traditsioonilise valimisaktiivsuse ja kodanikuaktiivsuse eristamine, siis poliitiliste hoiakute uuringutes on levinud poliitilisest objektist lähtuvate eristuste tegemine, nagu hoiakud poliitiliste institutsioonide (parlament, poliitikud jm) suhtes või kontseptuaalselt erinevad hoiakud, kus objektiks on mingi teema või grupp, nagu sisserändehoiakud. Erineval tasandil käitumise ja hoiakute käsitus võimaldab vastata küsimusele, kas ja kuidas poliitilise osaluse eri vormide seos sisserändehoiakutega erineb poliitilise osaluse eri vormide seosest erinevate institutsioonide usaldusega. Inimese sotsiaaldemograafiline taust

mõjutab suure tõenäosusega sisserändehoiakuid, nagu inimese taustatunnused mõjutavad hoiakuid poliitilistesse institutsioonidesse. Seega on oluline esmalt uurida, millised on erinevate gruppide (kõrgharitud vs kõrghariduseta ja rändajad vs põliselanikud) sisserändehoiakud, kas sisserändehoiakud on seotud inimeste poliitilise käitumisega ning lõpuks, kas erinevatel gruppidel on sisserändehoiakute ja poliitilise käitumise vahel erinev seos. Uuringud rände kogemuse mõjust sisserändehoiakutele käsitlevad küsimust, kas sisserändajad suhtuvad sisserändesse positiivsemalt kui põliselanikud. Oriane Sarrasin et al. lisab sisserändehoiakute käsitusse ka sisserändaja taustaga inimesed ning uurib, „kas vähemuse hoiakud mõjutavad üldiselt riigi sisserändehoiakuid“ (Sarrasin et al. 2014: 265). Sarrasin et al. toovad välja, et „kuna sisserändehoiakute uuringutes ei eristata sisserändaja staatusega inimesi põliselanikest“ (Sarrasin et al. 2014: 264), jääb lahtiseks küsimus, kas sisserändetaustaga inimesed väljendavad oma hoiakuid samal kontseptuaalsel tasandil kui põliselanikud. „Sageli väidetakse, et sisserändetaustaga inimestel on oma sisserändehoiakuid väljendades mõttes nende enda rahvusgrupp ning lähtudes Hjermi (2009) uuringust on rändetaustaga inimestel ka sisserändehoiakud positiivsemad kui põliselanikel“ (Sarrasin et al. 2014: 264–265). Samas toovad Sarrasin et al. Valentova ja Berzosa (2012) tööle viidates välja, et „mida kõrgem on sisserändajate integratsiooni tase, seda sarnasemad põliselanikega on nende sisserändehoiakud“ (Sarrasin et al. 2014: 266) ning „hiljuti sisserännanud inimeste sisserändehoiakud erinevad põlisrahva hoiakutest rohkem kui kaua aega tagasi sisserännanutel“ (Sarrasin et al. 2012: 273). Väljarändajate hoiakud nende päritoluriiki sisserändesse on aga väga kitsas küsimus, mida üldiselt ei analüüsita. Selle põhjuseks võib olla, et väljarändajad pole üldiselt kaasatud rahvusvahelistesse uuringutesse, kui nad pole just oma võõrustajariigi kodanikud, ja siis käsitletakse neid kui sisserändetaustaga inimesi. Teiseks põhjuseks võib olla eeldus, et väljarändajaid ei puuduta sisseränne nende päritoluriiki ja seega ei tunta huvi ka väljarändajate hoiakute vastu selles küsimuses. Kas see aga tähendab, et väljarändajatel puudub seos nende päritoluriiki sisserändehoiakute ja poliitilise käitumise vahel? Kindlasti on väljarändajatel kujunenud arvamus nende päritoluriigi sisserändesse, sest neil endal on kogemus mõnda teise riiki sisserändega ja seega on neil ka kogemus teises riigis levinud sisserändehoiakutega. Kas ja kuidas aga mõjutab integratsioon teise riiki ja võõrandumine oma päritoluriigist sisserändehoiakuid?

Kokkuvõtvalt on väljarände mõju poliitilisele käitumisele keeruline küsimus, kus tuleb arvestada mitmete tingimustega. Lähtudes perspektiivist, et väljarändajatel puudub otsene igapäevane kontakt oma päritoluriigi poliitikaga, on rände mõju poliitilisele käitumisele pigem negatiivne. Maailmas on palju riike, kes väljarändajate valimisõigust piiravad. Valimisaktiivsuse tasandil uuritakse rände mõju poliitilisele käitumisele, selleks kogutakse valimisaktiivsuse kohta andmeid. Välisriigis hääletajate õigusi piiratakse Eesti näitel vaid kohalikel valimistel ning Riigikogu ja EP valimistel moodustavad välisriigis hääletajad 1% Eesti hääletajatest. Kontekstis, kus välisriigis elavad inimesed moodustavad Eesti kodanikest 14%, on nende valimisaktiivsus pigem madal. Väljarände mõju võib aga indiviidi tasandil olla ka positiivne, aga see sõltub tingimustest. Ühest küljest mõjutab väljarändajaid nende päritoluriigi poliitilise kultuuri pärand ja teisest küljest integratsioon võõrustajariiki. Lähtuvalt riikide poliitilisest kultuurist ja inimese seose tugevusest kas ühe või teise riigiga, on mõjutatud ka nende poliitiline käitumine, poliitilised hoiakud kui ka sisserändehoiakud. Seose tugevus sõltub sellest, kui kaua on inimesed välisriigis elanud: „Püsivalt välismaal elavate eestlaste osakaal on aja jooksul langenud, aga alates 2003. aastal EL-ga liitumisest on nende osa kõigi hääleõiguslike seas taas tõusnud“ (*The Electoral Knowledge Network*). Samuti mõjutab inimeste seost nii päritolu- kui ka võõrustajariigiga see, kuidas sarnane või erinev on nende riikide poliitiline kultuur. Kui hariduse mõju uurijad on jõudnud järeldusele, et hariduse mõju on suur ja kõrgemalt haritud inimesed on poliitiliselt aktiivsemad, siis väljarände mõju uurijad pole jõudnud konsensuseni küsimuses, kas väljarändel on üldse mõju või mitte. Autorid, kes väidavad, et väljarände mõjutab inimeste poliitilist käitumist, toovad põhjenduseks integratsiooni ja võõrustajariigi poliitilise kultuuri ülekandumise. Seega, kui võõrustajariigis on kõrgem valimisaktiivsus ja positiivsemad poliitilised hoiakud kui väljarändajate päritoluriigis, on väljarände mõju suure tõenäosusega positiivne. Rände mõju sõltub tingimustest ning seda kinnitatakse uurimustes, mille tulemusena tuuakse välja, et sama päritoluga, kuid erinevates võõrustajariikides elavate inimeste poliitiline käitumine ja hoiakud on erinevad. Samuti toetatakse väljarändajate sisserändesse hoiakute selgitamisel integratsioonile: „Mida kõrgem on sisserändajate integratsioonitase, seda sarnasemad põliselanikega on nende sisserändehoiakud“ (Sarrasin et al. 2014: 266) ning „hiljuti sisse rännanud inimeste sisserändehoiakud erinevad põlisrahva hoiakutest rohkem kui

kausa aega tagasi sisserrännanutel“ (Sarrasin et al. 2012: 273). Autorid, kes väidavad, et ränne ei mõjuta inimeste poliitilisi hoiakuid, toetuvad leiule, et „rändekogemusega inimeste (kui oma päritoluriiki tagasirännanud inimeste) ja põliselanike usaldus poliitiliste institutsioonide suhtes ei erine“ (Careja ja Emmenegger 2012: 875). Poliitiliste institutsioonide usaldamises on aga üks erand, milleks on see, et „rändekogemusega inimesed, kes on oma päritoluriiki tagasi pöördunud, usaldavad EL institutsioone rohkem kui põliselanikud“ (Careja ja Emmenegger 2012: 875). Perspektiivi, mis võrdleks väljarändajate usaldust poliitiliste institutsioonide vastu nende välisriigis viibimise ajal nende päritoluriigis elavate inimeste usaldusega, ei ole teoreetilises kirjanduses käsitletud ning magistr töö empiiriline uurimus täidab selle lünga.

1.4. Kõrgharidusega rändajate poliitiline käitumine ja hoiakud

Kahe eelnevalt kirjeldatud inimeste sotsiaaldemograafilise tausta tunnuse kombineerimine tähendab, et fookuses on haridustaseme ja päritolu- ja elukohariigi alusel moodustuv grupp. See tähendab võimaluste mitmekesisust, näiteks kõrgharidusega väljarändajad, kõrghariduseta väljarändajad või hoopis kõrgharidusega sisserrändajad ja kõrghariduseta sisserrändajad. Sellega seoses käsitletakse küsimust, kuidas on rändajate haridustase seotud nende poliitilise käitumise, poliitiliste hoiakute ja sisserrändehoiakutega.

Haridustaseme uuringutes ei käsitleta üldiselt rändestaatuse tausta ja rändajate uuringutes ei käsitleta üldiselt haridustaseme tausta. On küll üksikuid erandeid, aga üldiselt on nende kahe tunnuse kombinatsioonide koos uurimine teisejärguline valdkond. Eranditena kontseptualiseeritakse rändestaatus sisserrändajana ning võrreldakse neid oma võõrustajariigi põliselanikega. Kõrgharitud väljarändajate poliitiliste hoiakute võrdlus nende päritoluriigi kõrgharitudetega on aga suhteliselt uurimata valdkond. Magistr töö panustab selle perspektiivi väljatöötamise, võttes eeskujuks sama teema erinevad sisulised käsitlused. Väga hea näide on Anais Faure

Atgeri uuring, kus autor käsitleb haridustasemete alusel defineeritud vähemusgruppide osalust poliitikas läbi nende poliitilise esindatuse ja kodanikuaktivismi. Seega on „poliitilise osaluse juures olulised mitmed inimese taustaga seotud tegurid ning haridus on vaid üks neist“ (Atger 2009: 5). Atger kinnitab, et „haridustase pole kunagi olnud seaduslikult poliitilise osaluse tingimuseks, kuid mõnedes riikides on keeleoskus ajutise residendi staatuse saamise tingimuseks. Nii soodustab haridus rändajate ligipääsu tööturule, arendab nende poliitilist kompetentsust ning rändajate osalus poliitikas soodustab nende integratsiooni“ (Atger 2009: 7). Atger pöörab tähelepanu ka sellele, et „inimeste sisserändaja staatus ei piira neid panustamast sotsiaalsesse, kodaniku- ja kultuurilistesse väärtustesse ning demonstratsioonidesse ja tema kodanikuorganisatsioonides osalus ei sõltu haridustasemest“ (Atger 2009: 3). Hariduse teisejärgulise mõju illustreerimiseks toob Atger nii USA-st kui ka Euroopast mitmeid näiteid sisserändajate poliitilise aktiivsuse kohta: „USA-s tegutseb mehhiklaste kogukonnapõhine organisatsioon, kus liikmete haridustase oli küllaltki madal, ja 1990. aastatel Prantsusmaal toimunud põhjaameeriklaste protestid (*marche des Beurs*) selle vastu, kuidas rahvuslik poliitika neid kohtleb“ (Atger 2009: 4–5).

Hariduse mõju käsitledes „on selge piir selle vahel, kas rändajad on hariduse saanud oma päritoluriigis või võõrustajariigis“ (Atger 2009: 6). Atger viitab Swynggedouwi ja Phaleti (2007) uuringu tulemustele, et „võõrustajariigis omandatud haridus võimaldab rändajatel end võõrustajariigi poliitikasse kaasatuna tunda, kuid rändajate päritoluriigis omandatud haridusel pole sama mõju“ (Atger 2009: 6). Seejuures ei saa aga ka rändajate päritoluriigis omandatud hariduse rolli allahinnata ja Atger toob Garcia (1987) tööle toetudes välja, et „rändajate päritoluriigis omandatud haridus seob rändajaid oma päritoluriigi poliitikaga ning arendab rändajate kriitilist mõtlemist oma võõrustajariigi poliitika suhtes“ (2009: 6). Kuigi Atger käsitleb kõrgharidusega rändajaid, kirjeldades seda, kuidas haridustase mõjutab rändajate poliitilist käitumist, ei leidu tema käsitluses rändajate võrdlust ühegi teise grupiga. Eestis on teada näiteks eestlaste ja venelastest sisserändajate võrdlusi, mis käsitlevad ka haridustaset, näiteks on küsitud, kuidas haridustase mõjutab integratsiooni.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et haridustaseme lisamine rände ja poliitilise aktiivsuse või poliitilise hoiakute seose uurimisse pole levinud praktika, sest see viib teemakäsitluse väga kitsaks. Kuna haridusel on positiivne mõju inimeste poliitilisele käitumisele ja

hoiakutele, on sellel ka mõju rändes osalevatele inimestele. Eesti näitel on väljarändajate kaasamine Eesti kodanikuühiskonda tõusnud just kõrgharidusega ja rändekogemusega inimeste toel ning seega on oluline rände kõrval hariduse faktorit lähemalt uurida, et mõista, kuidas haridus rändajaid oma päritoluriigiga sidemete hoidmisel mõjutab.

2. VÕRDLUSGRUPPIDE KONTSEPTUALISEERIMINE JA HÜPOTEESID

Päritoluriigist väljaspool elavate inimeste etnilise identiteedi säilimine on oluline küsimus. Jaak Billet väidab Eriksonile ja Johanssonile (1999) viidates, et „rahvuslik ja etniline identiteet on sotsiaalse idntiteedi süda, ning sotsiaalse identiteedi teooria väidab, et inividid püüdleavad positiivse sotsiaalse identiteedi poole, milles enda kuuluvust defineeritakse enda ja teiste gruppide sotsiaalse liikmelisuse kaudu“ (Billet 2001: 386). „Harvardi Ameerika etniliste gruppide entsüklopeedia esitab informatsiooni 101 etnilise grupi kohta, milles etnilisust käsitletakse 14 erineva tunnuse kombinatsioonide kaudu, milles etnilise grupi defineerivad (1) ühine geograafiline päritolu, (2) rände staatus, (3) rass, (4) keel või dialekt, (5) religioon, (6) sidemed ja sugulustunne ning naabruskonna ja kogukonna piirid, (7) jagatud traditsioonid, väärtused ja sümbolid, (8) kirjandus, folkloor ja muusika, (9) toidueelistused, (10) tööhõive mustrid, (11) eriline huvi koduriigi poliitika vastu, (12) institutsioonid, mis kaitsevad ja säilitavad gruppi, (13) sisemine ja (14) väline eristusvõime“ (Billet 2001: 388). Võttes arvesse, et oma päritoluriigist väljarännanud inimene on kaugel oma harjumuspärasest keskkonnast ja lähedal mitmetele eespool välja toodud võõrustajariigis elavate inimeste sotsiaalsetele mustritele, on mõningad muutused väliskogukonna identiteedis tõenäolised. Esimesel juhul võib päritoluriigist väljarännanud inimese etniline identiteet tugevneda, sest võõrustajariigis ümbritsevad teda enamasti teise etnilise identiteediga inimesed, ning selle tulemusel tõuseb inimese rahvuslik eneseteadlikkus. Teisel juhul päritoluriigist väljarännanud inimese etniline identiteet võib väheneda, sest ollakse oma rahvusgrupist eemal ning võetakse tasapisi üle oma võõrustajariigi etnilise enamuse identiteet. Järgnev toob päritoluriigist väljarännanud inimeste ja nende päritoluriigiga seost uurinud teoreetilise kirjanduse eeskujul välja, miks magistritöö võrdleb omavahel kolme gruppi. Sellele lisaks tuuakse võrdlusgruppe kontseptualiseerides välja statistilised andmed Eestist väljarännanud inimeste ja nende haridustaseme kohta. Magistritöö teoreetilise osa lõpetuseks on esitatud neli hüpoteesi, mida empiiriliste tulemustega kinnitatakse või kummutatakse.

2.1. Võrdlusgruppide kontseptualiseerimine

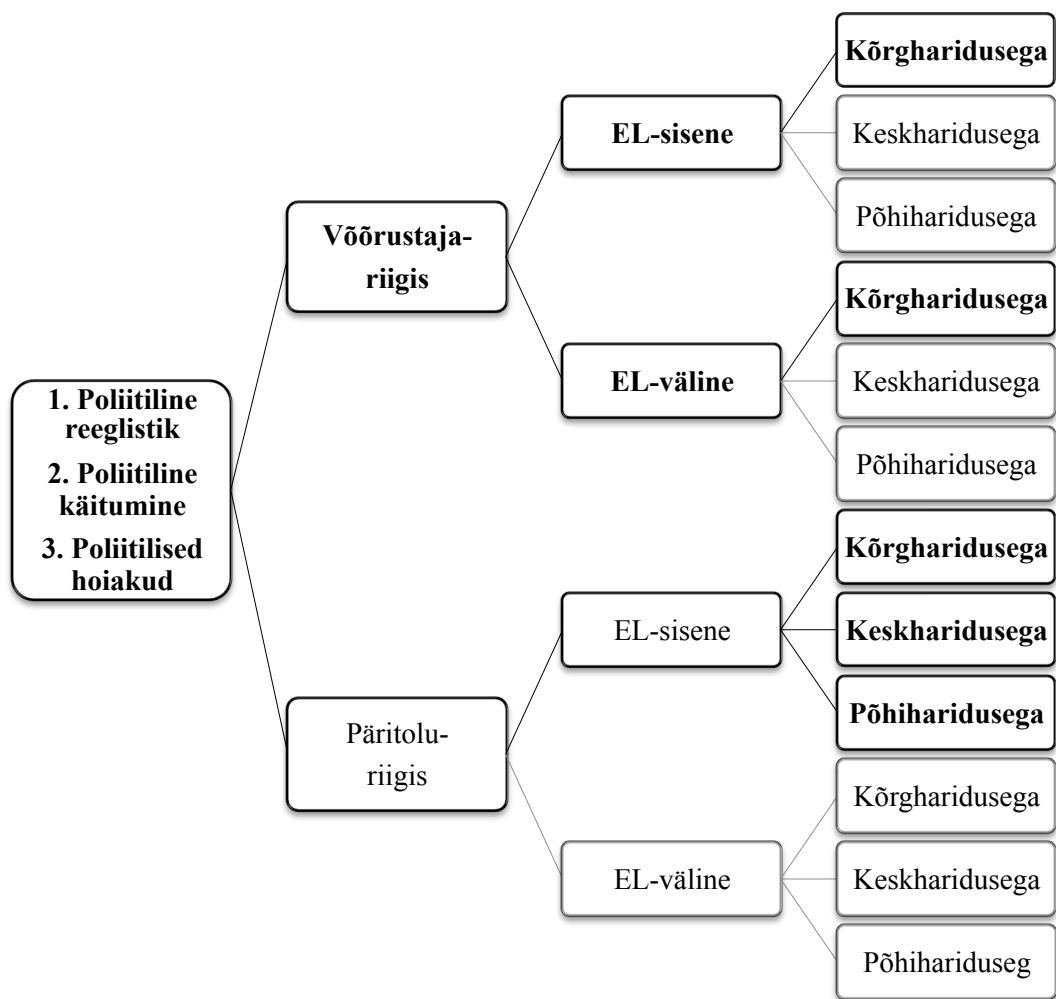
Magistritöö fookuseks on päritoluriigist väljarändajad ning nende sisuline kontakt päritoluriigiga. Töö uudsus seisneb selles, et väliseestlaste seas uuritakse kõrgharidusega ehk magistrikraadi või sellega võrdsustatud haridustasemega inimesi. Rände tunnusele kõrghariduse tunnuse lisamine mitmekesistab võrdlusgruppide loomise võimalusi, sest selle asemel, et võrrelda väljarändajaid nende päritoluriigi elanikkonnaga saab haridustasemest lähtuvalt võrrelda näiteks kõrgharidusega väljarännanuid ja kõrgharidusega inimesi, kes nende võõrustajariigis elavad või siis kõrghariduseta väljarändajaid ja kõrghariduseta inimesi, kes nende päritoluriigis elavad. Samuti lisab väljarände ja haridustaseme kombineerimine täpsust analüüsis ning vähendab eksitavate järeldusteni jõudmise võimalusi. Rändajate poliitilist käitumist ja hoiakuid käsitleva kirjanduse üheks peamiseks küsimuseks on, kuidas päritolu ja ümbritsev institutsionaalne keskkond mõjutab käitumist ja hoiakuid. Rändajate poliitilist käitumist ja hoiakuid puudutav kirjandus käsitleb rännet kui sõltumatut muutujat ja uurib makrotaseme mõju mikrotasemele. Alljärgnev tabel 2.1. iseloomustab teoreetilisest kirjandusest leitud viit perspektiivi, millest lähtuvalt on võimalik võrrelda väljarännanud inimesi.

Tabel 2.1. Rahvusel ja elukohal põhinev võrdlusalus

	Päritoluriigist väljarändajad
1. Päritoluriigi rahvastik	X
2. Samast päritoluriigist väljarändajad, kes elavad teistes välisriikides	
3. Võõrustajariigi rahvastik	
4. Teistest riikidest pärit rändajad, kes elavad samas välisriigis	
5. Päritoluriigist väljarändajad	

Magistritöö võrdleb päritoluriigist kõrgharitud väljarändajaid. Kuna Eesti väliskogukonna poliitilist käitumist ja hoiakuid on siiani Eesti elanikkonnaga võrreldes vähe uuritud, siis magistritöö panustab selle lünga täitmisesse, võttes eeskju teiste riikide väliskogukondade kohta tehtud uurimustest.

Rändajate uurimisel on oluline küsimus, kui sarnased on nende päritoluriik ja võõrustajariik. Näiteks kehtivad mõnest EL liikmesriigist pärit sisserändajatele teises EL liikmesriigis erinevad reeglid kui EL-välistest riikidest sisserändajatele. Seega on väljarännet uurides oluline määratleda väljarändajate päritoluriigile lisaks ka väljarändajate võõrustajariik, mis võib olla päritoluriigi poliitilise keskkonnaga sarnane EL liikmesriik või päritoluriigi poliitilisest keskkonnast täiesti erinev EL-väline riik. Välismaal elavale kodanikule kehtivad üldjuhul nii päritoluriigi seadused, välisriigi välismaalaste seadus kui ka rahvusvaheline kaitse. Rahvusel ja EL-liikmelisuse järgselt defineeritud päritolu- ja elukohariigi võrdlusalus lähtuvalt haridustasemest on välja toodud järgneval joonisel 2.2. (vt lk 46).

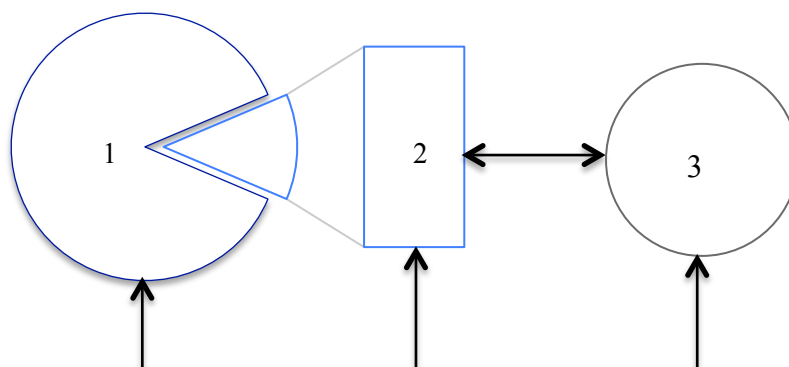

Joonis 2.2. Rahvusel ja EL-liikmelisuse järgselt defineeritud territoriaalsel elukohal põhinev võrdlusalus lähtuvalt haridustasemest

Riik saab sisserännet reguleerida sisserände piirmäärade kehtestamisega. Kui asüülitaotlustesse ja kolmandate riikide rändesse sekkub riik, siis EL-sisest rännet ei piira ranged regulatsioonid. Näiteks „ei anna Eesti riik üle määratud arvu (2011. aastast seaduslik sisserände piirmäär 0,1% alalisest elanikkonnast (Välismaalaste seadus, §113) välja elamislubasid inimestele, kes ei ole EL liikmesriikide, Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigi, Šveitsi, Ameerika Ühendriikide ja Jaapani kodanikud“ (Siseministeerium, pressiteade). Väljarännet ei saa riik seadusandlusega kontrollida ei EL ega ühegi teise regiooni piires ning ainus, mida riik oma välismaal elava kodanikkonna ulatusega kursis olemiseks teha saab, on väljarände registreerimine. Selle põhjal on võimalik arvestada, kas rändesaldo, millesse riik vaid poolenisti sekkuda saab,

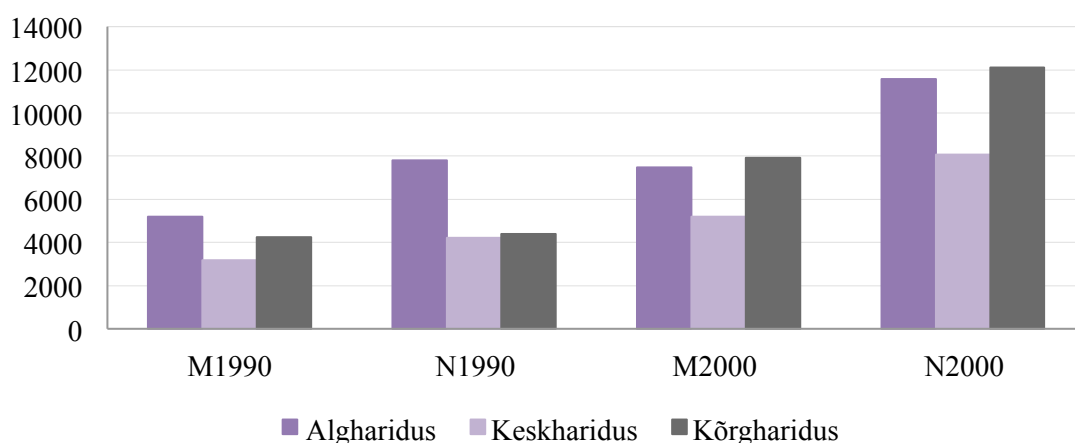
on tasakaalus, ja kui mitte, siis kas riigi piirangud on kompetentsed. Aasta lõikes väljarännet ning selle prognoosi käsitlevad küll mitmed ministriumite ametlikud uuringud, kuid ühe aasta andmete kirjeldus võib väliskogukonda kuuluvate inimeste arvu kontekstis olla pinnapealne. Väliskogukonna tegeliku suuruse teadasaamine on aga keerukam. Näiteks „põhineb Eesti Statistikaameti rändestatistika inimeste vabatahtlikul elukoha registreerimisel rahvastikuregistris, mida on täiendatud Maksu- ja Tolliameti andmetega“ (Tarum 2014: 2). Eesti rahvastikuteadlane Tiit selgitab Eesti väliskogukonna andmete kogumist: „Rahvaloendusel loodi esmakordselt terviklikum pilt kümnendikust eestlastest, kes elavad välismaal 2011. aastal. Leibkonnalt küsiti, kas alates 2000. aasta rahvaloendusest on mõni endine leibkonnaliige või lähisugulane asunud püsivalt välismaale elama. Seda meetodit kasutades ei saa aga kõiki väljarännanuid kätte, sest mõnedel lahkunutel ei jäänudki lähisugulasi Eestisse ning väljarände küsimuste lisamise kõrval on rahvaloendusel oluline uuendus ka e-loendus. See võimaldab ajutiselt välismaal viibival isikul (nt. 24 907 välismaal töökäijal, kelle alaline elukoht on siiski Eestis, end interneti teel loendada. Kui isiku alaline elukoht ei ole Eestis, see tähendab, et ta ei kuulu loendamisele, lõppeb protseduur automaatselt, kuid isik lisatakse välismaale lahkunute loetelusse“ (Rahva ja eluruumide loendus 2012, pressiteade).

Magistritöö võrdleb Eestist väljarännanute gruppi nii Eesti elanikkonna kui ka Eestis elavate kõrgharitudetega (vt Joonis 2.3.).

Joonis 2.3. Haridustasemest ja elukohariigist sõltuvate gruppide võrdlusalus. (1: Eesti elanikkond; 2: kõrgharidusega Eestis elavad inimesed; 3: kõrgharidusega Eestist väljarännanud inimesed)

Välismaal elavate eestlaste haridustaseme kohta Statistikaametil andmeid pole, kuid Frédéric Docquier et al. poolt välja töötatud andmestiku andmeil (DM06) oli 2000. aastal Eestis kõrgharitud väljarändajaid kõrgharitute seas 10% (Abdeslam Marfouk *Personal Website*) ning joonisel 2.4. tuuakse välja väljaspool päritoluriiki tegutsevate eestlaste arv haridustaseme ja soo alusel 1990. ja 2000. aastal. Eesti Statistikaameti andmetel oli 2013. aastal Eesti kogurahvastiku seas kõrgharitud kokku 30% ning 342 289 kõrgharidusega inimese seast on 32% välispäritoluga (Statistikaamet. Haridus). Joonisel 2.4. on välja toodud, et kõrgharitud väljarändajaid oli 2000. aastal kogurahvastikust 1,5%.

Joonis 2.4. DM06 Eesti: Väljaspool päritoluriiki tegutsevad eestlased haridustaseme ja soo alusel 1990. ja 2000. aastal (Allikas: Abdeslam Marfouk *Personal Website*)

Docquier et al. kogusid esmalt andmed 174 rändajate päritoluriigi 1990. aasta ja 195 rändajate päritoluriigi 2000. aasta rahvaloenduste ja registreeritud informatsiooni OECD (Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon) liikmesriikidesse sisserände kohta, tegid kokkuvõtte rändajate päritoluriikidest haridustaseme alusel ning kolmandaks võrdlesid väljarände hariduslikku struktuuri päritoluriiki jääva rahvastiku omaga. DM06 andmestiku autorid toovad välja, et andmestikus on mitmeid puudusi, millest kolm peamist on järgnevad. „Esiteks ei anna DM06 oma kahe ajalise punktiga täpset pilti pikaajalisest rahvusvahelisest rändest. /.../ Teiseks on võõrustajariigis olevaid välispäritoluga inimesi loetud sisserändajate hulka sõltumatult aastast, millal nad

võõrustajariiki saabusid, ning seega ei võimalda andmestik tuvastada, kas inimene on hariduse omandanud oma päritoluriigis või võõrustajariigis“ (Docquier et al. 2007: 6–7). 1990. aastal oli DM06 andmestiku alusel Eestis 29 062 väljarändajat: algharidusega oli nende seas 45% (13 024), keskharidusega 25% (7406) ning kõrgharidusega 30% (8632). 2000. aastal oli DM06 andmestiku alusel 52 319 väljarändajat: algharidusega oli nende seas 36% (19 031), keskharidusega 25% (13 263) ning kõrgharidusega 38% (20 025). Kui 1990. aastal oli väljarändajate seas enim algharidusega inimesi, siis 2000. aastal oli väljarändajate seas enim kõrgharidusega inimesi. Haridustaseme järgi väljarändajate koosseisu muutuse määras ära see, et kogu väljarändajate hulk kasvas 10 aasta jooksul 55,5% ning seejuures algharidusega inimeste hulk kasvas arvuliselt (6007 inimese võrra), kuid langes protsentuaalselt 9% ja kõrgharidusega hulk kasvas nii arvuliselt (11 393 inimese võrra) kui ka protsentuaalselt 8%. Keskharidusega inimeste arv kasvas küll 5857 inimese võrra, kuid protsentuaalselt säilis keskharidusega inimeste osakaal kõigi väljarändajate seas: 25% (vt lk 48 Joonis 2.4.). Kui teha väljarändajate haridustaseme kõrval eristusi ka lähtuvalt soost, siis võib öelda, et naiste väljaränne on võrreldes meeste väljarändega suurem sõltumata haridustasemest. Kui vaadata väljarändajate soolist jaotust aastate kaupa, saab välja tuua, et aastate lõikes on see vaid kasvanud.

2.2. Hüpooteesid

Töös kontrollitakse nelja hüpooteesi.

Esimene hüpootees puudutab seost kahe poliitilise käitumise eri vormi vahel ning toob välja, et kui inimeste taustatunnused võivad inimeste poliitilist käitumist mõjutada erinevalt, siis seejuures inimeste taustatunnused ei mõjuta poliitilise käitumise erivormide vahelist seost:

H1: Mida rohkem osalevad inimesed Riigikogu valimistel, seda aktiivsemad kodanikud ollakse. Kolme grupi seos kahe erineva poliitilise osalusvormi vahel on ühesugune.

Teine ja kolmas hüpotees puudutavad esmalt kolme grupi valimisaktiivsuse seost poliitiliste hoiakutega (enesepaigutusega vasak-parem skaalal ja usaldusega poliitiliste institutsioonide vastu) ning teisena kolme grupi kodanikuaktiivsuse seost poliitiliste hoiakutega (enesepaigutusega vasak-parem skaalal ja usaldusega poliitiliste institutsioonide vastu):

H2: Mida enam osaletakse Riigikogu valimistel, seda enam paigutatakse ennast vasak-parem skaalal vasakule ja seda madalam on usaldus poliitiliste institutsioonide vastu. Kolme grupi seos poliitilise käitumise ja hoiakute vahel on erinev.

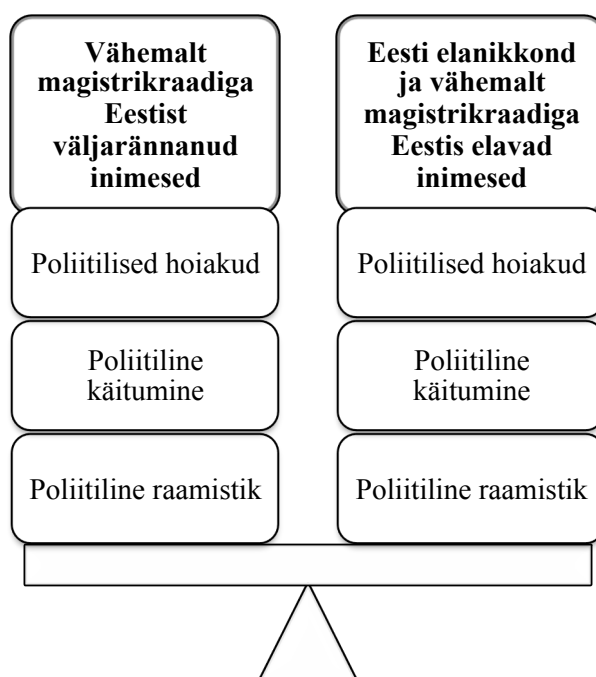
H3: Mida aktiivsem kodanik ollakse, seda enam paigutatakse ennast vasak-parem skaalal vasakule ja seda kõrgem on usaldus poliitiliste institutsioonide vastu. Kolme grupi seos poliitilise käitumise ja hoiakute vahel on erinev.

Neljas hüpotees puudutab kolme grupi sisserändehoiakute seost poliitilise käitumisega ja institutsioonide usaldusega:

H4: Kolm gruppi sarnanevad üksteisega: sisserändehoiakutel puudub seos nii poliitilise osaluse kui ka institutsioonide usaldusega.

3. UURIMISMEETOD

Magistritöö empiirilise analüüsi peamine eesmärk on vastata küsimusele, kas ja kuidas erinevad kolme grupi (Eesti elanikkond, vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed ja vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed) poliitilise käitumise ja hoiakute seosed (vt Joonis 3.1.). Kolme grupi poliitilise käitumise ja hoiakute analüüsiga vastatakse uurimisküsimusele, millised on vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste poliitiline osalus ja poliitilised hoiakud.

Joonis 3.1. Elukohariigist sõltuv võrdlusalus

Empiirilises analüüsis kasutatakse kahte erinevat andmekogumit (vt Joonis 3.1.): Eestis 2014. aastal läbi viidud ESS seitsmenda küsitlusvooru andmeid ning 2017. aastal magistritöö tarbeks läbi viidud küsitluse „Poliitiline osalus väljaspool päritolumaad – võõrsil elavate eestlaste hoiakud“ andmeid. ESS uuringust kasutatakse magistritöös üheksateistkümmet küsimust, millest kolmteist puudutavad inimeste poliitilisi hoiakuid, kaks pärinevad rahvuslikku ja etnilist identiteeti käsitlevatest tuumikmoodulitest ja neli

ESS sissereände erimoodulist. Kolme grupi poliitiline käitumine ja hoiakud on omavahel võrreldavad tänu üheksateistkümnele ESS küsimusele, mis kattuvad kõigis andmekogumites. Poliitilist käitumist käsitletakse nii valimistel osalemise kui ka kodanikuaktiivsuse perspektiivist. Analüüsis kasutatakse veel vastajate enesepaigutust vasak-parem skaalal, usaldust viie poliitiliste institutsioonide suhtes (mida vaadatakse nii eraldi kui ka ühtse indeksina), vastajate rahulolu demokraatia toimimisega Eestis, valitsuse tööga ja haridussüsteemi kvaliteediga, diskrimineerimise kogemusi Eestis, sissereändehoiakuid (hinnang sissereändajate arvule Eestis, sissereändajate panustamine riiki). Erilist tähelepanu pälvivad seejuures vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed, kellele esitatati küsimusi nende enda seose kohta nii Eesti kui võõrustajariigiga ja kas Eesti peaks väljarändajaid rohkem kaasama. Üheksateistkümnele võrdlevale ESS küsimusele lisaks küsiti vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestelt kokku seitset küsimust, mis otsivad kinnitust teoreetilises osas käsitletud probleemile.

Admeanalüüs on teostatud SPSS-is ning joonised on koostatud Excelis. Peamiste analüüsivahenditena kasutatakse protsente, keskmisi ja korrelatsioone.

Kolme grupi sotsiaalset tausta käsitlevad kaksteist küsimust vastaja sotsiaaldemograafilise tausta kohta. ESS vastajatest on 48% kõrgeimaks omandatud haridustasemeks keskharidus (sh kutsekeskharidus), 6% kutseharidus ja 3% rakenduskõrgharidus. Bakalaureusekraad on kõrgharidusega ESS vastajatest kõrgeimaks haridustasemeks 12% inimestest, magistrikraad 16% ning PhD 1% inimestest; doktorikraad on 5% vastajatest, samas kui väljarännanute grupis on doktorikraadiga 15% inimestest.

Kolme grupi soolises jaotuses on omavahel sarnased Eesti elanikkond ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed (vt lk 53 Tabel 3.2.). Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud vastajate seas on suurem naiste osakaal ja nad on nooremad kui Eesti elanikkond ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed (vt lk 53 Tabel 3.2.).

Tabel 3.2. Kolme valimi sooline ja vanuseline jaotus

	Naiste osakaal valimis	Keskmine vanus
Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed (N=201)	76%	36
Vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed (N=343)	60%	54
Eesti elanikkond (N=2051)	59%	50

3.1. Euroopa Sotsiaaluuring Eestis

ESS on rahvusvaheline sotsiaalteaduslik uuring. „ESS eesmärgiks on tagada ühiskondade arengu ja inimeste käitumise uurimiseks kõrge kvaliteediga andmestik ning monitoorida ja selgitada inimeste käitumise ja hoiakute muutusi aja ning erinevate riikide lõikes. Andmeid kogutakse alates 2002. aastast. /.../ Kogutud andmed võimaldavad analüüsida hoiakute, institutsioonide arengu ja inimeste käitumise vahelist seost ning mitmeid muid protsesse ühiskondades“ (Ühiskonnateaduste Instituut).

Magistritöös kasutatakse 2014. aastal läbi viidud ESS 7. laine raames 2051 Eesti inimeselt kogutud andmeid. Analüüsis vaadatakse kõrvuti kahte gruppi: kogu Eesti elanikkonda (n=2051) ning vähemalt magistrikraadiga või sellega võrdsustatud haridustasemega Eestis elavaid inimesi (n=243).

ESS poliitilise käitumise ja hoiakute moodul koosneb kuuest mõõdikust: „poliitika huvi, poliitiline efektiivsus, poliitiline osalus ja erakonnaeelistus, erakondlik kuuluvus, poliitiline tugi ning enese ja erakondade paigutus vasak-parem skaalal“ (Thomassen 2001: 193). Magistritöö käsitleb kuuest mõõdikust viit, jättes välja erakondliku kuuluvuse ja erakondade taju vasak-parem skaalal. Lisaks küsitakse ESS küsimustikus inimeste rahvusliku ja etnilise identiteedi kohta. Inimeste hoiakud sisserände kohta küsiti ESS erimoodulis 2014. aastal.

ESS andmestik on piisavalt suur, et oleks võimalik võrrelda kahe grupi: Eesti elanikkonna ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste poliitilist käitumist ja hoiakuid. Väljarännanud inimeste andmeid ESS andmestikus ei ole ning seega on magistritöö jaoks ESS küsimustiku eeskujul läbi viidud küsitlus vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste poliitilise käitumise ja poliitiliste hoiakute kohta.

3.2. Küsitlusuuring „Poliitiline osalus väljaspool päritolumaad: võõrsil olevate eestlaste hoiakud“

Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste uuringu (vt lk 118 Lisa 1; lk 121 Lisa 2) eesmärk on koguda andmeid Eestist välismaale rännanud ja vähemalt magistrikraadi omavate inimeste poliitilise käitumise ja poliitiliste hoiakute kohta, et neid võrrelda Eesti elanikkonna ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste poliitilise käitumise ja poliitiliste hoiakutega. Järgnevalt on kirjeldatud seda, milline oli uuringu ettevalmistav protsess, kuidas ja mis kanalite kaudu andmeid koguti, milline on lõpliku valimi sotsiaaldemograafiline taust ning milliseid käitumismustreid ja hoiakuid valimit ja ESS andmeid võrreldes analüüsitakse.

3.2.1. Uuringu ettevalmistamine ja läbiviimine

Vähemalt magistrikraadiga või sellega võrdsustatud haridustasemega Eestist väljarännanud inimeste poliitilise käitumise ja hoiakute kohta andmete kogumiseks korraldati *online*-küsitlus. Enne uuringu läbiviimist uuriti, kuidas vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesteni jõuda, ning leiti kolm kanalit. Enne uuringulingi avalikuks tegemist nendes kolmes kanalis viidi 2016. aasta detsembri jooksul läbi pilootuuring kümne inimesega, kes kuuluvad uuritavasse gruppi. Vastuseid

ja tagasisidet laekus kaheksalt inimeselt. Pilootuuringu tagasisidest lähtuvalt korrigeeriti nii küsimustiku tehnilist seadistust kui ka küsimuste sõnastust.

18.01-18.02.2017 tehti uuringulink avalikuks kolmes järgnevas kanalis:

1. 2016. aasta jaanuaris korraldas ETA konverentsi, mille sihtgrupp on väljaspool Eestit tegutsevad noorteadlased. Selle tulemusel loodi sihtgrupile *google*-grupp, kus asjakohast infot jagada. ETA väljaspool Eestit tegutsevate noorteadlaste võrgustik oli esimene kanal, kellega võeti käesoleva uuringu huvides ühendust, et uurida gruppi kuuluvate inimeste poliitilist käitumist ja hoiakuid. Kohtuti ETA juhtkonnast kahe inimesega, kes tundsid uuringu vastu huvi ja andsid põhimõttelise nõusoleku, et küsimustiku võib fookusgrupile saata. Sisuliselt ETA küsimustikku ei sekkunud, sest uuringu fookus oli ühiskondlikult laiem kui üksnes teadlaste teadustöö käik, mille uurimise vastu tunneb ETA suuremat huvi. ETA võrgustikust laekusid kokku seitsme inimese vastused.
2. Teine võimalus fookusgruppi kuuluvate inimesteni jõuda oli Välisministeeriumi Globaalse Eesti võrgustik. ETA välismaal tegutsevate noorteadlaste võrgustik kuulub Välisministeeriumi poolt koordineeritud gruppi, aga Globaalse Eesti võrgustikus leidub ka inimesi, kes ETA gruppi ei kuulu. Kuna magistr töö fookuses ei ole kõik välismaal tegutsevad eestlased, siis jagas Välisministeerium uuringulinki vaid inimestega, kes on teadaolevalt vähemalt magistrikraadiga. 2016. aastal oli välismaal tegutsevatel teadlasel võimalus esitada enda välisriigis asuvale saatkonnale soovi liituda Globaalse Eesti võrgustikuga. Uurimistöo tarvis laekusid läbi selle võrgustiku vaid kahe inimese vastused.
3. Kolmanda võimalusena kasutati uuringulinki jagamiseks sotsiaalmeediat – Facebooki. Seal on palju erinevaid mitteformaalseid gruppe, mis koondavad mingis konkreetses riigis või linnas elavaid eestlasi. Suur osa neist koondab välismaal tegutsevaid eestlasi sõltumatult haridustasemest ja on kinnised grupid. Gruppide liikmete seas on tõenäoliselt ka vähemalt magistrikraadiga inimesi ning seega otsustati selle kanali kasutamise kasuks. Gruppides uuringulinki jagamiseks on esmalt vaja nendega liituda ning gruppi võetakse vastu kas administraatori või ühe grupiliikme nõusolekuga. Uuringulink jõudis 34 gruppi, kuhu kuulub kokku 86 701 inimest. Lisaks sellele levis uuringulink Facebookis lumepallimeetodiga ning Facebooki kaudu laekusid 189 inimese vastused.

Kolmele andmekogumiseks kasutatavale kanalile lisaks märkis üks respondent, et sai uuringulingi e-mailiga, üks, et sõbralt, ja üks, et Tartu Ülikooli vahendusel.

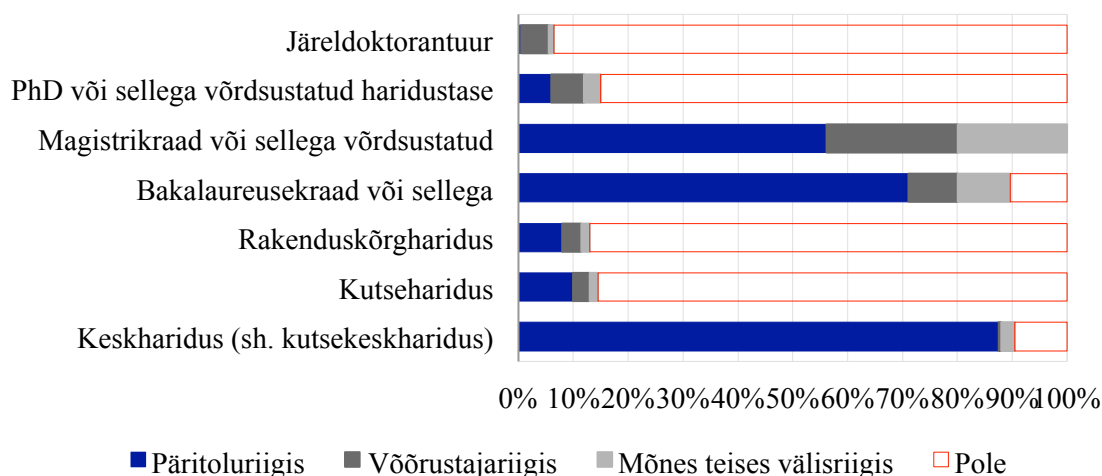
3.2.2. Vastajate sotsiaaldemograafiline taust

Kokku laekusid 270 inimese vastused ning korrektselt täidetud ankeete oli 201 kokku 30 riigist. Keskmiselt kulus ühel respondendil vastamiseks 14 minutit. 17 respondendil läks vastamiseks üle tunni aja ja seega tegelesid nad tõenäoliselt vastamise ajal ka muuga ning nende vastamise aega kogu ja keskmise vastamise aja hulka ei arvestanud. Ebakorrektselt täidetud 53 ankeedi seas on 31 ankeeti, mis oli peale esimest küsimuste blokki pooleli jäetud, 12 respondenti jättis ankeedi pooleli peale teist küsimuste blokki ja 10 respondenti jätsid vastamise pooleli pärast kolmandat küsimuste blokki, mistõttu nende üldandmed puuduvad. Küsimustele vastamise poolelijätmise põhjuseks võib olla see, et küsimused ei sobinud või olid vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste gruppi mitte kuuluvad inimesed huvitatud uuringu küsimuste nägemisest. Kõik 53 ebakorrektselt täidetud ankeeti ei lähe analüüsil arvesse ning sellele lisaks on korrektselt täidetud ankeetide seas 16 inimese vastused, kellel puudub magistrikraad või sellega võrdsustatud haridustase ning ka see grupp on analüüsist välja võetud. Kokku jäid analüüsist välja 69 küsimustiku avanud inimese ankeetid.

Vastajad tõid Eestist lahkumise põhjusena kõige populaarsemana välja töö (50% vastajatest). Sellele järgnevad õpingud (36%), pere (29%) ning turvalisus või diskrimineerimine (5,5%). 21% märkis Eestist lahkumise põhjuseks mõne muu variandi ja 41 vastajat täpsustas seda. Kõige populaarsema muu põhjusena märgiti seikluste ja väljakutsete otsimist ning silmaringi avardamist teisi kultuure ja inimesi tundma õppides (12 respondenti). Mainiti ka majanduslikke põhjuseid, näiteks parema töö ja elukvaliteedi ootus (7 respondenti) ning armastust või partnerit (6 respondenti). Kuus respondenti viitasid põhjustele, mida võib klassifitseerida Eesti tõukefaktoreteks, nagu soov elada teistsuguses ühiskondliku korraldusega riigis, kultuurilised eriarvamused ning ühiskonnas levivad hoiakud, muuhulgas nõrgemate ja teiste diskrimineerimine. Vähem mainiti põhjusi nagu kliima, poliitiline kultuur, tervis, kohus (kaks kuni neli respondenti) ning sõda, vabatahtlik teenistus või lihtsalt kõhutunne (üks respondent).

Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanute hariduskäiku on kajastatud joonisel 3.2.2.1., kus on välja toodud, kus riigis mingi haridustase on omandatud. Jooniselt on näha, et keskhariduse omandamise kohana töid vastajas kõige sagedamini välja Eesti (88% vastajatest), millele järgnevad keskhariduse puudumine (9%) ning välismaa (3%). Inimestel, kellel keskharidus või bakalaureusekraad puuduvad, on oma haridusteel teinud valiku kutsehariduse ja rakenduskõrghariduse kasuks ning on oma valikuga läinud kuni vähemalt magistrikraadiga võrdsustatud haridustaseme omandamiseni välja. Välismaal haridustee jätkamisest töid vastajad kõige sagedamini välja magistrikraadi või sellega võrdsustatud haridustaseme (44%), osale neist oli see teine magistrikraad peale päritoluriigis omandatud magistrikraadi. Sellele järgnevalt jätkasid vastajaid õpinguid välismaal bakalaureusekraadi tasemel (18%), kutsehariduse tasemel (4,5%) ja rakenduskõrghariduse tasemel (5%). Välismaale vastukaaluks valisid vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste seast haridustee jätkamiseks Eesti bakalaureusekraadi omandamise (71%), millele järgnevad kutsehariduse omandamine (10%) ja rakenduskõrghariduse omandamine (8%). 15% vastajatest on doktorikraadiga, kellest 60% on selle kraadi saanud välismaal. Järeldoktorantuuri on läbinud 7% vastajatest, kellest 85% on selle läbinud välismaal.

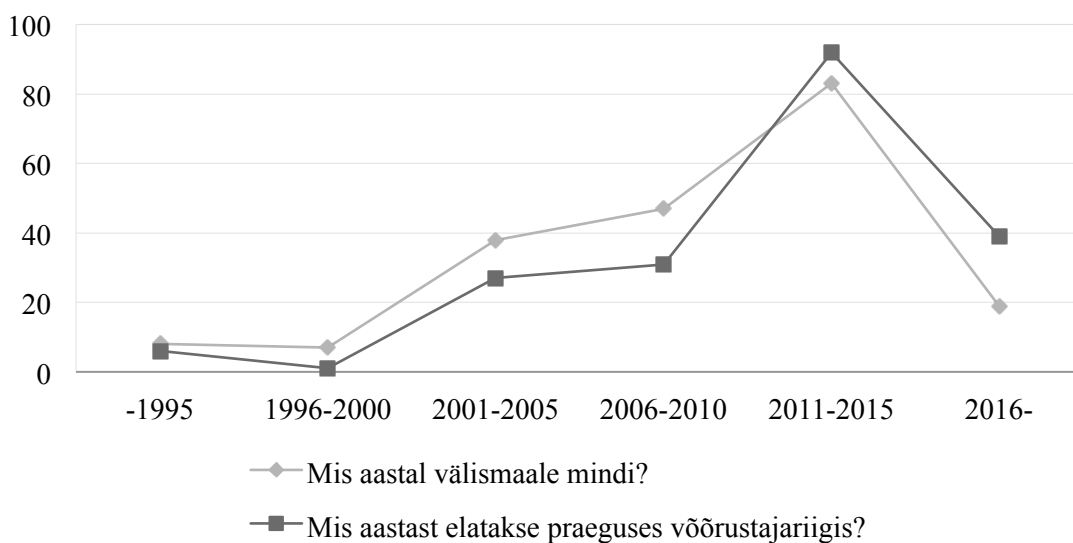
Joonis 3.2.2.1. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste hariduskäik

Kokkuvõttes võib öelda, et pooled vastajatest on välismaale rännanud alles pärast Eestis magistrikraadi omandamist ning ülejäänud, kas siis peale keskharidust, bakalaureuseõpet, doktorantuuri või mõnel muul ajal. Vastajatel oli võimalus oma

haridusteed ka kommenteerida ning tuleb välja, et vastajate seas on inimesi, kellel on mitu magistrikraadi (Eestis ja välismaal) või hetkel võõrustajariigis PhD või Eestis rakenduskõrgharidus omandamisel. Mitmed täpsustasid haridustaset konkreetse riigi või haridusasutusega või tõid lisaks välja vahetusõpingud teistes riikides. 40% uuringus osalejatest on hariduse omandanud valdkonnaks valinud enim sotsiaalteaduste, äri ja õiguse (40%), millele järgnevad humanitaarteadused ja kunstid (20%), loodus- ja täppisteadused (17%). Nendele järgnevad enammainituna tervise, heaolu ja meditsiini valdkond (5%), tehnika, tootmine ja ehitus (4,5%) ning hariduse valdkond (4,5%) ja teenuste ja põllumajanduse valdkond (1%). Mitte keegi vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest ei oma haridust põllumajanduse valdkonnas ning märgatav osa vastajatest valis enda hariduse valdkonnaks muu (7,5%). Muu valdkonna hariduse valinud vastajad on enamasti oma täpse eriala välja toonud, mis tegelikkuses kuuluvad mõne eelneva valdkonna alla.

Enim vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste uuringus osalenutest elab EL liikmesriikides, eelkõige Belgias (27 vastajat), Suurbritannias (13), Hollandis (13), Prantsusmaal (10) ja Taanis (10). Suur hulk vastajates tegutseb ka OECD riikides, mis ei kuulu EL-i, nagu Šveits (24 vastajat), Ameerika Ühendriigid (13), Austraalia (12), Kanada (7) ja Uus-Meremaa (5). Üksikud vastused laekusid ka Venemaalt, Türgist, Araabia Ühendemiraatidest ja Ukrainast (vt lk 135 Lisa 3).

Vastajad tõid oma võõrustajariigis valimisõiguse olemasolu kohta kõige sagedamini välja, et neil ei ole võõrustajariigis valimisõigust (48%). Sellele järgnevad enammainituna, et neil on võõrustajariigis osaline valimisõigus (35%), täielik valimisõigus (6,5%) ning valimisõiguse olemasolu kohta võõrustajariigis ei teadnud (10%). Suurem osa respondentidest läks välismaale 2011–2015, millele järgneb 2001–2010 Eestist lahkumine (vt lk 59 Joonis 3.2.2.1.). Välismaale rändamise sihtriik pole kõigil vastajatel aga praeguseks võõrustajariigiks ning Eestist välja rännates on populaarne oma elukohariiki korduvalt vahetada.

Joonis 3.2.2.1. Mis aastal välismaale mindi ja mis aastast alates elatakse praeguses võõrustajariigis

Kuigi 100% vastajatest on Eesti kodakondsusega isikud, on neist osa ka välismaal kodakondsuse saanud või seda hetkel taotlemas (5% vastajatest). Muu kodakondsuse omandanutest on Austraalia kodakondsus (3 vastajat), Kanada kodakondsus (3) ning Prantsusmaa, Hollandi, Taani, Suurbritannia ja Ameerika Ühendriikide kodakondsus (1 vastajal). Vastajad tõid oma tulevikuplaanide kohta välja kõige sagedamini, et soovitakse jääda välismaale (33%), kellest omakorda suurem osa soovib jääda praegusesse võõrustajariiki (60%). Sellele järgnevalt enammainituna soovitakse tulevikus pöörduda tagasi Eestisse (31%) ning tulevikuplaane ei osanud vastamise hetkel välja tuua (21%) ja Eestisse tagasipöördumisele ja välismaale jäämisele lisaks toodi tulevikuplaanina välja muu (15%). 30 muu variandi valinud respondentist täpsustas, et pöördumine ei ole eesmärk omaette, ning tõi välja erinevaid faktoreid, mis nende otsust mõjutavad, nagu töökoht, palkade tase, poliitiline olukord, mingisse gruppi kuuluvate inimeste, nagu pensionäride väärtustamine valitsuse poolt, pere, ning üks vastas, et soovis pöörduda tagasi, aga nüüd järjest vähem seoses just nimelt selles küsitluses tõstatatud teemadega (11 vastajat). Sellele lisaks toodi muu variandina välja, et soovitakse elada Eestis ja välismaal korraga, kolm vastajat soovis tulevikus kindlasti tagasi tulla, täpsustades ajaperioodi, ning sellele lisaks soovis kolm vastajat Eestisse pensionile tulla (8 vastajat). Üksikud vastajad viitasid ka sellele, et soov on soojemale

maale minna, et Eestisse tagasitulek sõltub sellest, kuidas kooseluseaduse rakendamine jätkub, ning ühel on soov säilitada sidemeid Eestiga äri valdkonnas.

3.2.3. Analüüsis kasutatavad tunnused

Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste uuring koosneb kokku 38 küsimusest, mis on jaotatud nelja teemablokki:

1. Poliitikaarvi ja tõhusus (küsimused 1–4)

Bloki kõik neli küsimust on pärit ESS inimeste poliitilisi hoiakuid käsitlevast tuumikmoodulist.

2. Poliitiline osalus ja erakonnaelistus (küsimused 5–13)

Bloki viis küsimust on pärit ESS inimeste poliitilisi hoiakuid käsitlevast tuumikmoodulist. Blokis on lisaks neli teoorial põhinevat küsimust, mis käsitlevad rändega kaasnevat muutusi ja inimeste subjektiivset hinnangut oma hoiakute muutustele.

3. Poliitiline toetus ja kuuluvus (küsimused 14–25)

Blokis on kuus küsimust ESS tuumikmooduli küsimustikust, millest neli küsimust käsitleb inimeste poliitilisi hoiakuid ning kaks küsimust vastajate rahvuslikku ja etnilist identiteeti. Sellele lisaks on vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste uuringu poliitilise toetuse ja kuuluvuse blokis ka ESS sisserände erimooduli neli küsimust ja lisaks kolm küsimust, mis toovad välja vastajate hinnangu enda, enda päritoluriigi ja võõrustajariigi suhete kohta (lisa 1: ankeetküsitluse plaan).

4. Üldandmed (küsimused 26–38)

Vastajate demograafiline ja sotsiaalne taust.

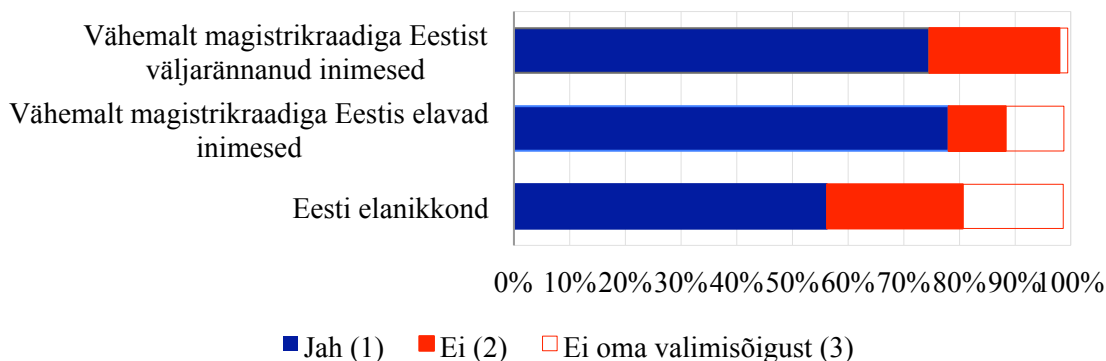
4. ANALÜÜS JA JÄRELDUSED

Kolme grupi võrdlevas analüüsis käsitletakse esmalt nende poliitilist käitumist, seejärel poliitilisi hoiakuid ja lõpetuseks sisserändehoiakuid.

4.1. Poliitiline käitumine

Analüüsis on inimeste poliitiline käitumine kaetud kahte tüüpi poliitilise osalusega: hääletamisega ning kodanikuosalusega. Esmalt võrreldakse kolme grupi osalust Riigikogu valimistel, millele lisaks võrreldakse kolme grupi erakonnaelistust. Eraldi analüüsitakse vähemalt magistr kraadiga Eestist väljarännanud inimeste osalust ka EP valimistel ning küsimust, kas valimistel osalemine on pärast rännet muutunud. Kodanikuosaluses eristatakse esmalt seitset eri tegevust: ühenduse võtmine poliitiku või ametnikuga, tegevus erakonna või surverühma heaks, töötamine muus organisatsioonis või ühingus, kampaaniamärgi või -kleebise kandmine, palvekirjale (petitsioonile) alla kirjutamine, demonstratsioonil osalemine ja teatud toodete boikoteerimine. Lisaks vastatakse küsimusele, kas vähemalt magistr kraadiga Eestist väljarännanud inimeste kodanikuaktiivsus on pärast rännet langenud. Lõpetuseks võrreldakse kolme grupi enese paigutust vasak-parem skaalal.

Kolme grupi valimisaktiivsus Riigikogu valimistel on erinev, mis on välja toodud joonisel 4.1.1.1. (vt lk 62). Erinevus seisneb selles, et Eesti elanikkonnast osales Riigikogu valimistel 56%, vähemalt magistr kraadiga Eestis elavatest inimestest 78% ja vähemalt magistr kraadiga Eestist väljarännanud inimestest 75%.

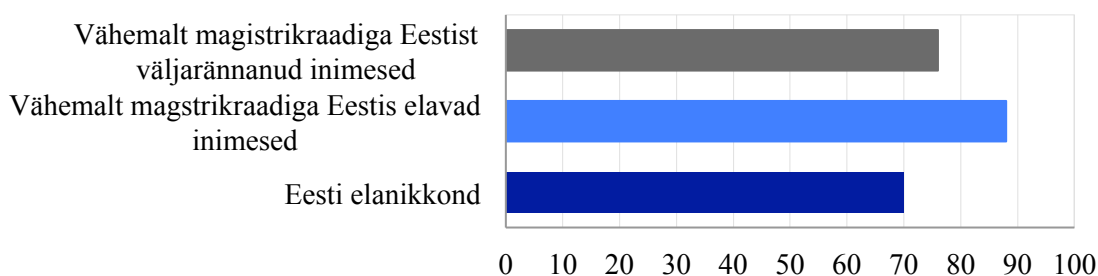

Joonis 4.1.1.1. Kolme grupi osalus viimastel riigikogu valimistel (%)

Empiiriline analüüs kinnitab hüpoteesi, et kõrgharidusega inimesed osalevad valimistel võrreldes kogurahvastikuga rohkem (20% rohkem). Antud empiirilise analüüsi tulemusel ei saa aga uuringu andmete ühekordsuse põhjusel välja tuua ajalisi trende. Vähemalt magistrikraadiga või sellega võrdsustatud haridustasemega inimeste osalus valimistel on sarnane sõltumata sellest, kas tegu on Eestis elavate või välismaal elavate eestlastega. Siinjuures on oluline märkida, et vastajatelt küsiti, kas nad osalesid viimastel Riigikogu valimistel. Seega kajastavad ESS andmed inimeste osalust 2011. aasta Riigikogu valimistel, sest ESS küsitlus toimus 2014. aastal, ning vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste küsitlus toimus 2017. aastal, mistõttu kajastavad nende andmed osalust 2015. aasta Riigikogu valimistel.

Kolme grupi võrdlusest tuleb välja, et kui Eesti elanikkonnast pole 18% valimisõigust ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatest inimestest 11%, siis vaid 1,5% vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest ei oma valimisõigust. See tähendab, et valimistel mitteosalemise põhjused on erinevad ning sisuline erinevus tuleb välja Eestis elavate ja vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud küsitluse tulemuste võrdlusest. Osalus valimistel on neil sarnane, kuid kui vaadata valimistel mitteosalemist, on see vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste seas 23% ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste seas vaid 10%. See erinevus võib tulla sellest, et ESS valim – erinevalt vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste küsitlusuuringu valimist – oli esinduslik. Suurem valimistel osalenute hulk vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste uuringule vastajate seas võib olla tingitud sellest, et uuringule vastasid kohusetundlikumad

inimesed, kes käivad võrreldes küsimustikule mittevastanutega ka korralikumalt valimas. Vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatel inimestel on valimistel mitteosalemise põhjuseks valimisõiguse puudumine, kuid vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel on valimistel mitteosalemise põhjuseks midagi muud. Lisaks ei osanud 1% Eesti elanikkonnast, 1% vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatest inimestest ja 0,5% vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest öelda, kas nad osalesid viimastel Riigikogu valimistel. Vaadates ainult valimisõigusega inimesi, on valimisaktiivsus Eesti elanikkonnas 14%, vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste seas 10% ja vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste seas 1% kõrgem (joonis 4.1.1.2).

Joonis 4.1.1.2. Kolme grupi hääleõiguslike inimeste osalus viimastel Riigikogu valimistel (%)

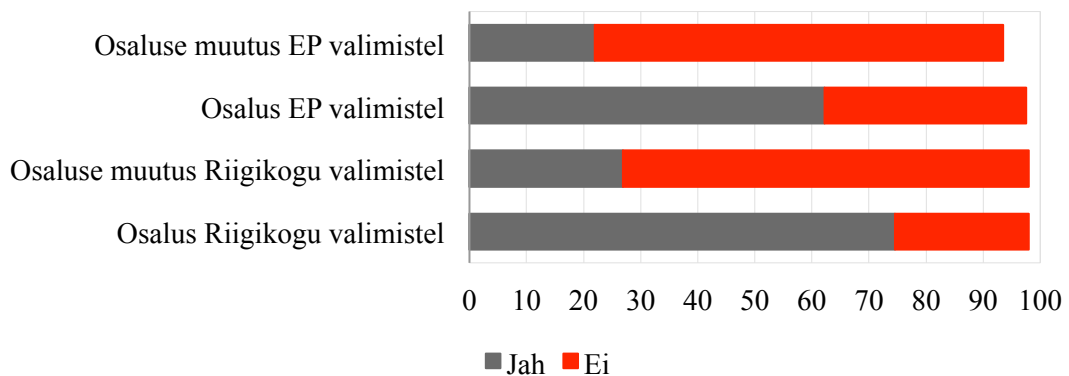
VVK andmetel oli tegelik 2011. aastal Riigikogu valimiste osalusprotsent 63,5% ja 2015. aastal 64%, mis on 5–10% kõrgem ESS uuringu tulemustest. Seda võib põhjustada asjaolu, et VVK andmetel on osalusprotsent arvatud lähtuvalt valimisõigusega kodanikest, kuid ESS andmetel kuuluvad Eesti kogurahvastikku ka inimesed, kes ei oma valimisõigust. VVK andmetel on osalus 2015. aasta Riigikogu valimistel 28,5% kõrgem kui 2014. aasta EP valimistel, siis ESS küsimustikus osalust EP valimistel ei kajastata. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste uuringus küsiti seevastu ka EP valimiste osaluse kohta ning seega on Riigikogu ja EP valimistel osalust võimalik võrrelda vaid vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste puhul. Küsitluse tulemuste kohaselt osales viimastel Riigikogu valimistel 75% vastajatest ning viimastel EP valimistel 62% vastajatest. Vähemalt

magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed osalevad Riigikogu valimistel rohkem kui EP valimistel, nagu ka VVK andmed näitavad. Riigikogu ja EP valimisel osalemise vahe on vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel 13%, mis on oluliselt vähem kui 28,5%-ne vahe Riigikogu ja EP valimistel VVK andmetel. Vaatamata sellele, et Riigikogu ja EP valimistel saab välja tuua osaluse aktiivsuse vahe, on kahtedel valimistel osalemise vahel tugev positiivne korrelatsioon (0,6), mis tähendab seda, et inimesed, kes osalevad Riigikogu valimistel, osalevad üldjuhul ka EP valimistel. Kõigi välisriigis hääletanute osakaal oli 2015. aasta Riigikogu valimistel 1 protsent 64%-st kõigi valimistel osalenute seas ja 2014. aasta EP valimistel 0,5 protsenti 36,5%-st. Erinevus võib muuhulgas olla tingitud sellest, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste uuringu valim ei ole esinduslik. Vaatamata sellele, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste osalus on võrreldes kõigi valijate osalusega oluliselt kõrgem, moodustavad vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed väga väikese osa kogu valijaskonnast ja ei oma olulist kaalu ei valimisaktiivsuse tõusus ega ka valimiste sisulistes tulemustes.

Eeldades, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste ja Eesti elanikkonna valimisaktiivsus erinevad ning vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste osalus sarnaneb vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste osalusega, võib teha järelduse, et haridustase mõjutab inimeste poliitilist käitumist positiivselt ning ränne negatiivselt. Seega on oluline teada, kuidas rändes osalevad inimesed ise rände mõju oma poliitilisele käitumisele hindavad. Selleks küsiti vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestelt, kas nende osalus Riigikogu ja EP valimistel muutus pärast päritoluriigist väljarännet. 71% vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest väidab, et nende osalus Riigikogu valimistel ei muutunud pärast võõrustajariiki asumist ning sarnaselt väidab 72% ka EP valimistel osalemise kohta. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste valimiskäitumise sarnasust Riigikogu ja EP valimistel osaluses kinnitab see, et Riigikogu ja EP valimistel osaluse vahel on tugev positiivne korrelatsioon: 0,614**).

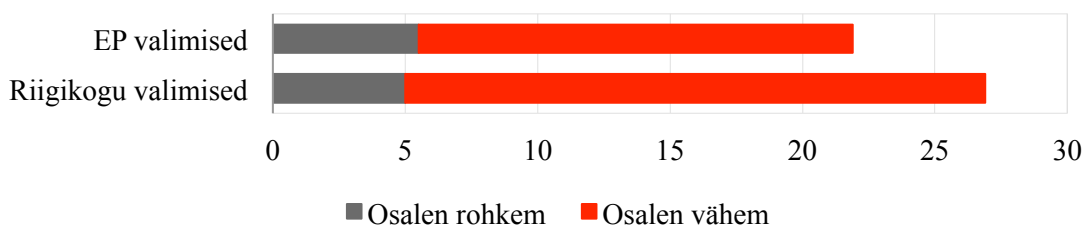
Joonisel 4.1.2.1. (vt lk 65) on välja toodud nii reaalse osaluse protsent kui ka rändajate endi subjektiivsed hinnangud poliitilise osaluse muutustele pärast rännet.

Joonis 4.1.2.1. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste osaluse võrdlus viimastel Riigikogu ja EP valimistel ning subjektiivne hinnang rände mõjule valimiskäitumises (%)

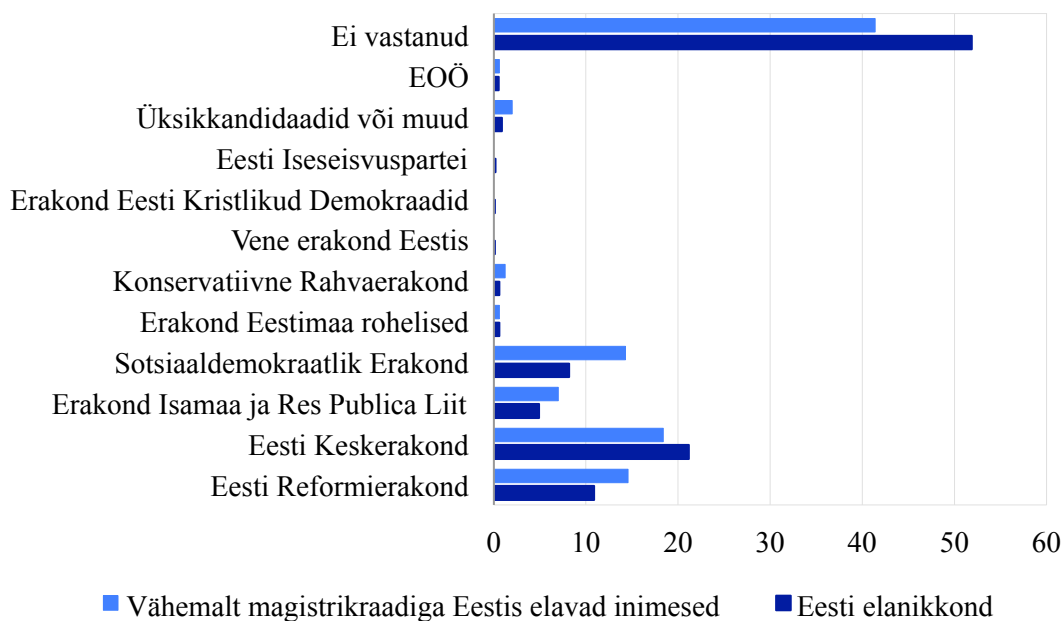
See tulemus kinnitab hüpoteesi, et valimistel osalemist mõjutab pigem haridustase kui ränne. Seejuures vaid neljandik vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest väidab, et osalus valimistel pärast rännet muutus. Seejuures on muutus võimalik kahes suunas ning joonisel 4.1.2.2. on välja toodud, kas vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste osalus valimistel pärast rännet on tõusnud või langenud. Neljandik vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest väidab, et nende osalus valimistel pärast rännet muutus: nad leiavad, et ränne on nende osalust Riigikogu valimistel mõjutanud 5% rohkem kui osalust EP valimistel. Samas on vastajad oma valimisaktiivsuse muutuses kindlamad Riigikogu valimistega seoses, kus vaid 2% ei oska vastata, kuid EP valimiste osalemise osas ei oska vastata 6,5% respondentidest.

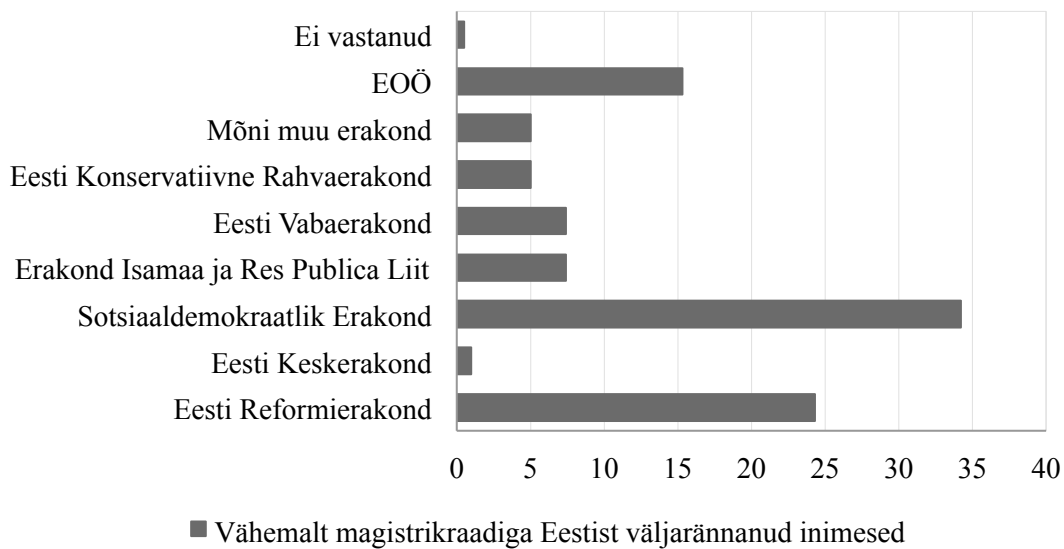
Joonis 4.1.2.2: Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste vastused küsimusele, kuidas ränne on mõjutanud nende valimisaktiivsust (%)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste osalus valimistel ei muutu rände tagajärjel, aga vähestel, kelle valimisaktiivsus on ränne mõjutanud, on osalus pigem vähenenud. Kui 5% vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest osaleb rände järel rohkem nii Riigikogu kui ka EP valimistel, siis valimisaktiivsus on langenud 22% Riigikogu valimistel ja 16% EP valimistel. Kokkuvõttes on vähemalt magistrikraadiga või sellega võrdsustatud haridustasemega eestlaste osalus Riigikogu valimistel suurem – sõltumata nende elukohariigist – kui Eesti elanike osalus üldiselt. Osalus Riigikogu valimistel on VVK andmetel madalam kui EP valimistel ning välisriigis hääletamine on kahte tüüpi valimiste vahel oluliselt väiksem kui kõigi valijate osaluse vahe kahte tüüpi valimistel. Vaatamata sellele, et pole teada, kas sama kehtib ka vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste kohta, võib edaspidiseks uurimiseks tõstatada hüpoteesi, et ka nemad osalevad nii Riigikogu kui ka EP valimistel võrdsemalt kui kogu valimisõigusega rahvastik. Kui võrdlevatest valimisaktiivsuse andmetest ei tule otseselt välja, et ränne mõjutab inimeste osalust valimistel, siis sarnaselt 3/4 vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest väidab, et ränne pole nende osalust valimistel mõjutanud. Kui haridusel on suur mõju valimiskäitumisele, on siiski märgata, et ränne vähendab inimeste valimisaktiivsust. 3% välisriigis elavatest kõrgharitudest osaleb Riigikogu valimistel vähem kui Eestis elavad kõrgharitud ning ligikaudu 20% vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest väidab, et nad osalevad valimistel pärast rännet vähem, kui nad osalesid Eestis elades. Erandina võib välja tuua 5% vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed, kelle valimisaktiivsus tõusis pärast rännet, sest väljaränne toimus varajases eas ning Eestis elamise ajal puudus neil valimisõigus, sest oldi veel alaealised.

ESS-s osalenutelt küsiti ka nende erakonnaelistust ning vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestelt küsiti, milline erakond nende hoiakutega kõige rohkem sobib. Joonisel 4.1.3.1. (vt lk 67) on näha, millised on Eesti elanikkonna ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste erakonnaelistused 2011. aastal ja joonisel 4.1.3.2. (vt lk 67) vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste erakonnaelistused 2017. aastal.

Joonis 4.1.3.1. Eesti elanikkonna ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste erakonnaelistus 2011. aastal (%)

Joonis 4.1.3.2. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste erakonnaelistus 2017. aastal (%)

Eesti elanike seas on kõige populaarsemad erakonnad Eesti Keskerakond (21%), Eesti Reformierakond (11%), Sotsiaaldemokraatlik Erakond (8%) ja veidi vähem populaarne

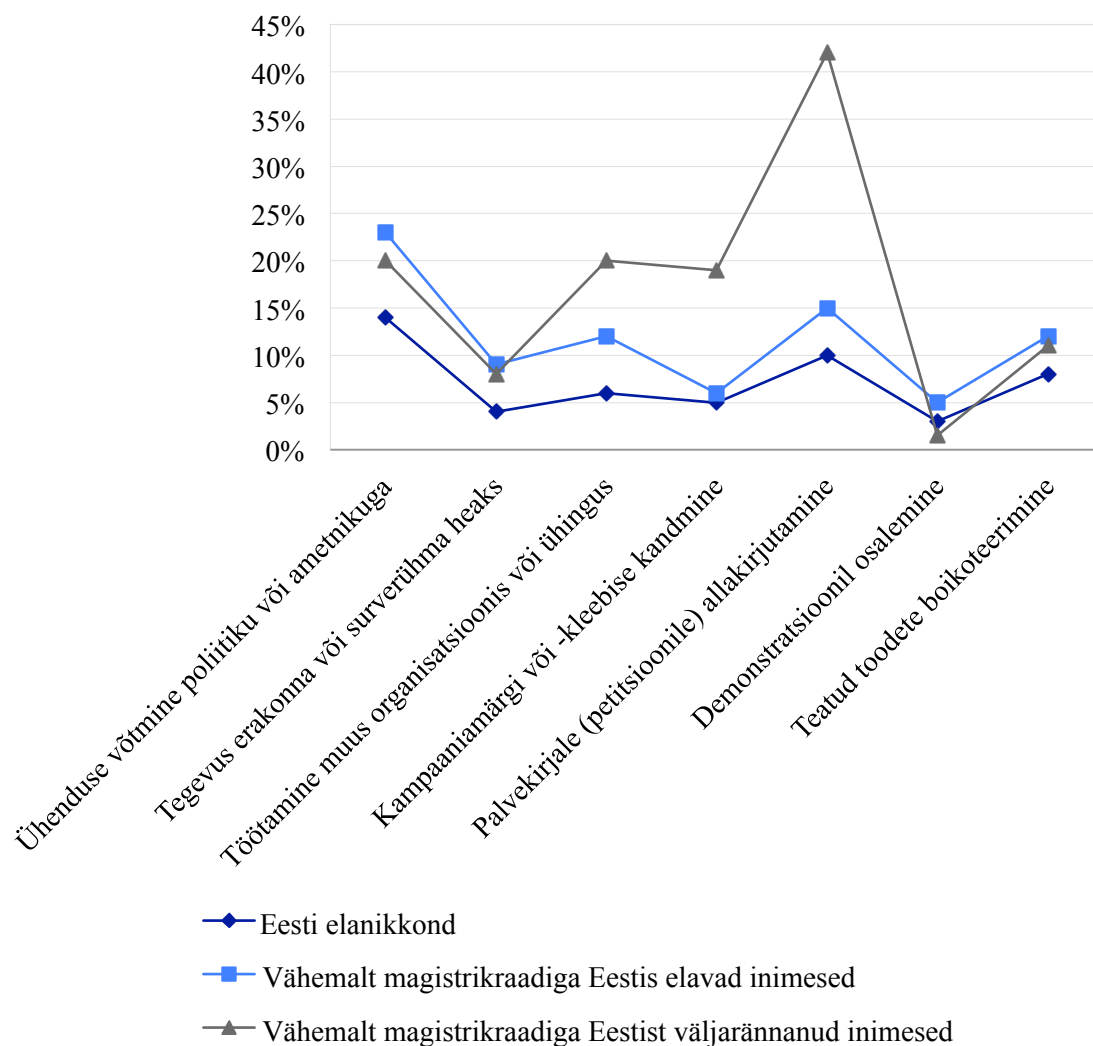
on Erakond Isamaa ja Res Publica Liit (5%). Samad erakonnad on populaarsed ka vähemalt magistrikaadiga Eestis elavate inimeste seas ning populaarsuse järjestus on sama. Erinev on vaid see, et kui vähemalt magistrikaadiga Eestis elavad inimesed eelistavad Eesti Keskerakonda (18%) vähem kui Eesti elanikkond, siis Eesti Reformierakonda (15%), Sotsiaaldemokraatlikku Erakonda (14%) ja Erakonda Isamaa ja Res Publica Liit (7%) eelistavad vähemalt magistrikaadiga Eestis elavad inimesed rohkem kui kogu Eesti elanikkond. Kõige suurem erinevus Eesti elanikkonna ja vähemalt magistrikaadiga Eestis elavate inimeste erakonnaeelituse vahel (6%) on Sotsiaaldemokraatliku Erakonna puhul. Eesti elanikkonnast 52% ja vähemalt magistrikaadiga Eestis elavatest inimestest 41% ei avalda oma erakonnaeelitust, mis on väga suur hulk.

Vähemalt magistrikaadiga Eestist väljarännanud inimeste erakonnaeelitused on Eestisse jäänute omast erinev mitmel põhjusel. Kolme grupi erakonnaeelitused on võimaluste piires välja toodud erinevate aastate andmete kohaselt. Eesti erakonnamaastik on kuue aastaga veidi muutunud ning vähemalt magistrikaadiga Eestist väljarännanud inimestel oli võimalik valida ka Vabaerakonda, mida 2011. aastal veel ei olnud olemas. Teiseks eelistab Eesti elanikest ja vähemalt magistrikaadiga Eestis elavatest inimestest väike protsent ka Erakonda Eestimaa Rohelised, Konservatiivset Rahvaerakonda, Vene erakonda Eestis, Erakonda Eesti Kristlikud Demokraadid või Eesti Iseseisvusparteid, millest vähemalt magistrikaadiga Eestist väljarännanud inimestest said oma eelistust avaldada Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna osas ning teised neli olid uuringus defineeritud kui „mõni muu erakond“. Eestis elavad inimesed ei avaldanud oma erakonnaeelitust oluliselt rohkem (40–50%) kui vähemalt magistrikaadiga Eestist väljarännanud inimesed, kuid kui Eestis elavatest inimestest ei valinud peaaegu keegi vastusevariandiks „ei oska vastata“, siis vähemalt magistrikaadiga Eestist väljarännanud inimestest valis 15% vastusevariandi „Ei oska vastata“. Päritoluriigist väljaspool elavate kõrgharidusega või sellega võrdsustatud haridustasemega eestlaste hoiakutega sobib nende endi sõnul enim Sotsiaaldemokraatlik Erakond (34%), seejärel Reformierakond (24%), millele järgnevad oluliselt väiksema toetusega Isamaa ja Res Publica Liit ning Vabaerakond (mõlemad 7,5%). Kõige vähem Eesti suurematest erakondadest leiab vähemalt magistrikaadiga Eestist väljarännanud inimeste seas toetust Konservatiivne Rahvaerakond (5%). Seega erinevad vähemalt magistrikaadiga

Eestist väljarännanud inimeste erakonnaelistused oluliselt nii magistrikraadiga Eestis elavatest inimestest kui ka Eesti elanikest üldiselt. Kõige suurem erinevus seisneb selles, et kui sõltumatult haridustasemest eelistavad Eesti elanikud enim Eesti Keskerakonda, siis vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste esimeste eelistuste hulka see erakond ei kuulu. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest kommenteeris 41 inimestest. Kui enamusel kommenteerijatest pole erakonnaelistus muutunud, siis seevastu on väidetavalt muutunud nende poliitilised vaated. Näiteks üks respondent kommenteerib, et *erakonnaelistus pole muutunud ning vaadete muutus seisneb maailmavaate kinnistumises, sest nähakse distantsilt, kuidas Eestis tehakse palju kehvi poliitilisi otsuseid*. Teine respondent tõdeb, et *tänapäeva parteid on ühtlaselt muutumas/muutunud demagoogiat külvavateks sotsiaalgruppideks, kelle liikmeteks on enamjaolt inividid, kel puudub otsene praktiline kogemus ning kelle vaated on kergesti mõjutatavad*. Lisaks tuuakse välja, et on hakatud nägema mingi konkreetse valdkonna puuduseid Eestis: *Eestis on sotsiaalne lõhe liiga suur, väga mitteeuroopalik. Eesti on stagneerunud ja hakanud end Põhjamaade asemel Ida-Euroopa riikidega võrdlema. Innovaatilisust ja kõrgtehnoloogiat toetavat poliitikat on ülivähe, või Näen veelgi enam, et poliitikast on puudu roheline jõud (öko) ja kui suur ja korvamatu kahju see riigile ja maailmale on*. Teiselt poolt kommenteeritakse ka seda, kuidas on välismaal hakatud hindama rohkem oma rahva traditsioonide ja eluviisi säilitamise olulisust. Kommentaaridest selgub veel, et vaated on rände tagajärjel muutunud vasakpoolsemaks või et siiani pole erakonnaelistus muutunud, kuid Edgar Savisaare lahkumise järel on suur tõenäosus, et hakatakse valima mõnda teist erakonda. Enamik kommentaare käib vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste erakonnaelistuse muutuse kohta, kus tuuakse välja, mis erakonda Eestis elades eelistati ning mis Eesti erakonda ja miks on võõrustajariigis eelistama hakatud. Kõige populaarsema erakonnaelistuse muutuse põhjusena tuuakse välja pettumine eelmises erakonnas või hoopis kõigis erakondades ja Eesti parteimaastiku kriisides, mille tulemusel ei leita enam kattuvust ühegi erakonna vaadetega. Selle kõrval toovad päritoluriigist väljaspool elavad kõrgharidusega või sellega võrdsustatud haridustasemega eestlased välja ka võõrandumise Eesti poliitikast, Eesti poliitikaga mitte kursis olemise või et hääletatakse küll edasi, aga erakondade poolt, keda Eestis olevad tuttavad soovivad. Erakonnaelistuse muutuse põhjuseks tuuakse peamiselt

erakondade endi tegevuse ja erakonda kuuluvate isikute muutused või respondendi enda hoiakute muutused ajas, mitte niivõrd ränne ja elu teises riigis. Mitu vastajat toovad muutuse põhjuseks ka uue erakonna (Vabaerakonna) tekke Eesti poliitilisel maastikul, mida hakati kohe eelistama oma eelneva lemmikpartei asemel. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanute hulka kuuluvad ka inimesed, kes rändasid Eestist välja varajases eas ning seega ei ole neil võimalik enda praegust erakonnaelistust Eestis olemise ajaga võrrelda, või ka neid, kes pole kunagi ühtegi erakonda eelistanud ega hakka ühtegi suure tõenäosusega kunagi ka eelistama. Sellele vastukaaluks lisavad kaks respondenti, et nende erakonnaelistus on niivõrd tugev, et nad on ise mõne erakonnaga liitunud. Kokkuvõtvalt võib vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste poliitilise käitumise muutuste kohta välja tuua, et kui ligi 70% väidab, et nende osalus traditsioonilistel valimistel ei muutunud pärast rännet, siis sarnaselt 68% väidab sama ka erakonnaelistuse kohta. Vaid neljandik vastajatest väidab, et nende erakonnaelistus muutus pärast rännet ning 7% ei oska öelda.

Kui traditsioonilises poliitilises osaluses on omavahel sarnased pigem vähemalt magistrikraadiga inimesed sõltumata nende elukohast ja nad erinevad kogu Eesti elanikkonnast, siis kodanikuosaluse võimaluste puhul on pilt teistsugune. Seitsmest nelja kodanikuosaluse vormi kasutus on sarnane kõigi kolme grupi puhul, nagu on näha allolevalt jooniselt 4.1.4.1. (vt lk 71) Eesti elanikkonna ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste osalus on sarnane kõigis seitsmes välja toodud kodanikuosaluse vormis: populaarsuse järjestus on sama ning kõrgharitud osalevad neis vormides küll veidi rohkem, kuid erinevused on tagasihoidlikud. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste puhul on vormide populaarsuse järjestus hoopis teistsugune ning ühiskonnale suunatud osaluse vorme kasutavad nad üle kümnendiku rohkem kui Eestis elavad inimesed.

Joonis 4.1.4.1. Kolme ühiskonnagrupi kodanikuosaluse võrdlus (%)

Kõige populaarsem kodanikuosaluse vorm on võtta ühendust mõne poliitiku, valitsuse või kohaliku omavalitsuse ametnikuga, mida on teinud 14% Eesti elanikkonnast, 23% vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatest inimestest ja 20% vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest. Populaarsuselt teine osalusvorm on teatud toodete boikoteerimine, mida kõigist kolmest grupist kasutab ligikaudu 10% vastajatest. Kolmas on poliitilise partei või surverühma heaks töötamine, mida on vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatest inimestest kasutanud 9% ja vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest 8%, ning mitte oluliselt vähem ka Eesti elanikkond (4%). Neljandaks kodanikuosaluse vormiks, mis kolme grupi võrdluses sarnaneb, on osavõtmine seaduslikust avalikust demonstratsioonist, mis on kõige ebapopulaarsem

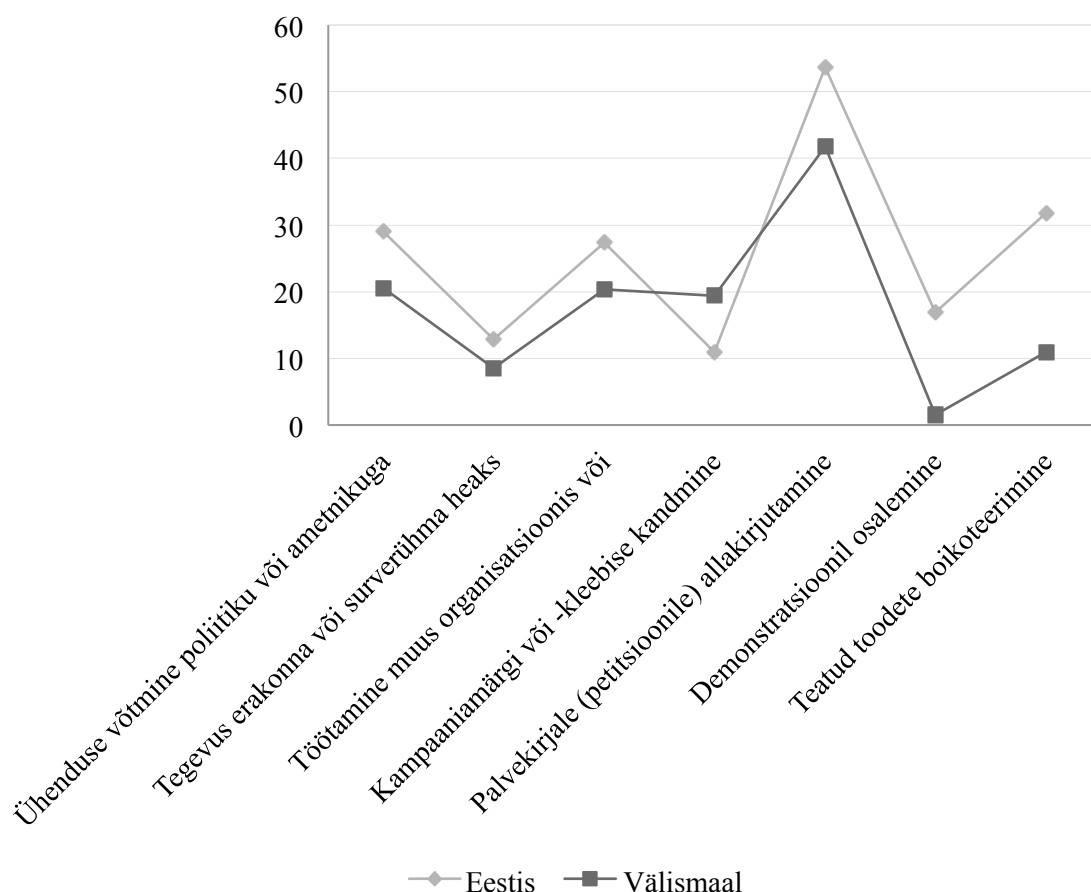
osalusvorm. Selle puhul võib välja tuua, et kui vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste seas on üldiselt kõikide väljatoodud vormide kasutamine populaarsem Eestis elavatega sõltumatult haridustasemest, siis seaduslikust avalikust demonstratsioonist osavõtmine on nende puhul kõige madalam, mis on distantsi tõttu ka täiesti loogiline tulemus. Neljast kolm kodanikuaktiivsuse vormi, milles kõik kolm gruppi omavahel sarnanevad, on eliidile väljakutset esitavad osalusvormid ning üks – poliitilise partei või surverühma heaks töötamine – on eliidile suunatud osalusvorm. Kolme osalusvormi puhul erinevad vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed oluliselt Eestis elavatest inimestest sõltumatult haridustasemest. Esiteks on 42% vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest välismaal elamise ajal kirjutanud alla Eestiga seotud palvekirjadele, mis on vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste poolt enim kasutatud kodanikuosaluse vorm, ning nad kasutavad seda oluliselt rohkem Eesti elanikkonnast (19%) või vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatest inimestest (15%). Sellele lisaks erinevad vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed Eesti elanikkonnast oluliselt mõnes muus organisatsioonis või ühingus töötamise ja Eestiga seotud kampaaniamärgi või -kleebise kandmise poolest, sest vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest on neid vorme kasutanud ligikaudu 20% rohkem kui Eesti elanikkond. Ükski kodanikuosaluse vorm, milles mõlemad Eestis elavad grupid üksteisega sarnanevad ja vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed neist erinevad, ei ole ei eliidile suunatud ega eliidile väljakutset esitav osaluse vorm. Need on pigem ühiskonnale suunatud kodanikuosaluse vormid, mille kasutamist rände faktor mõjutab. Kokkuvõtlikult võib öelda, et haridustase mõjutab kodanikuosalust, kuid oluliselt vähem kui traditsioonilist valimistel osalust.

Rände mõju Riigikogu ja EP valimistel osalusele mõõdeti vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestelt otse küsides, kas nad osalesid viimastel valimistel ja kas nende osalus muutus pärast väljarännet. Seitsme kodanikuosaluse vormi puhul küsiti rände mõju mõõtmiseks vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestelt, kas nad kasutasid seitset osalusvormi välismaal elamise ajal ja Eestis elamise ajal.

Jooniselt 4.1.4.2. (vt lk 73) on näha, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste hinnangul on kuue kodanikuosaluse vormi kasutamine rändega seoses

vähenenud. Mõne poliitiku, valitsuse või kohaliku omavalitsuse ametnikuga ühenduse võtmine on vähenenud 9%, poliitilise partei või mõne muu surverühma heaks töötamine on vähenenud 4%, palvekirjadele alla kirjutamine on vähenenud 12%, seaduslikust avalikust demonstratsioonist osavõtmine on vähenenud 15% ning teatud toodete boikoteerimine on vähenenud 21%, mis on ka suurim rändega seotud muutus kodanikuosaluse vormidest. Ainult ühes kodanikuosaluse vormis tõusis osalus pärast rännet, milleks on kampaaniamärgi või kleebise kandmise tõus 9%. Samuti on Eestis ja välismaal kodanikuosaluse vormidest osavõtmise vahel suhteliselt tugev positiivne korrelatsioon (0,5), mis tähendab seda, et inimesed, kes olid Eestis elamise ajal aktiivsed kodanikud, on suure tõenäosusega ka välismaal elamise ajal aktiivsed kodanikud edasi.

Joonis 4.1.4.2. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste hinnang küsimusele, kuidas on muutunud nende kodanikuosalus pärast rännet (%)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste kodanikuosaluse vormide kasutamine on hinnanguliselt madalam välismaal elamise ajal. Samas oli vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste kodanikuosaluse vormide kasutamine erinev ka enne rännet Eestis elades ja rände tagajärjel on kodanikuosaluse vormide kasutamine muutunud pigem sarnasemaks Eesti elanikkonnaga sõltumata haridustasemest. Võttes kõik seitse kodanikuosaluse vormi kokku ühte kodanikuosaluse indeksisse võib öelda, et nii Eesti elanikkonnal kui ka vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatel inimestel on kodanikuosaluse indeksi keskmine (1,9) väga sarnane, kuid veidi kõrgem kui vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel, kellel on kodanikuosaluse indeks Eestis (1,7) veidi väiksem kui võõrustajariigis (1,8). Seega kinnitab kõigi kolme grupi kodanikuosaluse indeksi sarnasus sama, mida erinevate kodanikuosaluse vormide väljatoominegi.

Võrreldes kolme grupi Riigikogu valimistel osaluse ja kodanikuosaluse indeksi vahelist seost (Tabel 4.1.5.), saab esimese hüpoteesi osaliselt ümber lükata.

Tabel 4.1.5. Kolme grupi Riigikogu valimistel osaluse ja kodanikuosaluse indeksi vaheline korrelatsioon

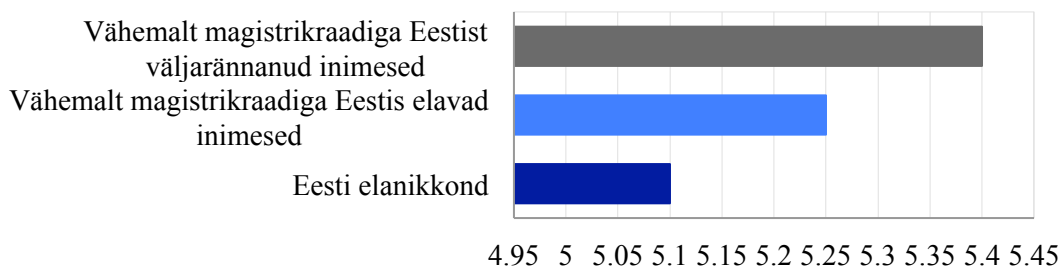
Eesti elanikkond	0,188**
Vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed	0,193**
Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed	Kodanikuosalus Eestis: -0,044 Kodanikuosalus välismaal: 0,059

**p<0,01

Eesti elanikkonna ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste puhul on Riigikogu valimistel osaluse ja kodanikuosaluse indeksi vahel positiivne korrelatsioon ning haridustase ei mõjuta oluliselt seose tugevust. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarändajate puhul on välja toodud kodanikuosaluse indeks Eestis elamise ajal ja välismaal elamise ajal. Kodanikuosaluse indeks Eestis elamise ajal ja võõrustajariigis

elamise ajal on vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel positiivses korrelatsioonis (0,534**). Seega võib öelda, et mida aktiivsemad kodanikud oldi Eestis elamise ajal, seda aktiivsemad kodanikud ollakse ka võõrustajariigis elamise ajal. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste kodanikuosaluse indeksil puudub aga seos Riigikogu valimistel osalusega. Seega kinnitavad ESS andmetel põhinevad analüüsid hüpoteesi, et mida rohkem osalevad inimesed Riigikogu valimistel, seda aktiivsemalt võetakse osa ka kodanikuosaluse vormidest (H1). Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste andmed lükkavad ümber esimese hüpoteesi ja ka selle, et kolme grupi seos kahe erineva poliitilise osalusvormi vahel on ühesugune.

Järgnevalt on vaadatud kolme grupi kuuluvate inimeste enesepaigutust poliitilisel vasak-parem skaalal (joonis 4.1.6). Kui eelnevates küsimustes võis välja tuua märkimisväärseid erinevusi gruppide vahel, siis kõigi kolme grupi enesepaigutus poliitilisel vasak-parem skaalal on väga sarnane. Kolme grupi enesepaigutuse keskmine on ligikaudu 5, mis tähendab seda, et olulist kallet vasakule või paremale ei esine.

Joonis 4.1.6. Kolme grupi keskmine enesepaigutus poliitilisel vasak (0) – parem (10) skaalal

Neljast peamisest küsimusest poliitilise osaluse kohta sarnanevad omavahel Eestis elavad kõrgharitud ja välismaal elavad kõrgharitud eestlased vaid küsimuses, mis puudutab Riigikogu valimistel osalemist. Seejuures väidab 75% vähemalt kõrgharidusega Eestist väljarännanud inimestest, et nende osalus ei muutunud pärast rännet, ning 22% vastajatest arvab, et nad osalevad valimistel pärast rännet vähem. Kahes küsimuses, mis puudutavad kodanikuosalust ja vastajate enesepaigutust vasak-

parem skaalal, sarnanevad omavahel Eestis elavad inimesed sõltumata haridustasemest ning vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed erinevad neist. Seejuures on huvitav, et vähemalt kõrgharidusega Eestist väljarännanud inimeste osalus kodanikuosaluse vormides pole pärast rännet oluliselt muutunud ning vähene muutus, mis on toimunud, on pigem suurema sarnasuse poole Eestis elavate inimestega sõltumata haridustasemest. See tähendab, et vähemalt kõrgharidusega Eestist väljarännanud inimeste kodanikuosalus pole oluliselt erinev Eestis elavate inimeste kodanikuosalusest hariduse ega rände tõttu. Kui eelnevalt on analüüsitud kodanikuosaluse vorme eraldiseisvana, siis gruppide üldist kodanikuosalust silmas pidades on seitsmest kodanikuosaluse tegevusest kokku pandud üks kodanikuosaluse indeks. Kodanikuosaluse indeksi ja Riigikogu valimistel osaluse vaheline seos on sarnaselt positiivne Eesti elanikkonnal ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatel inimestel. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel aga seos Riigikogu valimistel ja kodanikuosaluse indeksi vahel puudub.

Järgmisena käsitletakse küsimust, kas gruppide erinevused tulevad välja ka poliitilise osaluse eri vormide ja poliitiliste hoiakute vahel. Kui kolme grupi enesepaigutus vasak- parem skaalal on sarnane, vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste osalus Riigikogu valimistel sarnaneb pigem vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimestega, aga väljarännanute kodanikuaktiivsus erineb Eestis elavate inimeste kodanikuaktiivsusest sõltumata haridustasemest, oleks loogiline väita, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste poliitilise käitumise ja poliitiliste hoiakute vaheline seos on erinev Eesti elanikkonna poliitilise käitumise ja hoiakute vahelisest seosest. Selleks testitakse järgnevalt kahe poliitilise osalusvormi ja inimeste enesepaigutuse vahelist seost (vt lk 77 Tabel 4.1.7.).

Tabel 4.1.7. Kolme grupi poliitilise käitumise vahelised korrelatsioonid

	Eesti elanikkond	Vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed	Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed
Kodanikuosaluse indeksi korrelatsioon enesepaigutusega vasak-parem skaalale	-0,104**	-0,026	Kodanikuosalus Eestis: 0,125 Kodanikuosalus välismaal: 0,051
Riigikogu valimistel osalemise korrelatsioon enesepaigutusega vasak-parem skaalale	-0,217**	-0,188**	-0,066

**p<0,01

Tabel 4.1.7. kinnitab, et kolme grupi seos kahe poliitilise osalusvormi ja inimeste enesepaigutuse vahel on erinev. Eesti elanikkonnal on kodanikuosaluse indeksi ja enesepaigutuse seos vasak-parem skaalal negatiivne ja statistiliselt oluline, nagu ka Riigikogu valimistel osalemise seos inimese enesepaigutusega vasak-parem skaalal. Vähemalt magsitrikraadiga Eestis elavate inimeste seos Riigikogu valimistel osaluse ja enesepaigutuse vahel vasak-parem skaalale on statistiliselt oluline ja negatiivne sarnaselt Eesti elanikkonnaga, aga kõrgharitudel on see seos tugevam. Vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatel inimestel puudub aga statistiliselt oluline seos kodanikuosaluse indeksi ja enesepaigutuse vahel vasak-parem skaalal. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel pole üksi välja toodud seos statistiliselt oluline. Kokkuvõttes võib öelda, et Eesti elanikkonna puhul saab kinnitada hüpoteesi, et mida enam osaletakse Riigikogu valimistel ja mida aktiivsemad kodanikud ollakse, seda enam paigutatakse ennast vasak-parem skaalal vasakule. Maailmavaatel on tugevam seos Riigikogu valimistel osalusega kui kodanikuosalusega. Haridustase mõjutab Riigikogu valimistel osaluse ja enesepaigutuse vasak-parem skaalale seost positiivselt, aga tühistab seose kodanikuosaluse ja maailmavaate vahel.

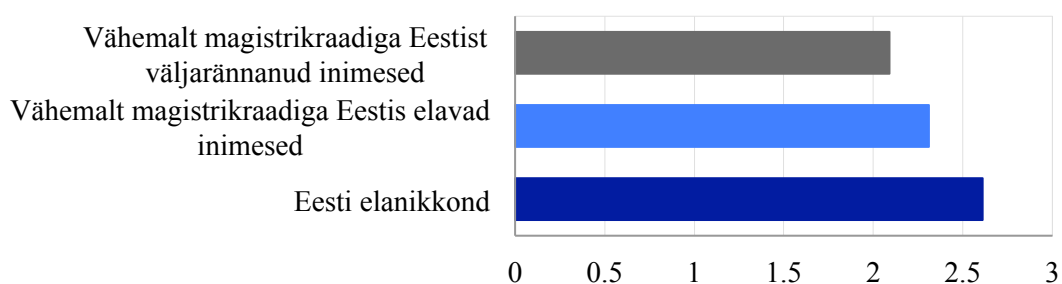
Kolme grupi poliitilise käitumise kohta võib kokkuvõtvalt öelda, et kõrgema haridustasemega inimesed on nii hääletamises kui ka muus kodanikuosaluses poliitiliselt aktiivsemad kui madalama haridustasemega inimesed. Kolme grupi erakonnaelistusi võrreldes erinevad need Eesti elanikkonnal ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimestel, kuid vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste erakonnaelistus on neist mõlemast veelgi erinev, mida mõjutab suure tõenäosusega see, et Eestis elavad ja välismaal elavad inimesed on oma erakonnaelistust väljendanud erinevatel ajahetkedel. Ränne mõjutab samuti inimeste poliitilist käitumist – ränne vähendab valimisaktiivsust, kuid tõstab kodanikuosaluse aktiivsust. Eesti elanikkonnal on positiivne seos hääletamise ja kodanikuosaluse vahel, vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanutel seos kahe osalusvormi vahel puudub. Kui kolme grupi enesepaigutus vasak-parem skaakal on suhteliselt sarnane, siis maailmavaate seos poliitilise käitumisega on kolmel grupil erinev. Kui Eesti elanikkonna ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste poliitilise käitumise ja maailmavaate vahelises seoses saab välja tuua sarnasusi, siis vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanutel puudub seos maailmavaate ja poliitilise käitumise vahel.

4.2. Poliitilised hoiakud

Poliitiliste hoiakute kujunemisel on määrava tähtsusega küsimus, kui huvitatud ollakse poliitikast, kuivõrd usaldatakse poliitilisi institutsioone ning kuidas ollakse rahul ümbritseva poliitilise kultuuriga. Kolmelt grupilt küsiti, kui huvitatud on nad poliitikast, ning nende kaasatust ühiskonda väljendavad kaks küsimust: (1) mil määral on nende arvates Eesti poliitikud huvitatud nende arvamusest ja (2) mil määral võimaldab Eesti poliitiline süsteem neil Eesti poliitikat mõjutada. Usaldust poliitiliste institutsioonide vastu paluti kolmel grupil hinnata viie institutsiooniga seoses, milleks on Riigikogu, Eesti õigussüsteem, Eesti poliitikud, poliitilised parteid ja EP. Sellele lisaks moodustatakse viiest erinevast poliitilisest institutsioonist ühtne poliitiliste institutsioonide usalduse indeks. Lisaks paluti hinnata rahulolu valitsuse tööga, demokraatia toimimisega Eestis ja Eesti hariduse kvaliteeti ning lõpetuseks paluti kolme

gruppi kuuluvatel inimestel avaldada oma hoiakuid konkreetses küsimuses, kas EL laienemine on läinud juba liiga kaugele või see peaks jätkuma.

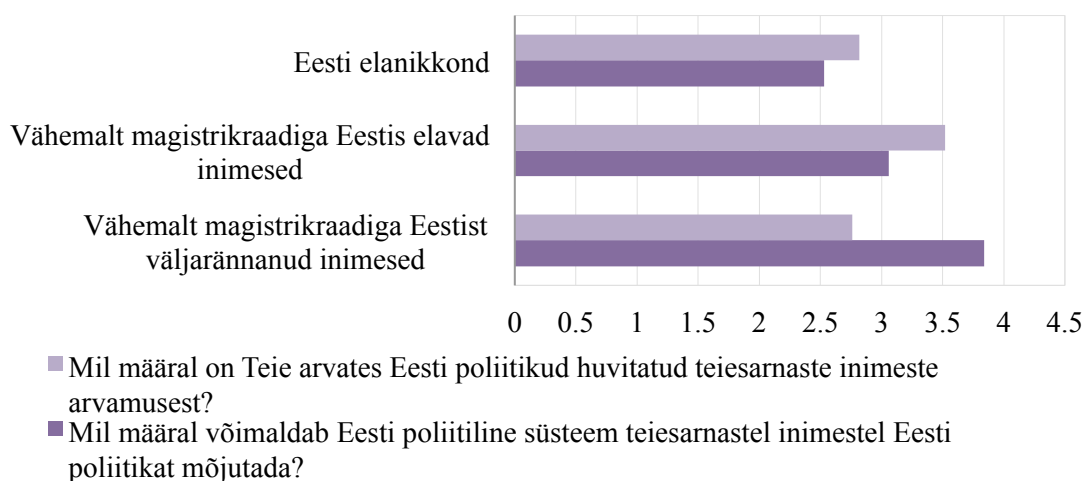
Kolmel grupil paluti esmalt nelja palli skaalal hinnata enda huvi Eesti poliitika vastu ning tulemustest tuleb välja, et hoiakud on väga sarnased. Joonisel 4.2.1. on näha, et kõigis gruppides ollakse poliitikast pigem huvitatud. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed on kolmest grupist enim poliitikast huvitatud ning kõige väiksem poliitikahuvi on Eesti elanikkonnal.

Joonis 4.2.1. Kolme grupi hinnang nelja palli skaalal küsimusele, kui huvitatud ollakse poliitikast

Kõik grupid on vastusevariandiks valinud pigem „üsna huvitatud“ ja „vähe huvitatud“ kui äärmuseid, et „ollakse väga huvitatud“ või „üldse ei tunta poliitika vastu huvi“. Ränne tõstab veidi inimeste huvi poliitika vastu ning samuti tasandab veidi grupisiseste hoiakute erinevusi.

Kõigi kolme grupi hinnangul võimaldab Eesti poliitiline süsteem neil pigem vähe Eesti poliitikat mõjutada ning samuti pole Eesti poliitikud gruppide hinnangul eriti huvitatud nende arvamusest, nagu näitab joonis 4.2.2. (vt lk 80).

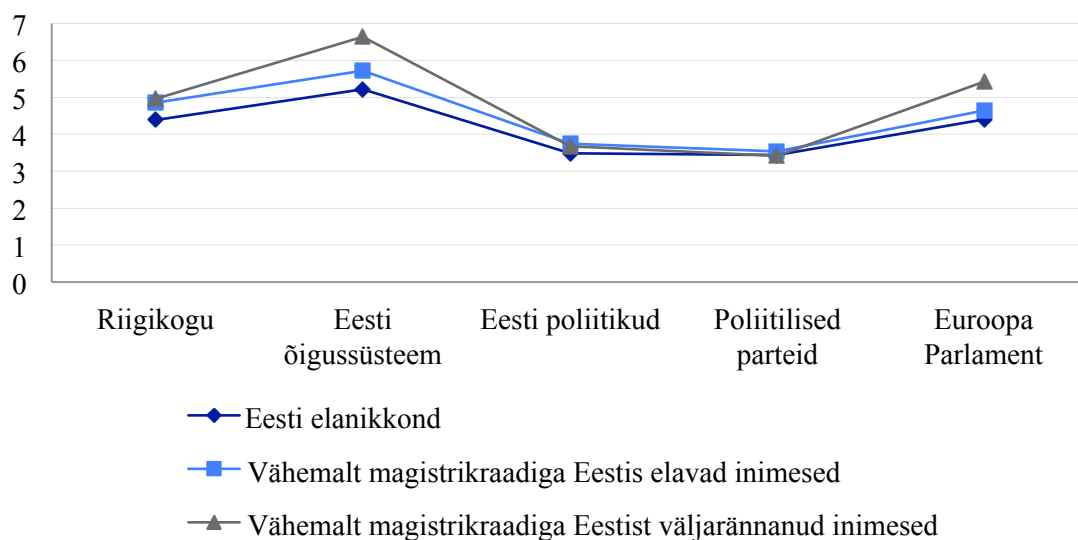
Joonis 4.2.2. Kolme grupi hinnang kümne palli skaalal kahele küsimusele: (1) mil määral võimaldab Eesti poliitiline süsteem nende gruppi kuuluvatel inimestel Eesti poliitikat mõjutada ja (2) mil määral on Eesti poliitikud huvitatud nendesarnaste inimeste arvamusest? [Üldse mitte (0) - Täiel määral (10)]

Eestist väljaspool elavad vähemalt magistrikraadiga või sellega võrdsustatud haridustasemega eestlased hindavad endaga sarnaste inimeste võimalust mõjutada Eesti poliitilist süsteemi kõrgemalt kui Eesti poliitikute huvi nendega sarnaste inimeste arvamuse kohta. Vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed hindavad aga endaga sarnaste inimeste võimalust mõjutada Eesti poliitilist süsteemi madalamalt kui Eesti poliitikute huvi nendega sarnaste inimeste arvamuse kohta ning sellega sarnanevad nad ülejäänud Eesti elanikkonnaga. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste hinnangute erinevus nendes kahes küsimuses on aga oluliselt suurem kui Eesti elanikkonna ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste hinnangute vahe. Vähemalt magistrikraadiga inimesed hindavad sõltumatult elukohast endasarnaste inimeste võimekust mõjutada Eesti poliitilist süsteemi kõrgemalt kui Eesti elanikkond, kuid seejuures on vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste hoiakud omavahel erinevamad kui Eestis elavate inimeste hoiakud. Küsimuses, mil määral on Eesti poliitikud huvitatud teiesarnaste inimeste arvamusest, sarnanevad omavahel aga vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed ja Eesti elanikkond, kes hindavad poliitikute huvi nendesarnaste inimeste arvamuse kohta madalamaks kui vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed. Vähemalt

magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste hoiakutes on selles küsimuses lahkkelisid aga vähem kui Eestis elavate inimeste hoiakutes. Kokkuvõtvalt võib öelda, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed erinevad nendes küsimustes nii Eesti elanikkonnast kui ka vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatest inimestest.

Kolme grupi usaldus viie erineva institutsiooni vastu on omavahel väga sarnane. Kõik kolm gruppi usaldavad Eesti õigussüsteemi veidi üle keskmise ning gruppidesisesed erinevused hoiakutes on kõigil gruppidel väga sarnased (Joonis 4.2.3.).

Joonis 4.2.3. Kolme grupi keskmine usaldus erinevate Eesti institutsioonide vastu kümne palli skaalal

Eesti õigussüsteemile järgnevalt usaldavad kõik kolm gruppi EP ja Riigikogu. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste usaldus nende kolme institutsiooni vastu on oluliselt kõrgem kui Eestis elavate inimeste usaldus nende kolme institutsiooni vastu ning selle erinevuse toob pigem välja ränne kui haridustase. Usalduse tase nende kolme institutsiooni vastu kolme grupi võrdluses erineb rohkem kui usaldus Eesti poliitikute ja poliitiliste parteide vastu, mis on ühtaegu kõigil kolmel grupil oluliselt alla keskmise ehk kolm kuni neli palli kümnest. Eesti elanikkonna ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste usaldus viie institutsiooni vastu on omavahel

sarnasemad ning vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste usaldus viie institutsiooni suhtes erineb neist vaid Eesti õigussüsteemi, EP ja Riigikogu usaldusega seoses. Seda võiks edaspidi lähemalt uurida ning tuua välja ka vähemalt magistrikraadiga Eestis väljarännanud inimeste subjektiivse hinnangu usalduse muutuste kohta rändega seoses.

Viie institutsiooni usaldushinnangute alusel on moodustatud institutsionaalse usalduse indeks, mille keskmine on kõige kõrgem vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel (4,9), kellele järgnevad vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed (4,5) ja Eestil elanikkond (4,2). Milline on aga seos institutsioonide usalduse indeksi ja Riigikogu valimistel osalemise vahel, milline kodanikuosaluse ja enesepaigutuse vahel vasak-parem skaalale, on välja toodud tabelis 4.2.4. (vt lk 82-83).

Tabel 4.2.4. Kolme grupi poliitiliste hoiakute seos poliitilise käitumisega: institutsioonide usalduse indeksi korrelatsioon Riigikogu valimistel osalemisega, kodanikuosaluse indeksiga ja enesepaigutusega vasak-parem skaalal

	Eesti elanikkond	Vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed	Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed
1. Kodanikuosaluse indeksi korrelatsioon institutsioonide usalduse indeksiga	-0,105**	-0,037	Kodanikuosalus Eestis: 0,117 Kodanikuosalus välismaal: 0,091
2. Riigikogu valimistel osalemise korrelatsioon institutsioonide usalduse indeksiga	-0.175**	-0.213**	-0,216**

Jätkub

Tabel 4.2.4. (jätkub)

3. Institutsioonide usalduse indeksi korrelatsioon enesepaigutusega vasak-parem skaalal	-0,242**	0,195**	0,025
--	-----------------	----------------	-------

**p<0,01

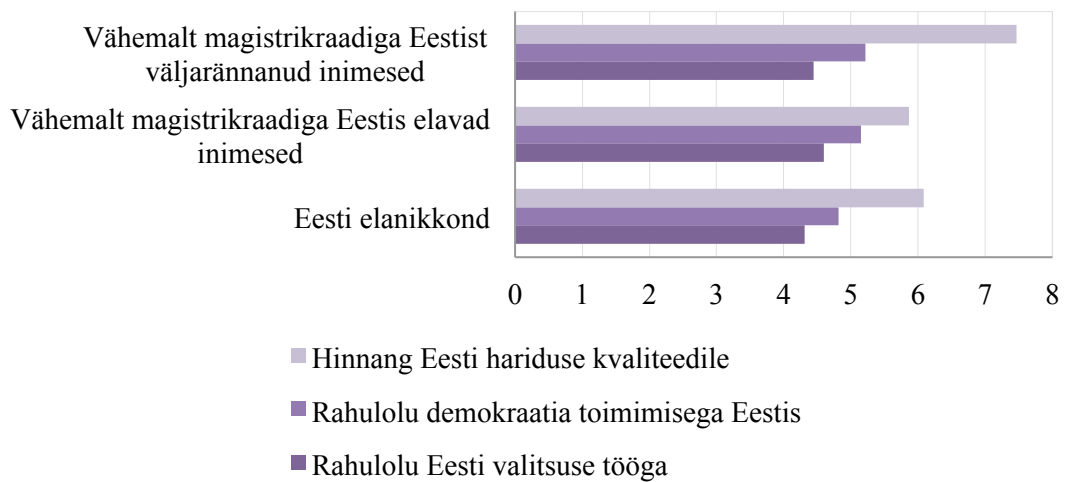
Eesti elanikkonnal on institutsioonide usalduse seos nii Riigikogu valimistel osalemise, kodanikuosaluse kui ka enesepaigutusega vasak-parem skaalal negatiivne. Vähemalt magistr kraadiga Eestis elavatel kui ka Eestist väljarännanud inimestel on institutsioonide usalduse indeksi seos Riigikogu valimistel osalusega negatiivne ja seos on tugevam kui Eesti elanikkonnal. Seega leiab kinnitust hüpotees, et mida suurem on poliitiliste institutsioonide usaldus, seda vähem osaletakse Riigikogu valimistel, kusjuures väljarännanud kõrgharitudel on see seos kõige tugevam, neile järgnevad kõrgema haridustasemega inimesed, kes elavad Eestis. Vähemalt magistr kraadiga Eestis elavatel inimestel on institutsioonide usalduse indeksi seos enesepaigutusega vasak-parem skaalal positiivne, mis on vastupidine Eesti elanikkonnale. Kui Eesti elanikkonna puhul võib öelda, et mida rohkem usaldatakse poliitilisi institutsioone, seda vasakpoolsem on inimeste maailmavaade, ning vähemalt magistr kraadiga Eestis elavate inimeste puhul on vasakpoolsed pigem need, kes usaldavad poliitilisi institutsioone vähem. Vähemalt magistr kraadiga Eestis elavatel inimestel puudub statistiliselt oluline seos institutsioonide usalduse indeksi ja kodanikuosaluse indeksi vahel. Vähemalt magistr kraadiga Eestist väljarännanud inimestel on institutsioonide usalduse indeksi seos tugevam kodanikuosalusega Eestis elamise ajal kui võõrustajariigis elamise ajal, aga kumbki seos pole statistiliselt oluline, nagu puudub statistiliselt oluline seos ka institutsioonide usalduse indeksi ja maailmavaate vahel.

Hüpoteesid (H2 ja H3) lisavad kahe poliitilise osalusvormi seostele poliitiliste institutsioonidega ka inimeste enesepaigutuse vasak-parem skaalale. Poliitilise käitumise peatükis toodi välja, et nii Eestis elavatest inimestest kui ka vähemalt magistr kraadiga Eestis elavatest inimestest osalevad Riigikogu valimistel rohkem pigem vasakpoolse maailmavaatega inimesed. Kuna Eestist väljarännanud inimestel

puudub statistiliselt oluline seos maailmavaate ja Riigikogu valimistel osalemise vahel, saab vaid osaliselt kinnitada magistritöös esitatud teist hüpoteesi (H2): mida enam osaletakse Riigikogu valimistel, seda enam paigutatakse ennast vasak-parem skaalal vasakule poole ja seda madalam on usaldus poliitiliste institutsioonide vastu. Ehk hüpotees kehtib täielikult nii Eesti elanikkonnale kui ka vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatele inimestele, aga vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel puudub statistiliselt oluline seos poliitilise osaluse vormi ja poliitilisi hoiakuid väljendavate tunnuste vahel. (vt lk 77 Tabel 4.1.7. ja lk 82-83 Tabel 4.2.4.).

Magistritöö kolmas hüpotees käsitleb kodanikuaktiivsuse ja poliitiliste hoiakute vahelist seost. Võrreldes esimese Riigikogu valimistel osaluse ja poliitiliste hoiakute vahelisele seosega kinnitavad kodanikuosaluse indeksi ja poliitiliste hoiakute vahelist seost ainult Eesti elanikkonna empiirilised andmed. (H3) kodanikuosaluse ja poliitiliste hoiakute vahelise seose lükkavad ümber kõrgharitude andmed, sest kõrgharitudel sõltumata elukohariigist puudub seos nii kodanikuosaluse, maailmavaate kui ka poliitiliste institutsioonide usalduse vahel (vt lk 77 Tabel 4.1.7. ja lk 82-83 Tabel 4.2.4.). Kokkuvõttes võib öelda, et poliitiliste hoiakute ja Riigikogu valimistel osaluse vahelise seose puudumist mõjutab elukohariik ning poliitiliste hoiakute ja kodanikuaktiivsuse vahelist seost mõjutavad nii haridustase kui ka elukohariik. Kui haridustase mõjutab Riigikogu valimiste ja poliitiliste hoiakute vahelist seost positiivselt, siis see kehtib vaid samas riigis elavate inimeste puhul. Vähemalt magistrikraadiga Eestist välja rännanud inimestel puudub riigikogu valimistel osaluse ja poliitiliste hoiakute vaheline seos.

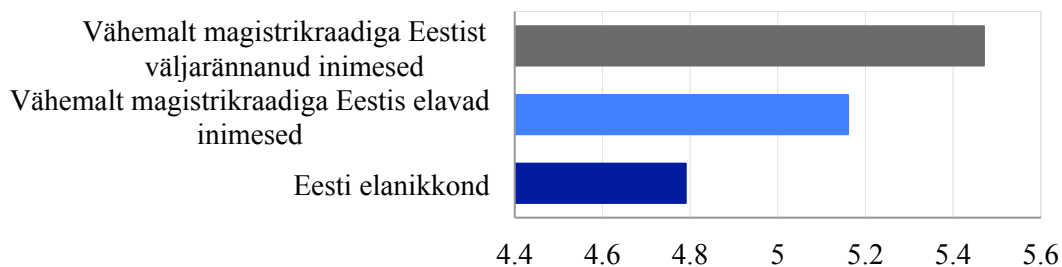
Joonisel 4.2.5. (vt lk 85) on välja toodud, et kolme grupi rahulolu nii Eesti valitsuse tööga kui ka demokraatia toimimisega Eestis on 10 palli skaalal keskmine ning rahulolu Eesti valitsuse tööga on veidi madalam kui rahulolu demokraatia toimimisega Eestis.

Joonis 4.2.5. Kolme grupi keskmine rahulolu valitsuse tööga, demokraatia toimimisega, hinnang hariduse kvaliteedile kümne palli skaalal. [Üldse mitte rahul (0) – väga rahul (10)]

Eesti hariduse kvaliteeti hindavad Eesti elanikkond ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed sarnaselt keskmiseks. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed on veidi üle keskmise rahul nii Eesti valitsuse tööga kui ka demokraatia toimimisega Eestis ning Eesti hariduse kvaliteeti hinnatakse kõrgelt – keskmiselt 7,5 palli kümnest.

Kõigil kolmel grupil paluti hinnata EL laienemist ning nende hoiakud selles küsimuses on kümne palli skaalal kõigil üsna skaala keskel (vt lk 86 Joonis 4.2.6.). Sarnased keskmised tähendavad antud juhul seda, et olulist kallet, et laienemine on läinud juba liiga kaugemale või et laienemine peaks jätkuma, ei ole ning ollakse rahul hetkeolukorraga.

Joonis 4.2.6: Kolme grupi keskmine hinnang kümne palli skaalal küsimusele, kas EL laienemine on läinud juba liiga kaugemale (0) või see peaks jätkuma (10)?

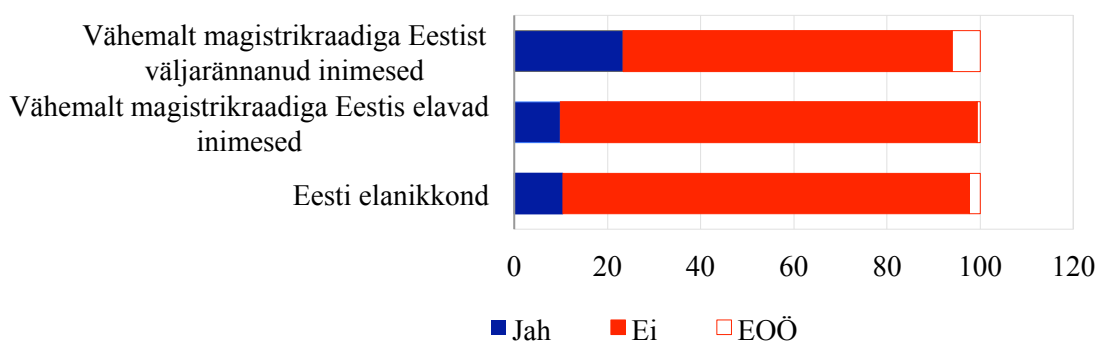
Kolme grupi poliitiliste hoiakute kohta võib kokkuvõtvalt öelda, et inimeste sotsiaaldemograafilised taustatunnused mõjutavad poliitilisi hoiakuid vähem kui poliitilist käitumist. Erandite puhul sarnanevad pigem samas riigis elavate inimeste poliitilised hoiakud kui sama haridustasemega, aga erineva elukohariigiga inimeste poliitilised hoiakud nagu poliitiline käituminegi. Huvitav on see, et kui vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste poliitiliste institutsioonide usaldus kui ka kodanikuosalus on sarnane pigem Eesti elanikkonnaga kui väljarändajatega, siis sarnaselt rändajatega puudub vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatel inimestel kodanikuaktiivsuse ja poliitiliste institutsioonide usalduse vahel statistiliselt oluline seos.

4.3. Sisserändehoiakud

Kolme grupi rändehoiakuid on töös käsitletud peamiselt Eestisse sisserände osas ning esmalt on analüüsis välja toodud, kuivõrd arvavad kolme gruppi kuuluvad inimesed, et nad kuuluvad mõnda gruppi, mida Eesti riigis diskrimineeritakse. Hoiakuid Eestisse sisserände kohta on töös käsitletud nelja küsimuse abil: (1) mitu 100 Eestis elavast inimesest on sündinud mõnes teises riigis; (2) kas inimesed, kes Eestisse elama tulevad, võtavad üldiselt rohkem, kui nad ise annavad, või annavad rohkem, kui nad ise vastu võtavad; (3) kas Eesti muutuks elukoha mõttes halvemaks või paremaks paigaks, kui

teistest riikidest inimesed Eestisse elama tulevad, ning (4) kui oluliseks tuleks pidada erinevaid tunnuseid (hea haridus, eesti keele oskus, tulek kristlikust kultuuriruumist, valge nahavärv, Eestile vajalikud tööoskused, Eesti elulaadi omaksvõtt) Eestisse sisse­rändajate puhul. Sisse­rändajate puhul oluliseks peetavatest tunnustest on tehtud ka ühtne indeks, et teada saada, kas sisse­rändajate juures oluliseks peetavad tunnused on seotud inimeste poliitilise osalusega (valimisaktiivsus ja kodanikuosalus), poliitiliste institutsioonide usalduse (kui teise kontseptuaalse tasandi poliitiliste hoiakutega) ja inimeste maailmavaatega. Neljale Eestisse sisse­rände hoiaku küsimusele lisaks uuritakse vähemalt magistrikaadiga Eestist väljarännanud inimestelt nende ja riigi (nii Eesti kui võõrustajariigi) vahelise panuse tasakaalu ja küsitakse, kas Eesti riik peaks välisriigis elavaid eestlasi rohkem kaasama.

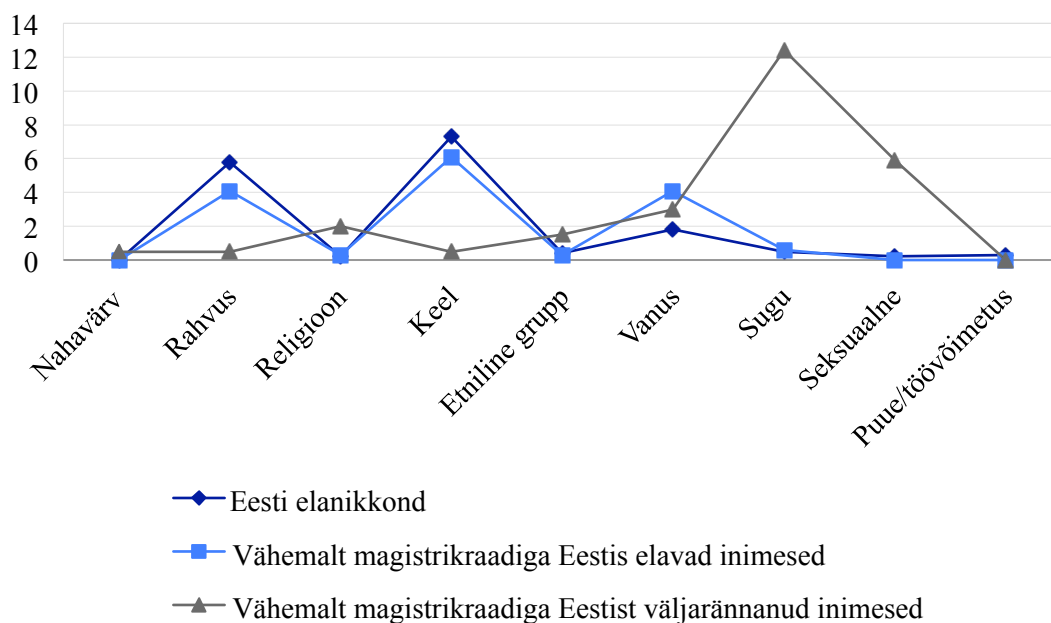
Joonisel 4.3.1.1. on välja toodud, et 23% vähemalt magistrikaadiga Eestist väljarännanud inimestest kuuluvad enda arvates mõnda gruppi, keda Eesti riigis diskrimineeritakse, mida on oluliselt rohkem kui Eesti elanikkonna seas (10%) ja vähemalt magistrikaadiga Eestis elavate inimeste seas (10%). Vähemalt magistrikaadiga Eestist väljarännanud inimestest ei oska sellele küsimusele vastata 6%, mida on oluliselt rohkem kui mõlemas Eestis elava grupi puhul.

Joonis 4.3.1.1. Kolme grupi hinnang küsimusele, kas enda arvates kuulutakse mõnda gruppi, mida Eesti riigis diskrimineeritakse [Jah (0) - Ei (2)] (%)

Lisaks paluti vastajatel, kes arvavad, et nad kuuluvad mõnda Eestis diskrimineeritud gruppi, täpsustada, millistesse Eestis diskrimineeritud gruppidesse endi hinnangul kuulutakse. Jooniselt 4.3.1.2. (vt lk 88) on näha, et Eesti elanikkonna arvamused,

millisesse Eestis diskrimineeritud gruppi kuulutakse, on väga sarnased sõltumata haridustasemest ning vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed erinevad neist kahest grupist.

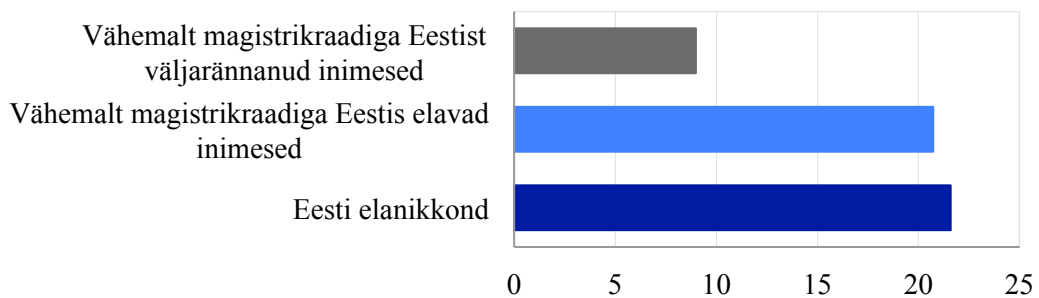
Joonis 4.3.1.2. Kolme grupi hinnang küsimusele, miks nende gruppi diskrimineeritakse (%)

Suurim erinevus Eestis elavate inimeste vahel ilmneb selles, et vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatest inimestest arvavad neli protsenti, et diskrimineerimise aluseks on vanus, ning vaid kaks protsenti Eesti elanikkonnast toob vanuse diskrimineerimise põhjuseks. Peamiselt arvavad mõlemad Eestis elavad grupid, et nad kuuluvad rahvuslikku (keskmiselt 5%) või keelelisse (keskmiselt 7%) gruppi, mida Eestis diskrimineeritakse. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste arvates neid rahvusliku või keelelise grupikuuluvuse tõttu Eestis ei diskrimineerita ning see on arusaadav, sest enamik neist on eestlased ja räägivad emakeelena eesti keelt. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste arvamusel on selles küsimuses väga erinevad Eestis elavatest inimestest. Enim (12,4%) vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest kuuluvad enda hinnangul gruppi, keda Eestis diskrimineeritakse soo pärast, ning kommentaarides tuuakse lisaks välja, et

Eestis on Euroopa riikidest suurim sooline palgalõhe. Mõlemas Eestis elavate inimeste grupis esineb hinnanguliselt soolist diskrimineerimist väga vähe. Sellele järgnevalt leiab kuus protsenti vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest, et nad kuuluvad oma seksuaalse orientatsiooni poolest gruppi, keda Eestis diskrimineeritakse. Sellele lisaks defineeritakse enda arvates Eestis diskrimineeritud gruppi vanuse (3%), religiooni (2%) ja etnose (1,5%) järgi, millest Eestis elavate inimestega sarnane on vaid vanuse väljatoomine. Nahavärvi alusel diskrimineerimist mõlemas Eestis elavas grupis kogetud ei ole. Puude või töövõimetuse alusel diskrimineerimist ei ole kogetud sarnaselt mõlemas kõrgharitudes grupis sõltumata elukohast. Samuti oli kõigil vastajatel võimalus valida variant, et nad kuuluvad Eestis mõnda gruppi, keda diskrimineeritakse millegi muu alusel. Eesti elanikkonnast valis selle variandi 0,5%, vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatest inimestest 1% ning vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest 5,5%. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel paluti oma vastust ka kommenteerida ning muu põhjusena toodi välja erinevaid tunnuseid, nagu lodevuspagulus, toitumine (taimetoiduline), vabakutseline loomeinimene, poliitilised vaated, ääremaal elamine, partei välismaine päritolu ja nahavärv, kuid ka seda, et ollakse valge heteromees.

Eesti elanikkonna ning vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste tunnetus selles osas, mitu 100-st Eestis elavast inimesest on sündinud mõnes teises riigis, ei erine oluliselt üksteisest ning leitakse, et neid on keskmiselt 14–16 inimest. Jooniselt 4.3.2. (vt lk 90) on samuti näha, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed erinevad Eesti kogurahvastikust ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatest inimestest ning nad arvavad, et 100-st Eestis elavast inimesest on sündinud mõnes teises riigis oluliselt vähem ehk 8 inimest.

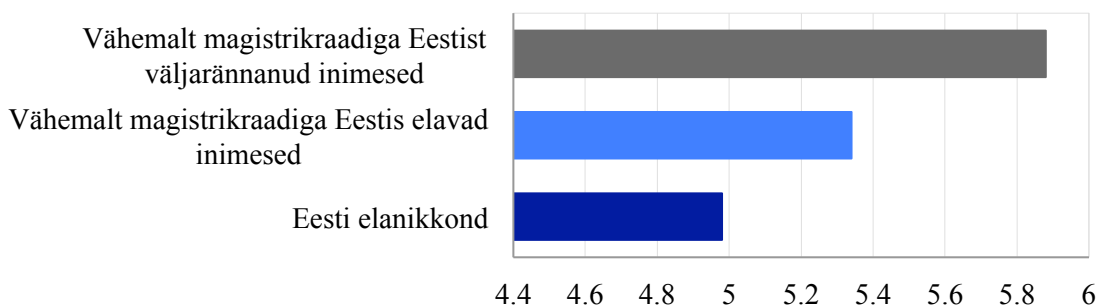

Joonis 4.3.2. Mitu 100-st Eestis elavast inimesest on kolme grupi hinnangul keskmiselt sündinud mõnes teises riigis?

Eestis elavad inimesed tajuvad sisserännet Eestisse sarnaselt ning välismaal elavad eestlased erinevalt. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest arvab 44%, et 100st Eestis elavast inimesest on üks kuni viis inimest sündinud väljaspool Eestit ning 28% arvab, et see arv on kuus. Seega arvab üle poole vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest, et see arv on alla kümne, ning see mõjutab keskmist oluliselt. 10,9% pakub, et 100st Eestis elavast inimesest on väljaspool sündinud 11–15 inimest, 8%, et üle 21 inimese, üksnes 4% pakub selleks arvuks 16–20 ja 1%, et 100st Eestis elavast inimesest pole üksi sündinud väljaspool Eestit. 2% vastajatest ei oska sellele küsimusele vastata ning üks respondent kommenteerib: *Ei oska hinnata, aga ei usu, et seda võiks olla murettekitavalt palju. See, kas Eesti muutuks elukoha mõttes halvemaks või paremaks paigaks, kui teistest riikidest pärit inimesed tulevad Eestisse elama, sõltub sellest, kas tegemist on haritud, töökate ja kergesti kohanevate inimestega või vastupidi, elu hammasrataste vahele jäänud inimestega. Tulemus võib sellest lähtuvalt absoluutselt erineda.* Lisaks kommenteeris üks inimene, et on oma hinnangu andnud lähtudes sellest, et väljaspool Eestit sündinute hulka loetakse ka NSVL-aegsed sisserändajad.

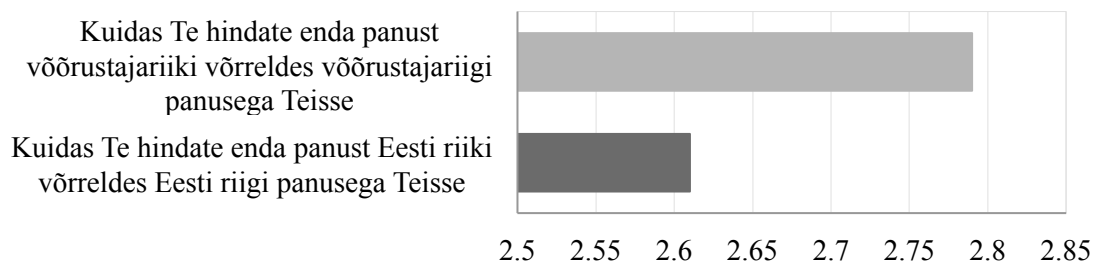
Kolme gruppi kuuluvad inimesse ei kaldu äärmustesse küsimuses, kas Eestisse elama tulevad võtavad üldiselt rohkem kui annavad. Üldiselt arvatakse, et Eestisse elama tulevad nii annavad kui võtavad enam-vähem võrdselt. Sarnaselt eelmise küsimusega, kus vastajad pidid hindama, mitu 100st Eestis elavast inimesest on sündinud välismaal, tuleb ka nende välismaalaste ja riigi vahelise panuse tasakaalu hinnangust välja, et

omavahel sarnanevad pigem mõlemad Eestis elavate inimeste grupid ning rändekogemus mõjutab selles küsimuses hoiakuid, nagu on näha jooniselt 4.3.3.1.

Joonis 4.3.3.1. Kolme grupi keskmine hinnang kümne palli skaalal küsimusele, kas Teie arvates inimesed, kes Eestisse elama tulevad, võtavad üldiselt rohkem, kui nad ise annavad (0), või annavad rohkem, kui nad ise vastu võtavad (10). Hinnangu andmisel on arvestatud sellega, et enamik Eestisse tulevaid inimesi töötab ja maksab makse. Samuti kasutavad nad tervishoiu- ja heaoluteenuseid

Kolme grupi hoiakute vahet näeme pigem vastuste protsentuaalsest jaotusest, mis on välja toodud joonisel 4.3.3.2. (vt lk 92) Protsentuaalsest jaotusest näeme, et Eesti elanikkond sõltumata haridustasemest on veidi üle 40% valinud vastuseks kesmise variandi 5 ning mida äärmuslikum hoiak on, seda vähem inimesi Eesti kogurahvastikust ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatest inimestest neid variante valis. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste vastus on selle poolest erinev, et keskmist varianti – viit – valitakse peaaegu poole vähem ja äärmuslikku varianti – kümnet (Eestisse elama tulijad annavad rohkem, kui nad ise vastu võtavad) – valivad vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed oluliselt rohkem kui mõlemad Eestis elavad grupid. Lisaks erinevad vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed selle poolest, et hinnangut ei osanud anda 18% vastajatest, samal ajal kui vaid 6% mõlemast Eestis elavast grupist ei osanud vastata.

Joonis 4.3.3.2. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste keskmine hinnang riigi ja inimese vahelise panuse kohta Eestis ja võõrustajariigis

Küsimuses riigi ja vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste vahelise panuse kohta on Eestiga seoses löhe hoiakutes väiksem kui võõrustajariigiga seoses, sest Eestiga seoses arvatakse, et panus on ebavõrdne 41% ja võrdne 46% ning võõrustajariigiga seoses, et panus on ebavõrdne 35% ja võrdne 57%. Vaatamata sellele, et Eestiga seoses lahknevad arvamused vaid 4,5% ja võõrustajariigiga seoses 22,5% on vastajaid, kes ei oska hinnata enda ja Eesti vahelist panust, oluliselt rohkem kui vastajaid, kes ei oska hinnata enda ja võõrustajariigi vahelist panust. Seetõttu tuleb ka välja, et riigi ja indiviidi vaheline panus on võrdsem pigem võõrustajariigis (57%) kui Eestis (45,8%). Vastajatel palutakse hinnata ka võrdse panuse iseloomu ja tuleb välja, et nii Eestiga kui ka võõrustajariigiga seoses on 27% arvamusel vastastikune panus pigem võrdselt kõrge ja võõrustajariigis 30% arvamusel pigem võrdselt madal, mida Eestiga seoses on valinud vaid 18% vastajatest. Veidi vähem on respondente, kes arvavad, et Eesti või võõrustajariigi panus neisse ja nende panus Eestisse või võõrustajariiki on ebavõrdne selle vahega, et vastajate hinnangul on ebavõrdsus suurem Eestis (41%) kui võõrustajariigis (35%). Ebavõrdsuse hinnang on kaldu selle poole, et nii Eesti kui ka võõrustajariigi panust neisse hinnatakse mõlemas väiksemaks kui nende endi panust Eestisse või võõrustajariiki (45%). Sellele vastukaaluks arvab 31%, et kumbki riik on panustanud neisse rohkem kui nemad kummassegi riiki.

Lisaks kommenteerivad Eesti panust 46 respondenti ning võõrustajariigiga suhtes 24 respondenti 201-st. Enda ja riigi vahelise panuse võrdluses võetakse aluseks mitmeid kaudseid indikaatoreid, nagu liiga vara Eestist lahkumise aeg, et pole olnud võimalik Eesti riiki panustada ning side välismaaga on oluliselt suurem: *Lahkusin Eestist nii noorena, et ei jõudnud eriti panustada* või *Lahkusin kodumaalt keskhariidusega. Nii*

baka kui ka oma post-gradui tegin erinevates riikides. Eestile olen aga tänulik väga asjaliku keskkooli ja meditsiini eest. Nad upitasid mu kausi äärele. Üle ääre tõmbasin ennast ise. Peale varajase lahkumise tuuakse välja ka taasiseseisvumiseelset perioodi, nagu minusse panustas Nõukogude riik rohkem, sest kasvasin üles okupatsiooniajal ja hariduse omandamine toimus enne taasiseseisvumist. Populaarsed on arutelud ebavõrdsest panusest, milles võetakse aluseks tasuta kõrghariduse omandamine Eestis ja seejärel välismaal töötades oma maksuraha väljaviimine: Olen tööealise aja elanud välismaal, makstes suhteliselt vähe makse Eesti riigile, samas saanud kõrghariduse ja väga hea koolihariduse tasuta just Eestis või Harisin ennast riigi kulul, kuid ei jäänud õpitud erialaga riiki teenima. Maksudest pööratakse enim tähelepanu tervishoiule, nagu nende kümne aasta jooksul, mil Eestis tööl käisin ja makse maksin, olin peaaegu alati sunnitud ise maksma ka terviseteenuste eest, sest tasuta arstiabi puhul võib jäädagi ootama esiteks arstiaega ja teiseks kvaliteeti. Praeguses riigis elades vähemalt tundub mulle, et saan ka ise oma maksuraha eest midagi – ravikindlustuse, infrastruktuuri jne. Pension on teine teema, mille kohta eraldi kommentaare avaldatakse, nagu Olen riigi heaks töötanud, mis arvestades palgataset selles sektoris on juba suur patriotism. Saanud keskkoolihariduse riigilt, kuid kõrghariduse eest maksnud. Kuid tean, et riik ei panusta palju kui vanaks ja haigeks jään. Haridusele lisaks hinnatakse enda seost Eesti Kaitseliidu või riigiteenistusega ning tuuakse välja tasakaalus suhe. Kaitseliiduga seoses tuuakse välja: Makse olen maksnud välismaal rohkem ja suure osa haridusest sain Eestis, aga Kaitseliit ja muud organisatsioonid tasakaalustavad. Riigiteenistusega seoses tuuakse välja: Mul oli võimalik saada kõrgharidus tasuta, mistõttu on Eesti riik minusse suuresti panustanud. Ma ise olen olnud ühiskondlikult aktiivne erinevates tudengi- jm. vabatahtlikes organisatsioonides ning olnud riigitööl. Seega olen ka ise tagasi panustanud just riiki ja mitte niivõrd erasektorisse ja Töötasin vähe aega erasektoris. Riigitööl tundus vahel, et panustasin oma palgast vähem või hoopis Eestis elades töötasin riigiametnikuna, andsin endast selles töös 110%, aga sain ka sama palju vastu. Otsesest riigitööst veidi laiemalt lähtutakse oma panuse hindamises ka riigis töötamisest: Tasuta arstiharidus Tartu Ülikoolist versus 18 aastat töötamist Eestis – arvan, et see on tasakaalus suhe. Lisaks vastastikust panust analüüsivatele kommentaaridele rõhutatakse ka seda, mis

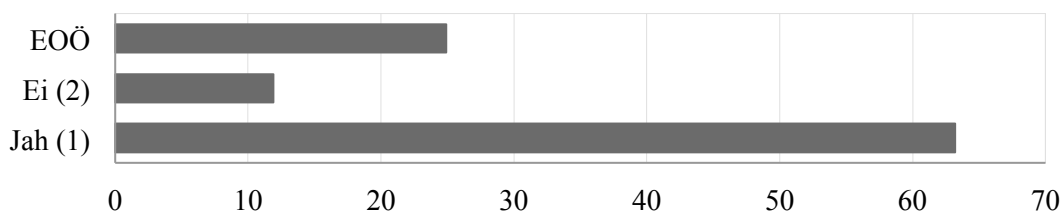
viisidel Eestiga välismaal seotud ollakse, nagu *Töötan välisriigis viimased 12 aastat Eesti kodanike heaks.*

Analüüsidest vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste hoiakuid nende ja nende võõrustajariigi vahelise panuse kohta, on oluline teada inimeste tööturustaatust. 64% vastajatest töötab täistööajaga, 18% osalise tööajaga ning 17% ei tööta. 55 respondenti kommenteerisid oma vastust, kust tuleb välja, et 15 respondenti on lapsehoolduspuhkusel või on oma tööaega laste tõttu piiranud, 15 vastajat teevad kas doktoritööd, on järel doktorantuuris või töötavad teadusasutustes, 8 on vabakutselised, vabatahtlikud või iseenda tööandjad, kellest üks on oma ettevõtte välismaale üle viinud ning 4 inimest teeb keelepraktikat, ootab hetkel veel töölouba või on äsja töötuks jäänud. Üks vastaja töötab välismaal Eesti tööandjale ja üks töötab Eestis. Sellele lisaks on vastajaid, kes tegelevad töö kõrvalt ka muuga, nagu aitab kohalikku eesti kooli juhatada, tegeleb projektidega. Tehakse võõrustajariigis keelepraktikat ning üks vastas, et ootab töölouba. Enda ja võõrustajariigi vahelise panuse tasakaalu kohta tuuakse kommentaarides välja hariduse, maksude, töö ja palgaga seotud probleemid. Ülikooli kohta: *pole saanud tasuta/soodsaid hüvesid. Olen panustanud enda raha (tasuline ülikool) ja tööga ja teen siin oma doktorikraadi, mis on kulukas, samas maksan siin ka makse või hoopis olen UK riikliku stipendiumiga Oxfordis, kus kulud on väga suured.* Hariduse rahastamisega seoses tuuakse ka välja, et *õpinguid toetas EL, aga maksutulu ja produktiivsus lähevad täielikult Taani.* Maksudega seoses: *Hoolimata välisriigis elamisest olen endiselt Eesti maksurident ja Saan võõrustajariigis oma maksuraha eest midagi. Samas ei kuulu jõukamasse klassi või hoopis Ei oma haigekassatoetust võõrustajariigis näiteks, seega arstiabi on kallis.* Tööga seoses *ei tunne ennast teretulnuna, võrdsena võõrustajariigi tööturul, vaatamata kõrgele kompetentsile või hoopis mind hinnatakse spetsialistina ja mul on kõrge palk ja ma töötan pühendunult välisriigi heaks.* Ühiskondliku aktiivsusega seoses tuuakse välja, et *olen siin vabatahtliku tööd tegemas. Selle töö iseloom on hägune ja vähemotiveeriv. Seotust Portugali riigiga ma ei taju peaaegu üldse ning samaväärselt ei leia, et olen ise märkimisväärselt panustanud või Meie pere on siin väga aktiivne. Korraldame koristustalguid ja võtame osa heategevuslikest üritustest. Iirimaa on meie vastu ka väga lahke olnud.* Kui Eestiga seoses mainitakse ajalist arvestust: *kui kaua ollakse Eestis*

olnud ja kui kaua välismaal, siis enda ja välisriigi vastastikuse panuse hindamise juures ajalistele erinevustele nii suurt tähelepanu ei osutata.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesi mõjutab Eestisse sisserändajate ja Eesti riigi vahelise panuse tasakaalu küsimuses kindlasti esmalt enda isiklik kogemus välisriigis võõraks olemisest ning seega ka n-ö võõraste ja riigi vahelise panuse tasakaalu hinnang võib olla mõjutatud sellest, kuivõrd nad tajuvad enda panust välisriiki ja välisriigi panust neisse. Teiseks võib välisriigis elavaid eestlasi mõjutada ka see, kuidas nad hindavad enda ja Eesti vahelist panust ning kuivõrd see erineb nende hinnangust enda ja võõrustajariigi vahelise panuse kohta. Eespool on vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste enda ja võõrustajariigi vahelise panuse võrdlus välja toodud ning tulemused näitavad, et riigi ja indiviidi vahelist panust hinnatakse võrdseks pigem võõrustajariigis (57% arvab, et panus on võrdne ja 35%, et panus on ebavõrdne) kui Eestis (46% arvab, et panus on võrdne ja 41%, et panus on ebavõrdne). Vaatamata sellele, et Eestiga seoses on vastastikune panus pigem võrdselt kõrge (27%) ja võõrustajariigis pigem võrdselt madal (30%), leiab 63% vastajatest, et Eesti peaks välisriigis olevaid eestlasi rohkem kaasama. Seega on ootused Eesti suhtes kõrgemad kui oma võõrustajariigi suhtes. Hoiakut, et Eestisse elama tulevad välismaalased pigem annavad Eesti riigile, kui võtavad Eesti riigilt, mõjutab suure tõenäosusega asjaolu, et 45% vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste hinnangul on nii Eesti kui ka võõrustajariigi panus neisse väiksem kui nende endi panus Eestisse või võõrustajariiki ning vaid 31% hinnangul annab kumbki riik neile rohkem, kui nemad kummassegi riiki panustavad.

63% respondentidest, et Eesti riik peaks välisriigis elavaid kodanikke rohkem kaasama, ning vaid 12%, et Eesti riik ei peaks seda tegema, nagu on näha jooniselt 4.3.3.3. (vt lk 96). Seejuures ei oska 25% vastajatest sellele küsimusele vastata ning 34 respondenti kommenteerisid oma vastust, kust koorub välja taas väga mitmekülgsed hoiakud. Indiviidi ja riigi vahelise panuse teemast koorusid välja ka kommentaarid, nagu *Tutvustan pidevalt Eestis, samas Eesti riik ei kasuta välismaal elavate eestlaste potentsiaali ja Välismaal viibivad haritud eestlased Eesti riiki kahjuks absoluutselt ei huvita, meisse ei panustata ja meil puudub ka endil võimalus oma riiki panustada.*

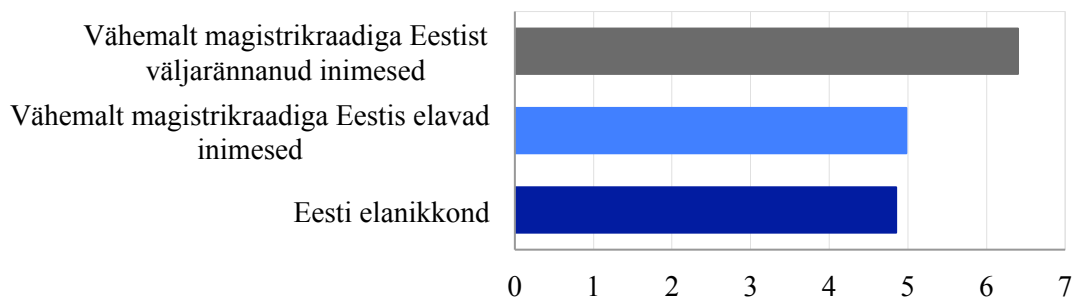
Joonis 4.3.3.3. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste hinnang küsimusele, kas Eesti riik peaks välisriigis elavaid kodanikke rohkem kaasama (%)

Osa respondentidest ei võta „poolt“ või „vastu“ hoiakut küsimuses, kas Eesti riik peaks välismaal elavaid eestlasi rohkem kaasama või mitte, nagu *Usun, et kes soovib, leiab viisi kaasaraäkimiseks*. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed arutavad kaasamise vajalikkust, nagu *Eks mõni inimene tunneb end siin juba nii koduselt, et kodumaad enam suurt ei külasta ega pea meeles. Teised tahavad jälle rohkem meie kultuuri, sest igatsus kodumaa järele tegelikult aina kasvab. Meie majas on seinal ripuv Eesti rahvuslik kalender nagu lipp ise – kurja silmagagi ei luba sinnapoole vaadata. Imelik, kuidas kodumaalt äraolimine meid niimoodi eestlaslikumaks on teinud*. Kommenteeritakse ka seda, mis väljund oleks kaasamisel: *Välisriigis elavad kodanikud saaksid tuua värskeid mõtteid ja mitmekesistada vaateid, sest see on hoopis teine elukogemus, võrreldes ühes riigis elamise ja töötamisega. See looks mitmekesisema pinnase headele ideedele ja tihti on need inimesed näinud, kuidas erinevad valitsused töötavad, rohkem erinevaid kogemusi ja vaatenurki, kuidas probleeme lahendada ja Jah, sedasi on võimalik hoida sidemeid kodumaaga ja seista hea selle eest, et välismaal elavad eestlased kodumaale naaseksid või muul viisil Eesti elus osaleksid*. Respondendid avaldavad ka arvamust juba praeguse kaasamise kohta, nagu *oma ala spetsialiste ja innovaatoreid peaks rohkem kaasama, isegi kui nad ei tule Eestisse tagasi, kuid Eesti asi neile ikka loeb. „Talendid koju!“ kampaania ei kutsu tagasi inimesi, kellel ei ole Eestis väljundit, ja kahjuks neid jagub. Globaalsete eestlaste kaasamine Eestiga seotud projektidesse oleks palju efektiivsem nende n-ö tagasikutsumiseks. Isegi kui neid füüsiliselt tagasi meelitada ei õnnestu, kuluvad Eestile nende kogemus ja ideed ära või elades juba 15 aastat Prantsusmaal, olen ikka veel üllatunud, kui vähe huvitub Eesti saatkond siinsetest eestlastest. Konkreetsete ideedega tulid välja kolm respondenti: konsulaarteenused võiksid kohati paremad olla, ent muu*

on inimese südametunnistuse küsimus, see kogemus on kindlasti väärtuslik. Kaasata võiks mingisuguse foorumi või mõttetalgute raames. Noppida ideid ja kogemusi ja välismaal elab väga suur kogukond eestlasi, kel läheb kodumaal toimuv korda, ent paraku pole nad seni organiseerunud. Näen siin võimalust n-ö eksiileestlaste erakonna tekkeks. Päritoluriigist väljaspool elavate eestlaste kaasamist mittetoetajad kommenteerivad: Ei tunne puudust, olen riigi aktiivsusega rahul ja ei kujuta ette, kuidas seda laialivalgunud massi koondada või millesse neid kaasata, saatmata spämmi, et tulge hääletama. Kaks inimest kommenteerivad ka seda, kes peaks üldse kaasamisega tegelema: Vahest peaks just välisriigis elavad kodanikud ise paremini meeles hoidma, millise riigi kodanikud nad on. Kui neis pole üldse kodanikuaktiivsust, siis ei aita ju riigi survestamine seda tekitada ja Võiks kindlasti olla võimalus osaleda, ja pigem miski ei takista seda ka praegu. Kas riik peaks midagi erilist tegema väliseestlaste jaoks – seda on raske öelda. Lisaks toovad vastajad välja ka välismaal elavate eestlaste võrdluse Eestis elavatega: See on ideaal muidugi. Esmalt aga oleks vaja, et Eesti riik Eestis elavaid kodanikke rohkem kaasaks. Seal on suur probleem ja Eesti riigi kodanike kaasamise võimekuse võrdluse välisriigi kodanike kaasamise võimakusega, nagu Võimalused, et olla kaasatud, peaksid olema võrdsed nii Eestis kui mujal elavatele eestlastele. Distantid ei tohiks tänapäeval väga mõjutada. Võrreldes nt eesti kodanike kaasatust Šveitsi kodanikega on palju veel ära teha. Ka läbipaistvust peaks oluliselt suurendama.

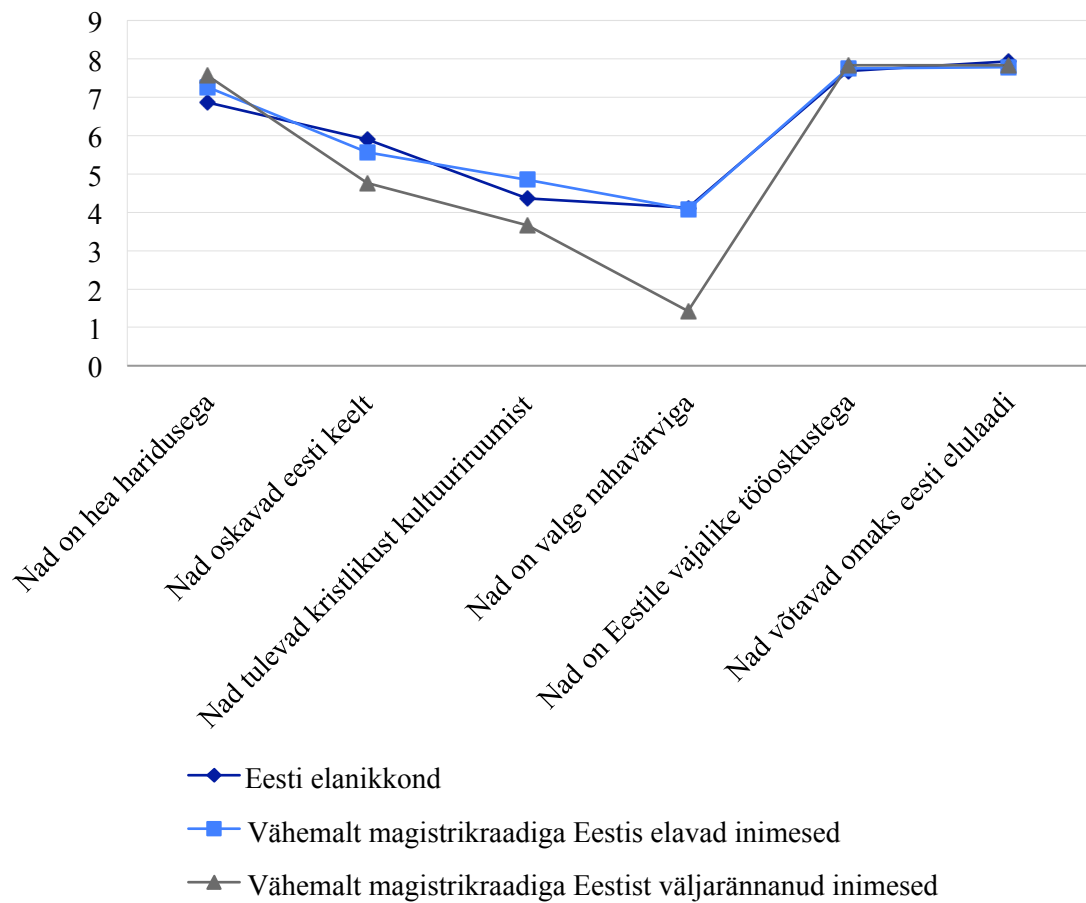
Sarnaselt kahe eelmise küsimusega, kui palju on Eestis elavatest kodanikest pärit teisest riigist ja milline on Eesti ja Eestisse sisserändajate vaheline panus, on Eesti elanikkonna gruppide ja vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste hinnangud erinevad küsimuses, kas Eesti muutuks elukoha mõttes halvemaks või paremaks elupaigaks, kui teistest riikidest inimesed Eestisse elama tulevad. Joonis 4.3.4. (vt lk 98) kajastab tulemusi, kus Eesti elanikkond ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed leiavad, et Eesti ei muutuks ei halvemaks ega paremaks elupaigaks, kui teistest riikidest inimesed Eestisse elama tulevad, siis väljaspool Eestit elavad kõrgharitud leiavad, et Eesti muutuks pigem paremaks elupaigaks sisserände tagajärjel.

Joonis 4.3.4. Kolme grupi keskmine hinnang kümne palli skaalal küsimusele, kas Eesti muutuks elukoha mõttes halvemaks (0) või paremaks (10) paigaks, kui teistest riikidest inimesed Eestisse elama tulevad

Seda tulemust näitab hästi see, et 35–40% Eesti elanikkonnast sõltumata haridustasemest on taas valinud 10 palli hinnanguskaalal keskmise variandi „viis“ ja mida äärmuslikum hinnang, seda vähem on respondendid neid valinud. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste korral on 16,5% vastajatest on valinud vastuseid, mis on alla viie, ja 60% vastajates on valinud vastuseid, mis on üle viie.

Uuringuga seoses paluti kolme grupi kuuluvatel respondentidel hinnata tegureid, mida tuleks arvestada Eestisse alaliselt elama asuda soovivate välismaalaste puhul. Kõigi kolme grupi respondendid hindavad sisserändajate puhul olulisi tegureid üldiselt väga sarnaselt (vt lk 99 Joonis 4.3.5.).

Joonis 4.3.5. Kolme grupi keskmine hinnang küsimusele, kui olulised on kuus tunnust Eestisse sisse­rändajate puhul 10 palli skaalal, kus 0 on äärmiselt ebaoluline ja 10 on äärmiselt oluline

Võrdselt kõige olulisemaks peetakse Eestisse alaliselt elama asuda soovivate välismaalaste juures seda, et nad on Eestile vajalike tööoskustega ning et nad võtavad omaks Eesti elulaadi. Väga oluliseks peetakse ka seda, et nad on hea haridusega. Eesti keele oskus ja see, et tulla­kse kristlikust kultuuriruumist, on oluliselt vähem tähtsad kui eelnevad kolm tegurit ning neid kahte tegurit hindavad Eestis elavad veidi kõrgemalt kui vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed. Kõik kolm gruppi hindavad kõige vähem oluliseks, et Eestisse sisse­rändajad on valge nahavärviga. Selle teguri puhul tuleb aga gruppide vahel välja kõige suurem erinevus. Kui Eesti elanikkond sõltumata haridustasemest hindab Eestisse sisse­rändajate valget nahavärvi (nii Eesti elanikkond kui ka vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed 4%) ja kristliku

kultuuriruumi tausta (Eesti elanikkond 4% ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed 5%) suhteliselt võrdselt oluliseks, siis vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed hindavad Eestisse sisse­rändajate valget nahavärvi (1%) oluliselt vähem tähtsaks teguriks kui Eestisse sisse­rändajate kristlikku kultuuritausta (4%). Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest ei pea valget nahavärvi üldse oluliseks 57%, kuid Eesti elanikkonnast ei pea sisse­rändajate puhul valget nahavärvi üldse oluliseks vaid 21% ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed veel vähem: 17%. See erinevus võib tulla sellest, et Eestist väljaspool elavad kõrgharitud on välismaal elades kogenud väga erineva rassilise kuuluvusega inimestega keskkonda, kuid Eestis elavatel inimestel see puudub ning seega peetakse valget nahavärvi tunnuse­na sisse­rändajate puhul olulisemaks, kui seda teevad Eestist väljarännanud kõrgharitud.

Tabelis 4.3.6. (vt lk 100-101) tuuakse välja, kas kõiki kuut sisse­rändajate tunnust liitval indeksil on seos inimeste poliitiliste institutsioonide usalduse ja poliitilise käitumisega.

Tabel 4.3.6. Sisse­rändajate juures oluliseks peetavate tunnuste indeksi korrelatsiooniseos valimisaktiivsuse, kodanikuosaluse indeksi, poliitiliste institutsioonide usalduse indeksi ja inimeste enese­paigutusega vasak-­parem skaalal

	Eesti elanikkond	Vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed	Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed
1. Sisse­rändajate juures oluliseks peetavate tunnuste indeksi seos Riigikogu valimistel osalusega	-0,170**	-0,092	-0,066

Jätkub

Tabel 4.3.6. (jätkub)

2. Sisserändajate juures oluliseks peetavate tunnuste indeksi seos kodanikuosalusega	0,014	-0,038	Kodanikuosalus Eestis: 0,014 Kodanikuosalus välismaal: 0,075
3. Sisserändajate juures oluliseks peetavate tunnuste indeksi seos poliitiliste institutsioonide usaldusega	0,045	-0,023	-0,245**
4. Sisserändajate juures oluliseks peetavate tunnuste indeksi seos enesepaigutusega vasak-parem skaalal	0,139**	0,168**	0,418**

**p<0,01

Kõigil kolmel grupil on sisserändajatesse oluliseks peetavate tunnuste indeksil positiivne seos enesepaigutusega vasak-parem skaalal. Kõige tugevam on see seos vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel ning Eestis elavatel inimestel on sõltumatult haridustasemest see seos suhteliselt sarnane. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel on ainukesena kolmest grupist sisserändajate juures oluliseks peetavate tunnuste indeksil negatiivne seos poliitiliste institutsioonide usaldusega. Kuna vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel on seos vaid kahe kontseptuaalselt erinevate poliitiliste hoiakute ja maailmavaate vahel, siis sisserändehoiakute ja poliitilise käitumise vahel seos puudub. Eesti elanikkonnal on ainukesena negatiivne seos sisserändajate juures oluliseks peetavate tunnuste indeksi ja Riigikogu valimistel osaluse vahel ning vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatel inimestel on sisserände hoiakud seotud vaid maailmavaatega. Nende empiiriliste

tulemustega võib osaliselt kinnitada neljandat hüpoteesi (H4), kus kolm gruppi sarnanevad üksteisega, et sisserändehoiakutel puudub seos nii poliitilise osalusega kui ka institutsioonide usaldusega. Esiteks erinevad kolme grupi seosed nagu ka eelnevates hüpoteesides ning kui poliitiliste institutsioonide usalduse indeksi ja poliitilise käitumise vahel puudus vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel seos, siis poliitiliste institutsioonide usalduse indeksil on negatiivne seos sisserände hoiakutega ainult väljarännanutel. Kaheteistkümnest seose võimalusest kinnitas seose puudumise hüpoteesi seitse ning hüpoteesi lükkavad ümber viis võimalikku seost.

Sisserändehoiakute võrdluse kokkuvõtteks võib öelda, et eranditult kõigis küsimustes olid omavahel sarnased Eesti elanikkond ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed ning vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed erinevad neist. Rändekogemus mõjutab oluliselt inimeste hoiakuid ka enda päritoluriigi sisserändajatesse. Rändaja ja riigi vahelise panuse tasakaalu hinnangutest tuleb välja, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed panustavad ise võõrustajariiki välisriigiga võrdselt ning et Eestisse sisserändajad panustavad Eestisse rohkem kui Eesti riik sisserändajatesse. Samuti leiab 63% vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanutest, et Eesti riik peaks ka välisriigis elavaid kodanikke rohkem kaasama. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel on ainukesena sisserändajate juures oluliseks peetavate tunnuste indeksil negatiivne seos poliitiliste institutsioonide usaldusega. See kinnitab, et erineval kontseptuaalsel tasandil olevate hoiakute vahel võib olla seos. Üldiselt pole sisserände hoiakute ja inimeste poliitilise käitumise vahel statistiliselt olulist seost, aga Eesti elanikkond on erandiks, sest Riigikogu valimistel osalusel on seos ka sisserände hoiakutega.

4.4. Kolme grupi poliitilise käitumise, poliitiliste hoiakute ja sisserändehoiakute vahelise seose võrdlus

Inimeste sotsiaaldemograafilistest taustatunnustest lähtuvalt on poliitiliste hoiakute maastik väga mitmekülgne. Käesolevast uuringust selgub, et inimestel on lähtuvalt

nende sotsiaaldemograafilisest taustast erinev seos poliitiliste hoiakute ja käitumise vahel. Kui valimisaktiivsus on kõrgharitud inimestel kõrgem kui Eesti elanikkonnal keskmiselt, siis kõrgharitud inimeste valimisaktiivsus jääb veidi alla Eestis elavate kõrgharitud valimisaktiivsusele. VVK andmetel on Eestis valimisõiguslike kodanike valimisaktiivsus Riigikogu valimistel olnud viimase 15 aasta vältel 61% : +/- 3%, millest välisriigis hääletajad moodustavad vaid ühe protsendi. Magistritöös kasutatavate andmete kohaselt osales Eesti elanikkonnast Riigikogu valimistel 56%, mis on veidi madalam valimisaktiivsus kui VVK andmed näitavad. Seevastu osales Riigikogu valimistel 78% vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatest inimestest ja 75% vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest, mis on oluliselt kõrgem valimisaktiivsus kui VVK andmed näitavad. Kokkuvõtvalt kinnitavad magistritöö analüüsi tulemused seda, et haridustase mõjutab inimeste valimisaktiivsust ning ränne mõjutab kõrgharitud valimisaktiivsust negatiivselt. Väljaränne mõjutab inimeste valimisaktiivsust vähem kui haridustase ning 75% vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest leiab, et nende osalus ei muutunud pärast rännet. Kolme grupi valimisaktiivsuse tulemused on aga pigem erandiks ning teiste küsimuste tulemused näitavad, et omavahel on sarnased pigem Eestis elavad inimesed sõltumatult haridustasemest, mitte kõrgharitud inimesed sõltumatult nende elukohast. Näiteks mõjutab väljaränne inimeste kodanikuaktiivsust rohkem kui haridustase. Seejuures kasutasid vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed kodanikuosaluse vorme Eestis elavatega võrreldes oluliselt rohkem ka enne rändekogemust ja võiks järeldada, et väljarännanute kodanikuosalus on pigem mõjutanud rändeotsust, kui väljaränne on mõjutanud kodanikuosalust. Seda kinnitavad andmed, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste osalus kodanikuosaluse vormides on pärast rännet muutunud pigem Eestis elavatega sarnasemaks. Seos kahe poliitilise osaluse vormi (valimisaktiivsus ja kodanikuosalus) vahel on olemas ja positiivne nii Eesti elanikkonnal kui ka vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatel inimestel (H1). Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel puudub aga seos kahe poliitilise osaluse vormi vahel.

Empiirilise analüüsi tulemuste põhjal võib öelda, et ränne mõjutab inimeste kodanikuosalust ja poliitilisi hoiakuid (nii poliitiliste institutsioonide usaldust kui ka sisserände hoiakud) rohkem kui haridustase. Samuti mõjutab väljaränne poliitilise

käitumise ja hoiakute vahelist seost teistmoodi kui haridustase. Eesti elanikkonnal ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste poliitilise käitumise ja maailmavaate vahel on seos aga selle eristusega, et kui Eesti elanikkonnast osalevad Riigikogu valimistel sõltumatult haridustasemest pigem vasakpoolse maailmavaatega inimesed, siis Eesti elanikkonnast on suurema kodanikuaktiivsusega samuti vasakpoolsema maailmavaatega inimesed, kui vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest on suurema kodanikuaktiivsusega pigem parempoolse maailmavaatega inimesed. Vähemalt magistrikraadiga Eestis väljarännanutel puudub seos maailmavaate ja poliitilise käitumise vahel (H2). Eesti elanikkonnal on institutsioonide usalduse seos nii Riigikogu valimistel osalemise, kodanikuosaluse kui ka enesepaigutusega vasak-parem skaalal negatiivne. Vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatel kui ka Eestist väljarännanud inimestel on institutsioonide usalduse indeksi seos Riigikogu valimistel osalusega negatiivne ja seos on tugevam kui Eesti elanikkonnal. Vähemalt magistrikraadiga Eestis elavatel inimestel on Riigikogu valimistel osaluse ja maailmavaate vahel sarnaselt Eesti elanikkonnale negatiivne seos aga vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel puudub seos Riigikogu valimistel osaluse ja maailmavaate vahel. Kõik kolm gruppi kinnitavad aga hüpoteesi: mida suurem on poliitiliste institutsioonide usaldus, seda vähem osaletakse Riigikogu valimistel, kusjuures väljarännanud kõrgharitudel on see seos kõige tugevam, neile järgnevad kõrgema haridustasemega inimesed, kes elavad Eestis. Kokkuvõtvalt saab magistr töö teist hüpoteesi saab vaid osaliselt kinnitada. Magistr töö esitatud teine hüpotees on (H2): mida enam osaletakse Riigikogu valimistel, seda enam paigutatakse ennast vasak-parem skaalal vasakule poole ja seda madalam on usaldus poliitiliste institutsioonide vastu. Eesti elanikkond ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed kinnitavad seda hüpoteesi, aga vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel puudub seos poliitilise osaluse vormi ja poliitilisi hoiakuid väljendavate tunnuste vahel täielikult. Kodanikuosaluse indeksi ja poliitiliste hoiakute vahelist seost (H3) kinnitavad ainult Eesti elanikkonna andmed. Kodanikuosaluse ja poliitiliste hoiakute vahelise seose lükkavad ümber mõlemad kõrgharitud inimeste grupid sõltumata elukohariigist, sest kõrgharitudel, sõltumata elukohariigist, puudub seos nii kodanikuosaluse, maailmavaate kui ka poliitiliste institutsioonide usalduse vahel. Samuti saab vaid osaliselt kinnitada neljandat hüpoteesi (H4), kus kolm gruppi

sarnanevad üksteisega, et sisserändehoiakutel puudub seos nii poliitilise osaluse kui ka institutsioonide usaldusega. Esiteks erinevad kolme grupi seosed nagu ka eelnevates hüpoteesides ning kui poliitiliste institutsioonide usalduse indeksi ja poliitilise käitumise vahel puudus vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel seos, siis poliitiliste institutsioonide usalduse indeksil on negatiivne seos sisserändehoiakutega ainult väljarännanutel. Sisserändehoiakute analüüsist selgub, et väljarändajate sisserändehoiakud on positiivsemad Eestis elavate inimeste sisserändajatehoiakutest, kuid piiratud uuringu raames ei saa väita, kas hoiakud muutusid pärast rännet või olid need erinevad juba enne rändekogemust. Sisserändajate juures oluliseks peetavate tunnuste indeksi seos enesepaigutusega vasak-parem skaalal on ainus, mida kõik kolm gruppi kinnitavad.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kolme grupi poliitilise käitumise, poliitiliste hoiakute ja sisserändehoiakute vahelised seosed on üldiselt erinevad ning need kattuvad pigem erandjuhtudel. Magistritöö kirjeldab, kuidas erinevate gruppide demokraatia toetusviiside käsitlel ei piisa vaid erinevate gruppide demokraatiaga rahulolu väljatoomisest. Kui antud töö analüüsi tulemuste alusel on kolme grupi rahulolu nii demokraatia toimimise kui ka valitsuse tööga väga sarnaselt keskmine ilma suuremate äärmusteta, siis see, kuidas kolm gruppi oma hoiakuid ja poliitilist käitumist seovad, on väga erinev ning annab parema ülevaate sellest, kuidas oma rahulolu või rahulolematuse väljendamise taga on inimestel mõttes väga erinevad asjad.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk anda ülevaade vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste poliitilisest käitumisest ja hoiakutest ja lahendada uurimisprobleem, kuidas mõjutavad inimeste haridustase ja väljarändestaatus nende poliitilise käitumise ja hoiakute vahelist seost, on täidetud kahes etapis. Magistritöö esimese etapi eesmärk täideti, kui grupi analüüsimiseks koostati küsitlusuuring, mille tulemuste põhjal saab anda ülevaate nende poliitilise käitumise ja hoiakute mustritest. Magistritöö teise etapi eesmärk saavutati, kui võrreldi kolme gruppi sotsiaaldemograafilisest taustast lähtuvalt ning analüüsis oli põhifookus vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste poliitilisel käitumisel ja hoiakutel. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed esindavad gruppi, kellel on kombineeritud haridustaseme ja väljarändestaatuse tunnused ning grupi analüüsil lähtuti kahest põhimõttest. Esiteks: vaatamata sellele, et väljarändajad on läbi teinud elukohavahetuse ja integreerunud oma võõrustajariiki, säilib väljarändajatel kontakt nende päritoluriigiga kas otseselt või käitumise ja hoiakute mustrite kaudu. Teiseks: vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste poliitilisest käitumisest ja hoiakutest ülevaate andmine isolatsioonis ei ütle nende hoiakute kohta tegelikult midagi ning seega on nende poliitilist käitumist ja hoiakuid võrreldud päritoluriigist lähtuvalt Eesti elanikkonnaga ja haridustaseme ja päritoluriigi kombinatsioonist lähtuvalt vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimestega.

Vähemalt magistrikraagiga Eestist väljarännanud inimesed osalevad Riigikogu valimistel protsentuaalselt rohkem kui Eesti elanikkond, kuid vähem kui vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed ning sarnased võrdlustulemused säilivad ka siis, kui gruppidest eraldada hääleõiguseta inimesed. Riigikogu ja EP valimistel osaluse vahel on tugev positiivne korrelatsioon, kuid EP valimistel osaletakse poole vähem kui Riigikogu valimistel. Vähemalt magistrikraagiga Eestist väljarännanud inimestest väidab enamik, et ränne pole nende valimisaktiivsust mõjutanud, kuid ligi 20 protsenti väidab, et ränne on nende valimisaktiivsust muutnud. Inimesed, kelle valimisaktiivsust on ränne muutnud, osalevad valimistel pigem vähem, kui nad osalesid valimistel Eestis elamise ajal. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanute erakonnaeelistus on erinev Eestis elavatest inimestest sõltumata haridustasemest ning suurim erinevus

seisneb selles, et kui Eestis elavad inimesed toetavad Keskkerakonda kõige rohkem, siis Keskkerakond on vähemalt magistrakraadiga Eestist väljarännanute seas polulaarsuselt viimasel kohal. Selle tulemuse juures võib rolli mängida asjaolu, et Eesti elanikkond on oma erakonnaeelisuse välja toonud 2014. aastal, aga väljarännanud 2017. aastal, kui Keskerakonnas on olulised muutused toimunud. Vähemalt magistrakraadiga Eestist väljarännanud inimeste kodanikuosalus erineb aga oluliselt Eestis elavatest inimestest sõltumata haridustasemest ning seda võib mõjutada geograafiline eemalolek. Suurim erinevus seisneb selles, et väljarännanud inimestest on üle poole rohkem kirjutanud alla petitsioonidele kui Eestis elavad inimesed. Selle põhjus võib olla, et kui kodanikuosaluse vormid, nagu protestid või töötamine mõne erakonna või surverühma heaks, eeldavad inimeste kohalolu, siis väljarännanud tasakaalustavad nendes vormides mitteosalemise petitsioonidele allakirjutamisega, kus kohalolu pole määrava tähtsusega. Siinkohal on huvitav, et kui võiks eeldada, et väljarännanud inimeste kodanikuaktiivsus on selline rände tõttu, siis grupi empiirilistest andmetest selgub, et nende kodanikuosalus oli Eestis elades Eesti elanikkonnast veelgi rohkem erinev ning rände tagajärjel on nende kodanikuosalus Eesti elanikkonnaga veidi sarnasemaks muutunud. Seos kahe poliitilise osaluse vormi (valimisaktiivsuse ja kodanikuosaluse) vahel on olemas ja positiivne nii Eesti elanikkonnal kui ka vähemalt magistrakraadiga Eestis elavatel inimestel (H1). Vähemalt magistrakraadiga Eestist väljarännanud inimestel puudub aga seos kahe poliitilise osaluse vormi vahel.

Poliitilise osaluse muustrite järgi võiks eeldada, et kolme grupi keskmine ensepaigutus vasak-parem skaalale on oluliselt erinev, aga empiirilised tulemused kinnitavad vastupidist, et kolme grupi maailmavaated pole üksteisest oluliselt erinevad. Kolme grupi poliitilisi hoiakuid võrreldes on erinevused väiksemad kui nende poliitilise käitumise osas ning Eestis elavate inimeste hoiakud sarnanevad omavahel sõltumata haridustasemest, kuid mitte vähemalt magistrakraadiga Eestis elavate ja vähemalt magistrakraadiga Eestist väljarännanud inimeste hoiakud. Kolme grupi poliitiliste hoiakute erinevus ilmneb näiteks selles, et sõltumata haridustasemest on Eestis elavad inimesed arvamusel, et Eesti poliitikud on rohkem huvitatud nende arvamusest kui et Eesti poliitiline süsteem võimaldab neil poliitikat mõjutada. Vähemalt magistrakraadiga Eestist väljarännanud arvavad vastupidi: pigem on neil võimalus poliitikat mõjutada, kui et poliitikud on nende arvamusest huvitatud. See on loogiline tulemus, sest Eesti

poliitikud ei pööra väljarännanud inimestele erilist tähelepanu. Samuti arvab 63% vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestest, et Eesti riik peaks välisriigis elavaid eestlasi rohkem kaasama. Samas on kolme grupi huvi poliitika vastu väga sarnane ning üldiselt usaldatakse erinevaid poliitilisi institutsioone sarnaselt. Väike erinevus on selles, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed usaldavad Eesti õigussüsteemi ja EP-i Eestis elavatest inimestest veidi rohkem. Samuti, kui vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed arvavad, et EL laienemine võiks jätkuda, siis Eesti elanikkond leiab, et EL laienemine on läinud juba liiga kaugemale. Mõlemad arvamused on aga pigem neutraalsed kui äärmustesse kalduvad ning EL laienemise hoiakutes mängivad rolli nii haridus kui ka väljarändajastaatus. Samuti on kolme grupi rahulolu Eesti demokraatia toimimise ja valitsuse tööga väga sarnane. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed hindavad Eesti hariduse kvaliteeti aga kõrgemalt kui Eestis elavad inimesed. Vaatamata sellele, et inimeste sotsiaaldemograafilised taustatunnused ei mõjuta oluliselt inimeste poliitilisi hoiakuid, mõjutavad inimeste sotsiaaldemograafilise tausta tunnused seda, milliseid seosed tulevad esile kolme grupi poliitilises käitumises, poliitilistes hoiakutes ja sisserändehoiakutes.

Magistritöös püstitati kaks hüpoteesi poliitilise käitumise ja poliitiliste hoiakute vahelise seose kohta. H2: Mida enam osaletakse Riigikogu valimistel, seda enam paigutatakse ennast vasak-parem skaalal vasakule ja seda madalam on usaldus poliitiliste institutsioonide vastu. Kolme grupi seos poliitilise käitumise ja hoiakute vahel on erinev. H3: Mida aktiivsem kodanik ollakse, seda enam paigutatakse ennast vasak-parem skaalal vasakule ja seda kõrgem on usaldus poliitiliste institutsioonide vastu. Kolme grupi seos poliitilise käitumise ja hoiakute vahel on erinev. Eesti elanikkond ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavad inimesed kinnitavad teist hüpoteesi, aga vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed lükkavad teise hüpoteesi ümber, sest neil puudub seos Riigikogu valimistel osaluse ja maailmavaate vahel. Kõik kolm grupi kinnitavad aga hüpoteesi: mida suurem on poliitiliste institutsioonide usaldus, seda vähem osaletakse Riigikogu valimistel, kusjuures väljarännanud kõrgharitudel on see seos kõige tugevam, neile järgnevad kõrgema haridustasemega inimesed, kes elavad Eestis. Kolmandale hüpoteesile toetudes ja uurimisandmeid ananalüüsides selgus, et kolme grupi erinevused on oodatust suuremad.

Kodanikuosaluse indeksi ja poliitiliste hoiakute vahelist seost (H3) kinnitavad ainult Eesti elanikkonna empiirilised andmed. Kodanikuosaluse ja poliitiliste hoiakute vahelise seose lükkavad ümber mõlemad kõrgharitud inimeste grupid sõltumata elukohariigist, sest kõrgharitudel sõltumata elukohariigist puudub seos nii kodanikuosaluse, maailmavaate kui ka poliitiliste institutsioonide usalduse vahel. Teise ja kolmanda hüpoteesi kummutamise tulemusel võib öelda, et poliitiliste hoiakute ja Riigikogu valimistel osaluse vahelise seose puudumist mõjutab elukohariik ning poliitiliste hoiakute ja kodanikuaktiivsuse vahelist seost mõjutavad nii haridustase kui ka elukohariik. Kui haridustase mõjutab Riigikogu valimiste ja poliitiliste hoiakute vahelist seost positiivselt, siis see kehtib vaid samas riigis elavate inimeste puhul. Vähemalt magistrikraadiga Eestist välja rännanud inimestel puudub Riigikogu valimistel osaluse ja poliitiliste hoiakute vaheline seos vaatamata sellele, et neil on kõrgharidus.

Magistritöö püstitas hüpoteesi ka kolme grupi sisserändehoiakute, poliitilise käitumise ja institutsioonide usalduse vahelise seose kohta. H4: Kolm gruppi sarnanevad üksteisega: sisserändehoiakutel puudub seos nii poliitilise osaluse kui ka institutsioonide usaldusega. Empiirilised tulemused kinnitavad seda hüpoteesi, sest kõigi kolme grupi sisserändehoiakutel puudub seos nii poliitilise osalusega kui ka institutsioonide usaldusega. Huvitav on aga see, et sisserändajate juures oluliseks peetavate tunnuste indeksi seos enesepaigutusega vasak-parem skaalal on kõigil kolmel grupil positiivne, s.t et sõltuvalt enesepaigutusest hinnatakse sisserändajates sarnaseid tunnuseid. Teooriast on teada, et kõrgema haridustasemega inimestel on vasakpoolsem maailmavaade ning nad suhtuvad sisserändesse positiivsemalt kui madalama haridustasemega inimesed, kellel on parempoolsem maailmavaade. Samuti on teooriast teada, et kõrgema haridustasemega inimesed usaldavad poliitilisi institutsioone, kuid magistritöö empiirilisest analüüsist tuleb välja, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel on poliitiliste institutsioonide usalduse indeksil negatiivne seos sisserändehoiakutega. Millega on põhjendatav tulemus, et mida positiivsemad on sisserändehoiakud, seda vähem usaldatakse poliitilisi institutsioone? Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste sisserändehoiakute analüüsist selgub, et väljarändajate sisserändehoiakud on positiivsemad Eestis elavate inimeste sisserändehoiakutest, kuid antud uuringu piirangute raames ei saa väita, kas hoiakud

muutusid pärast rännet või olid need erinevad juba enne rändekogemust. Sisserändehoiakutest tuleb välja, et vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed arvavad, et Eestis on vähem sisserändajaid, kui arvavad Eestis elavad inimesed. Samuti leiavad vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed, et Eestisse sisserändajad pigem annavad Eesti ühiskonnale juurde kui võtavad Eesti ühiskonnalt ära ning Eesti muutub paremaks paigaks, kui teistest riikidest pärit inimesed siia elama tulevad. Eestis elavad inimesed sõltumata haridustasemest leiavad, et Eestisse sisserändajad pigem võtavad Eesti ühiskonnalt ära, kui annavad sellele juurde. Kõik kolm gruppi peavad sisserändajate juures kõige olulisemaks, et sisserändajad võtaksid omaks Eesti elulaadi, oleksid Eestile vajalike tööoskustega ja hea haridusega. Kõik kolm gruppi on ühisel meelel, et nahavärv on kõige vähem oluline sisserändajate tunnus, kuid Eestis elavad inimesed peavad Eestisse sisserändajate nahavärvi siiski olulisemaks tunnuseks kui vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimesed. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimestel paluti võrrelda ka nende enda ja nende võõrustajariigi vahelise panuse ja nende enda ja Eesti vahelise panuse tasakaalu. Tulemused näitavad, et Eestiga seoses arvatakse, et panus on ebavõrdne 41% ja võrdne 46% ning võõrustajariigiga seoses, et panus on ebavõrdne 35% ja võrdne 57%. Ebavõrdse hinnangu andjad leiavad, et nii Eesti kui ka võõrustajariigi panus neisse on väiksem kui nende enda panus Eestisse või nende võõrustajariiki. Võrdse panustamise hinnangust selgus, et Eestiga seoses on 27% arvamusel vastastikune panus pigem võrdselt kõrge ja võõrustajariigiga seoses 30% arvamusel pigem võrdselt madal.

Sidudes magistritöö empiirilised leiud teiste autorite teoreetilise argumentatsiooniga hüpoteeside kaudu, võib väita, et empiirilised tulemused haridustaseme mõju inimeste poliitilisele käitumisele ja hoiakutele kinnitavad osaliselt teoreetilist argumentatsiooni. Haridustaseme ja rändajastaatuse sidumine ja võrdlemine väljarändajate päritoluriigis elavate inimeste poliitilise käitumise ja hoiakutega on esmakordne katsetus ning seega saab kinnitada või ümber lükata vaid erinevate teooriate põhjal püstitatud hüpoteese, aga mitte teiste autorite teoreetilist argumentatsiooni. Kui teooria peatükis toodi välja, et haridustase mõjutab inimeste poliitilist käitumist ja poliitilisi hoiakuid positiivselt, siis magistritöö empiirilised tulemused kinnitavad seda, kuid haridustaseme mõju inimestele on siiski väiksem kui väljarände mõju. See tuleb välja mitmetes vastustest, kus vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste poliitiline käitumine ja hoiakud on

sarnased Eesti elanikkonna poliitilise käitumise ja hoiakutega ning vähemalt magistrakraadiga Eestist väljarännanud inimeste poliitilise käitumise ja hoiakute mustrid erinevad mõlemast nende päritoluriigis elavast grupist. Kui vähemalt magistrakraadiga Eestis elavate inimeste kodanikuaktiivsus, poliitilised hoiakud ja sisserändehoiakud eraldiseisvana on sarnased Eesti elanikkonna omadega, siis magistratöös tõstatatud hüpoteeside alusel võib väita, et vähemalt magistrakraadiga Eestis elavate inimeste poliitilise käitumise ja hoiakute vahel on sarnasusi nii Eesti elanikkonna kui ka vähemalt magistrakraadiga Eestist väljarännanud inimeste hoiakutega. Paraku on aga vähemalt magistrakraadiga Eestist väljarännanud inimeste poliitilise käitumise ja hoiakute vahelisel seosel vähe ühist Eesti elanikkonna poliitilise käitumise ja hoiakute vahelise seosega. Kokkuvõtvalt võib öelda, et kolme grupi poliitilise käitumise, poliitiliste hoiakute ja sisserändehoiakute vahelised seosed on üldiselt erinevad ning kattuvad pigem erandjuhtudel. Magistratöö kirjeldab, kuidas erinevate guppide demokraatia toetuse viiside käsitlel ei piisa vaid erinevate gruppide demokraatiaga rahulolu väljatoomisest. Samuti jääb pealiskaudseks see, kui võrrelda omavahel kolme grupi poliitilist käitumist, poliitilisi hoiakuid ja sisserändehoiakuid. Antud töö empiiriliste tulemuste alusel on kolme grupi rahulolu nii demokraatia toimimise ja valitsuse tööga väga sarnaselt keskmine, kuid see, kuidas kolm gruppi oma hoiakuid poliitilise käitumisega seovad, on väga erinev ning annab parema ülevaate sellest, kuidas oma rahulolu või rahulolematuse väljendamise ning erinevate sotsiaaldemograafiliste taustatunnustega inimeste poliitilisel käitumisel on erinevad põhjused.

Magistratöö tulemuste põhjal võib anda soovitusi nii uurimistöo edasiarenduseks kui ka elulisi ja praktilisi soovitusi. Näiteks võiks poliitilise käitumise, poliitiliste hoiakute ja sisserändehoiakute vahelisi seoseid edasi uurida ning uute tunnuste korrelatsioone analüüsida. Teiseks saaks olemasolevates andmetes kitsendusi teha, näiteks vähemalt magistrakraadiga Eestist väljarännanud inimesi võiks eristada võõrustajariigist lähtuvalt. See võimaldaks omavahel võrrelda näiteks Eestist pärit kõrgharitud, kes elavad Põhja-Euroopas ja Lõuna-Euroopas või kes elavad EL liikmesriikides ja väljaspool EL-i. Küsitlusuuringu andmete kitsendustele lisaks oleks võimalik teha kitsendusi ka ESS andmetes, näiteks võiks Eesti elanikkonnast peale vähemalt magistrakraadiga inimeste eraldada ka madalama haridustasemega grupi ja koguda andmeid Eestist väljarännanud inimeste kohta, kellel pole magistrakraadi, et uurida edasi haridustaseme ja

rändajastaatuse kombinatsiooni. Sellega saaks kontrollida magistritöö empiiriliste järelduste paikapidavust ka rändestaatuse ja haridustaseme kombinatsiooni vastanduse perspektiivist. Erinevate sotsiaaldemograafiliste tunnuste kombinatsioonide analüüsi peamiseks plussiks on asjaolu, et see võimaldab hoiduda ühe sotsiaaldemograafilise tunnuse mõju ülehindamisest. Kolmanda ja praktiliste soovitusena võib empiiriliste andmete tulemustel soovitada, et päritoluriigist väljarännanud inimeste päritoluriik võiks nende kaasamisel olla aktiivsem.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Abdeslam Marfouk Personal Website. *International migration by origin, sex, education level and destination. Dataset_gender_aggregates.xls.xls*. Kättesaadav: <http://www.abdeslammarfouk.com/dlm-database.html> [vaadatud: 07.05.2017].
2. André, S. (2014). Does trust mean the same for migrants and natives? Testing measurement models of political trust with multi-group confirmatory factor analysis. *Social Indicators Research*, 115(3): 863-982.
3. Atger, A. F. (2009). Education and political participation of migrants and ethnic minorities in the EU. An overview of the literature. *CEPS special report, 1-19*. Kättesaadav: <https://www.ceps.eu/system/files/book/2009/09/Included%20Policy%20Analysis.pdf> [vaadatud: 21.05.2017].
4. Bennich-Björkmani, L. (2006). Political Culture in Exile: The Estonian inter-war Generation in Canada and Sweden. *JBS*, 37(1): 68-93.
5. Billiet, J. (2001). European Social Survey core questionnaire – chapter 10: questions about national, subnational and ethnic identity. *London: European Social Survey. City University London*. Kättesaadav: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/core_ess_questionnaire/ESS_core_questionnaire_national_ethnic_identity.pdf [vaadatud: 21.05.2017].
6. Burean, T. (2011). Political Participation by the Romanian Diaspora. chapter 5 in Sum, P.E., Kings, R.F (eds.), *Romania under Basescu: aspirations, achievements, and frustration during his first presidential term*. Lanham: Lexington Books. 83-105. Kättesaadav: http://aceproject.org/electoral-advice/archive/questions/replies/45575219/962621958/romanian_diaspora.pdf [vaadatud: 21.05.2017].
7. Butkus, M., Mačiulytė-Šniukienė, A., Davidavičienė, V., Matuzevičiūtė, K. (2016). Factors influencing society's attitudes towards internal and external EU immigrants. *Filosofija. Sociologija*, 4: 292-303.
8. Caramani, D., Strijbis, O. (2011). Discrepant electorates: the inclusiveness of electorates and its impact on the representation of citizens. *Vienna: HIS Political*

Science Series 124, Institute for Advanced Studies. DOI: <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1093/pa/gsr069>.

9. Careja, R., Emmenegger, P. (2012). Making democratic citizens: The effects of migration experience on political attitudes in Central and Eastern Europe. *Comparative Political Studies*, 45(7): 875-902.
10. Crepaz, M., Jazayeri, K., Polk, J. (2017). What's trust got to do with it? The effects of in-group and out-group trust on conventional and unconventional political participation. *Social Science Quarterly*, 98(1): 261-281.
11. Docquier, F., Marfouk, A., Lowell's B.L. (2007). A Gendered Assessment of the Brain Drain. *IZA DP*, 3235: 1-33. Kättesaadav: <http://ftp.iza.org/dp3235.pdf> [vaadatud: 21.05.2017].
12. Fernandes-Jesus, M., Malafaie, C., Ferreira, P.d., Cicognani, E., Menezes, I. (2012). The many faces of hermes: the quality of participation experiences and political attitudes of migrant and non-migrant youth. *Human Affairs*, 22: 434-447.
13. Health, A., Richards, L. (2016). Attitudes towards immigration and their antecedents. *Topline Results from Round 7 of the ESS*, 3-14. Kättesaadav: http://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/ESS7_toplines_issue_7_immigration.pdf [vaadatud: 21.05.2017].
14. Health, A. Schmidt, P., Green, E., Ramos, A., Davidov, E., Ford, R. (2015). Attitudes towards immigration and their antecedents - Question design final module in template. *ESS Round 7, Centre for Comparative Social Surveys, City University London*. Kättesaadav: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/ESS7_toplines_issue_7_immigration.pdf [vaadatud: 21.05.2017].
15. Herreros, F., Criado, H. (2009). Social trust, social capital and perceptions of immigration. *Political Studies*, 57: 337-355.
16. Hooghe, M., Dassonneville, R., Marien, S. (2015). The impact of education on the development of political trust: results from five-year panel study among late adolescents and young adults in Belgium. *Political Studies*, 63: 123-141.

17. Hoskins, B., D'Hombres, B., Campbell, J. (2008). Does Formal education have an impact on active citizenship behavior? *European Educational Research Journal*, 7(3): 386-402.
18. Karreth, J., Singh, S., Stojek, S. (2015). Explaining attitudes towards immigration: the role of Regional context and individual predispositions. *West European Politics*, 38(6): 1174-1202.
19. Kessler, A., Freeman, G. (2005). Public opinion in the EU on immigration from outside the community. *JCMS*, 4: 825-850.
20. Kulu, H. (1997). *Eestlaste tagasiränne 1940-1989: Lääne Siberist pärit eestlaste näitel*. Helsinki: University of Helsinki.
21. Paas, T. (2015). Immigratsioon kui tulevase majanduskasvu toetaja. Eestimaa inimeste hoiakud immigratsiooni suhtes. *Riigikogu Toimetised*, 31: 136-144.
22. Park, A. (2015). A society of departure in post-communist Europe: socio-political reasons behind mass Lithuanian emigration. *East European Politics*, 31(4): 407-428.
23. Popescu, M. Bogdan. (2012). Out-of-country voting – participation in elections of Romanian Diaspora. *Political Science International Relations*, 9: 94-110.
- Quaranta, M. (2017). How citizens evaluate democracy: an assessment using the European Social Survey. *European Political Science Review*. doi: 10.1017/S1755773917000054
24. Rahva ja eluruumide loendus. (2012, detsember 19). *Välismaal käib tööl ligi 25 000 Eesti elanikku* [Pressiteade]. Kättesaadav: <http://www.stat.ee/pressiteade-2012-161> [vaadatud: 07.05.2017].
25. Sanders, K. B. (2013). *Overseas Voting Participation Beyond Borders*. (Master thesis, The University of Georgia). Kättesaadav: https://getd.libs.uga.edu/pdfs/sanders_bailey_k_201308_ma.pdf [vaadatud 21.05.2017].
26. Sarrasin, O., Greem, E.G.T., Fasen, N., Davidov, E.. (2015). Does survey respondents'immigrant bacground affect the measurement and prediction of immigration attitudes? An illustation in tho steps. *International Journal of Public Opinion Research*, 27(2): 264-276.

27. Siseministeerium. (2015, detsember 17). *Valitsus kehtestas legaalse sisserände piirarvuks 1317 inimest* [Pressiteade]. Kättesaadav: <https://www.siseministeerium.ee/et/uudised/valitsus-kehtestas-legaalse-sisserande-piirarvuks-1317-inimest> [vaadatud: 07.05.2017].
28. Sundberg, A. (2007). The history and politics of diaspora voting in home country elections. *The International IDEA Handbook*. Kättesaadav: https://www.overseasvotefoundation.org/files/The_History_and_Politics_of_Diaspora_Voting.pdf [vaadatud: 21.05.2017].
29. Statistikaamet. (2016, mai 16). *Rahvaarvu kasvamist mõjutas välisränne* [Pressiteade]. Kättesaadav: <http://www.stat.ee/pressiteade-2016-048> [vaadatud: 07.05.2017].
30. Statistikaameti andmebaas. Haridus. Kättesaadav: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Sotsiaalelu/05Haridus/10Kergharidus/10Kergharidus.asp> [vaadatud: 21.05.2017].
31. Statistikaameti andmebaas. Ränne. Kättesaadav: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvastik/03Rahvastikusundmused/08Ranne/08Ranne.asp> [vaadatud: 10.05.2017].
32. Stubager, R. (2009). The education cleavage: the socio-structural foundations of culture wars. *Presentation at IPSA's 21st World Congress of Political Science, Santiago*. Kättesaadav: http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_3061.pdf [vaadatud: 21.05.2017].
33. Tammur, A., Rannala, H., Valgma, A., Herm, A., Pungas, E. (2009) Rändeandmete meetodika ja kvaliteet. Rahvastikusündmused: muu informatsioon. *Ränne. Migration. Eesti Statistikaamet*. Kättesaadav: <http://www.stat.ee/rahvastikusyndmused> [vaadatud: 10.05.2017]
34. Tarum, H. (2014). Eesti tööelise elanikkonna väljarändepotentsiaal aastal 2013. *Sotsiaalministeeriumi toimetised*, 2. Kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Valjaanded/eesti_valjarandepotentsiaal_2013_2.pdf [vaadatud: 21.05.2017].

35. The Electoral Knowledge Network. *Voting from abroad. Estonia: More options for external voting*. Kättesaadav: <http://aceproject.org/ace-en/topics/va/contributors-to-voting-from-abroad> [vaadatud: 07.05.2017].
36. Thomassen, J. (2001). *European social survey core questionnaire development – Chapter 5: Opinions about political issues*. London: European Social Survey, City University London. Kättesaadav: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/methodology/core_ess_questionnaire/ESS_core_questionnaire_political_issues.pdf [vaadatud: 21.05.2017].
37. Voicu, B., Comsa, M. (2014). Immigrants' participation in voting: exposure, resilience and transferability. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(10): 1572-1592.
38. VVK (Vabariigi Valimiskomisjoni) koduleht. (2017). *Euroopa Parlamendi valimised*. Kättesaadav: <http://www.vvk.ee/arhiiv/euroopa-parlamendi-valimised-2/> [vaadatud: 07.05.2017].
39. VVK (Vabariigi Valimiskomisjoni) koduleht. (2017). *Riigikogu valimised*. Kättesaadav: <http://www.vvk.ee/arhiiv/riigikogu-valimised/> [vaadatud: 07.05.2017].
40. Välismaalaste seadus. Kättesaadav: <https://www.riigiteataja.ee/akt/VMS> [vaadatud: 07.05.2017].
41. Walter, F., Rosenberg, S. (2007). Skilled voices? Reflections on political participation and education in Austria. *Education working paper. 11. EDU/WKP(2007)6. OECD directorate for Education*.
42. Ühiskonnateaduste Instituut. (2017) *Euroopa Sotsiaaluuring*. Kättesaadav: <http://www.yti.ut.ee/et/euroopa-sotsiaaluuring> [vaadatud:07.05.2017].

LISAD

Lisa 1: Ankeetküsitluse plaan

Lisa tabel 1: Ankeetküsitluse plaan

	ESS küsimused (19)	Lisaküsimused (7) (Muutus ja võrdlus)
1. Poliitiline huvi ja tõhusus (4)	<p>1. Kui huvitatud Te poliitikast olete?</p> <p>2. Mil määral võimaldab Teie arvates Eesti poliitiline süsteem teiesarnastel inimestel valitsuse tegevuses kaasa rääkida?</p> <p>3. Mil määral võimaldab Eesti poliitiline süsteem teiesarnastel inimestel Eesti poliitikat mõjutada?</p> <p>4. Mil määral on Teie arvates poliitikud huvitatud teiesarnaste inimeste arvamusest?</p>	-
2. Poliitiline osalus ja erakonna valik (5+4=9)	<p>5. Järgnevalt palun vastake, kuivõrd Te usaldate järgmisi institutsioone.</p> <p>6. Mõned inimesed ei käi tänapäeval ühel või teisel põhjusel valimas. Kas Teie osalesite viimastel ...?</p> <p>9. Millise Eesti partei programm sobib Teie poliitiliste hoiakutega kõige rohkem?</p> <p>11. On erinevaid viise, kuidas poliitikas osaleda. Kas Te Eestis elamise ajal ...</p> <p>13. Poliitikas räägitakse vasak- ja</p>	<p>7. Kas Teie osalus Riigikogu valimistel muutus pärast võõrustajariiki asumist?</p> <p>8. Kas Teie osalus Euroopa Parlamendi valimistel muutus pärast võõrustajariiki asumist?</p> <p>10. Kas Teie erakonnaelistus muutus pärast võõrustajariiki asumist?</p> <p>12. Kas te olete välismaal</p>

	parempoolsusest. Kuhu Te ennast sellel skaalal asetaksite, kus 0 tähistab vasakpoolsust ja 10 parempoolsust.	elamise ajal ...
3. Poliitiline toetus ja kuuluvus (10+3=13)	<p>14. Kui rahul olete Eesti valitsuse tööga?</p> <p>15. Kuivõrd rahul olete sellega, kuidas toimib Eestis demokraatia?</p> <p>16. Kuidas hindate Eesti hariduse kvaliteeti?</p> <p>20. Mõeldes EL-le, ütlevad mõned, et Euroopa ühinemine peaks jätkuma. Teised aga arvavad, et see on läinud juba liiga kaugemale. Milline number skaalal kirjeldab kõige paremini Teie arvamust?</p> <p>21. Mitu igast 100st Eestis elavast inimesest on Teie arvates sündinud väljaspool Eestit?</p> <p>22. Kas Eesti muutuks elukoha mõttes halvemaks või paremaks paigaks, kui teistest riikidest inimesed Eestisse elama tulevad?</p> <p>23. Kui oluliseks tuleb pidada järgnevaid tegureid välismaalaste puhul, kes soovivad Eestisse alalist elama asuda?</p> <p>24. Enamik Eestisse tulevaid inimesi töötab ja maksab makse. Samuti kasutavad nad tervishoiu- ja heaoluteenuseid. Kas Teie arvates inimesed, kes Eestisse elama tulevad, võtavad üldiselt rohkem, kui nad ise annavad, või annavad rohkem, kui nad ise vastu võtavad?</p> <p>25. Kas Te enda arvates kuulute mõnda gruppi, mida Eesti riigis diskrimineeritakse?</p>	<p>17. Kuidas Te hindate enda panust Eesti riiki võrreldes Eesti riigi panusega Teisse (nt haridus, töötamine)?</p> <p>18. Kuidas Te hindate enda panust võõrustajariiki võrreldes võõrustajariigi panusega teisse?</p> <p>19. Kas Teie hinnangul peaks Eesti riik välisriigis elavaid kodanikke rohkem kaasama?</p>

	26. Miks Teie gruppi diskrimineeritakse?	
4. Üldandmed	-	<p>27. Sugu</p> <p>28. Sünniaasta</p> <p>29. Kodakondsus</p> <p>30. Mis aastal Te Eestist välismaale lahkusite?</p> <p>31. Praegune elukoht / võõrustajariik.</p> <p>32. Kas Teil on võõrustajariigis valimisõigus?</p> <p>33. Mis oli Teie Eestist lahkumise põhjus?</p> <p>34. Milline on Teie hariduskäik?</p> <p>35. Mis valdkonna haridus Teil on?</p> <p>36. Kas te töötate hetkel?</p> <p>37. Kas Te soovite tulevikus jääda välismaale või pöörduda tagasi Eestisse?</p> <p>38. Kust Te uuringulingi saite?</p>

Lisa 2: Ankeetküsitlus

Poliitiline osalus väljaspool päritolumaad: võõrsil olevate eestlaste hoiakud

Tere tulemast!

Palun Teil osaleda uuringus, mille abil soovin teada, millised on päritoluriigist väljarännanud kõrgharitute poliitiline osalus ja hoiakud ja kuidas need erinevad päritoluriigis elavate inimeste poliitilisest osalusest ja hoiakutest. Teie vastused on väga olulised ja Teil on võimalus panustada Tartu Ülikooli võrdleva poliitika magistritöösse „Poliitiline osalus väljaspool päritolumaad: võõrsil olevate eestlaste hoiakud“. Uuring on eesti keeles ning koosneb 38 küsimusest, millele vastamiseks kulub aega ligikaudu 15 minutit. Küsimused on jaotatud 4 teemaplokki.

1. Poliitiline huvi ja tõhusus
2. Poliitiline osalus ja erakonna valik
3. Poliitiline toetus ja kuuluvus
4. Üldandmed

Teie vastuseid võrdlen Euroopa Sotsiaaluuringu tulemustega. Palun avaldage oma arvamust ka siis, kui te pole tükk aega Eestis poliitiliselt aktiivne olnud (valimas käinud vmt). Palun vastake kõigile küsimustele järjest ja vastamisel järgige instruksioone. Teie vastused on konfidentsiaalsed ja tulemusi ei ole võimalik Teie isikuga seostada. Uuringus osalemine on vabatahtlik ning uuringulink on vastamiseks avatud kuu aega, kuni 18.02.2017.

Lubatud on uuringulingi jagamine fookusgruppi kuuluvate ehk Eestist välja rännanud ja välismaal alaliselt tegutsevatele vähemalt magistrikraadiga või sellega võrdsustatud haridustasemega inimestele. Soovi korral on Teil võimalus saada kokkuvõtte tulemustest.

Aitäh, et osalete selles uuringus. Teie tagasiside on oluline!

1. Poliitiline huvi ja tõhusus

1. Kui huvitatud Te Eesti poliitikast olete?

(Palun valige üks vastus.)

Väga huvitatud	Üsna huvitatud	Vähe huvitatud	Üldse ei tunne huvi	EOÖ

2. Mil määral võimaldab Teie arvates Eesti poliitiline süsteem teiesarnastel inimestel valitsuse tegevuses kaasa rääkida?

(Palun valige üks vastus.)

Üldse mitte

Täiel määral

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	EOÖ

3. Mil määral võimaldab Eesti poliitiline süsteem teiesarnastel inimestel Eesti poliitikat mõjutada?

(Palun valige üks vastus.)

Üldse mitte

Täiel määral

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	EOÖ

4. Mil määral on Teie arvates Eesti poliitikud huvitatud teiesarnaste inimeste arvamusest?

(Palun valige üks vastus.)

Üldse mitte

Täiel määral

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	EOÖ

2. Poliitiline osalus ja erakonna valik

5. Järgnevalt palun vastake, kuivõrd Te usaldate järgmisi institutsioone.

Vastamiseks kasutage 10-pallist skaalat, kus 0 tähendab, et Te seda institutsiooni üldse ei usalda, ja 10 tähendab, et usaldate täielikult.

(Palun valige igas reas üks vastus.)

	Ei usalda üldse										Usaldan täielikult	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	EOÖ
Riigikogu												
Eesti õigussüsteemi												
Eesti poliitikuid												
Eesti poliitilisi parteisid												
Euroopa Parlamenti												

6. Mõned inimesed ei käi tänapäeval ühel või teisel põhjusel valimas. Kas Teie osalesite viimastel ...?

	Jah	Ei	Ei oma valimisõigust	EOÖ
...Riigikogu valimistel				
...Euroopa Parlamendi valimistel				

7. Kas Teie osalus Riigikogu valimistel muutus peale võõrustajariiki asumist?

(Palun valige üks vastus.)

- a. Jah, osalen valimistel rohkem
- b. Jah, osalen valimistel vähem
- c. Ei

8. Kas Teie osalus Euroopa Parlamendi valimistel muutus peale võõrustajariiki asumist?

(Palun valige üks vastus.)

- a. Jah, osalen valimistel rohkem
- b. Jah, osalen valimistel vähem
- c. Ei
- d. Ei oska öelda

9. Millise Eesti partei programm sobib Teie poliitiliste hoiakutega kõige rohkem?

(Palun valige üks vastus.)

- a. Eesti Reformierakond
- b. Eesti Keskerakond
- c. Sotsiaaldemokraatlik Erakond
- d. Erakond Isamaa ja Res Publica Liit
- e. Eesti Vabaerakond
- f. Eesti Konservatiivne Rahvaerakond
- g. Mõni muu erakond
- h. Ei oska öelda

10. Kas Teie erakonnaelistus muutus peale võõrustajariiki asumist?

(Palun valige üks vastus.)

- a. Jah
- b. Ei
- c. Pole oluline

11. On erinevaid viise, kuidas poliitikas osaleda. Kas Te Eestis elamise ajal ...

(Palun valige igas reas üks vastus.)

	Jah	Ei	EOÖ
... võtsite ühendust mõne poliitiku, valitsuse või kohaliku omavalitsuse ametnikuga?			
... tegutsesite poliitilise partei või surverühma heaks?			
... töötasite mõnes muus organisatsioonis või ühingus?			
... kandsite kampaaniamärki või -kleebist?			
... kirjutasite alla palvekirjale (petitsioonile)?			
... võtsite osa seaduslikust avalikust demonstratsioonist?			
... boikoteerisite teatud tooteid?			

Palun võimalusel oma vastust täpsustada.

--

12. Kas Te olete välismaal elamise ajal ...

(Palun valige igas reas üks vastus.)

	Jah	Ei	EOÖ
... võtnud ühendust mõne poliitiku, valitsuse või kohaliku omavalitsuse ametnikuga?			
... tegutsenud poliitilise partei või surverühma heaks?			
... töötanud mõnes muus organisatsioonis või ühingus?			
... kandnud kampaaniamärki või -kleebist?			
... kirjutanud alla palvekirjale (petitsioonile)?			

... võtnud osa seaduslikust avalikust demonstratsioonist?			
... boikoteerinud teatud tooteid?			

13. Poliitikas räägitakse vasak- ja parempoolsusest. Kuhu Te ennast sellel skaalal asetaksite, kus 0 tähistab vasakpoolsust ja 10 parempoolsust.

(Palun valige üks vastus.)

Vasakpoolne

Parempoolne

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

3. Poliitiline toetus ja kuuluvus

14. Kui Rahul olete Eesti valitsuse tööga?

(Palun valige üks vastus.)

Üldse mitte rahul

Väga rahul

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	EOÕ

15. Kuivõrd rahul olete sellega, kuidas toimib Eestis demokraatia?

(Palun valige üks vastus.)

Üldse mitte rahul

Väga rahul

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	EOÕ

16. Kuidas hindate Eesti hariduse kvaliteeti?

(Palun valige üks vastus.)

Väga halb

Väga hea

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	EOÖ

17. Kuidas te hindate enda panust Eesti riiki, võrreldes Eesti riigi panusega Teisse (nt haridus, töötamine)?

(Palun valige üks vastus.)

- a. Eesti riik panustab minusse rohkem kui mina Eesti riiki
- b. Eesti riik panustab minusse vähem kui mina Eesti riiki
- c. Eesti riigi panus minusse ja minu panus Eesti riiki on võrdselt madal
- d. Eesti riigi panus minusse ja minu panus Eesti riiki on võrdselt kõrge
- e. Ei oska öelda

Palun võimalusel oma vastust täpsustada.

18. Kuidas Te hindate enda panust võõrustajariiki võrreldes võõrustajariigi panusega teisse?

(Palun valige üks vastus.)

- a. Võõrustajariik panustab minusse rohkem kui mina võõrustajariiki
- b. Võõrustajariik panustab minusse vähem kui mina võõrustajariiki
- c. Võõrustajariigi panus minusse ja minu panus võõrustajariiki on võrdselt madal
- d. Võõrustajariigi panus minusse ja minu panus võõrustajariiki on võrdselt kõrge
- e. Ei oska öelda

Palun võimalusel oma vastust täpsustada.

19. Kas Teie hinnangul peaks Eesti riik välisriigis elavaid kodanikke rohkem kaasama?

(Palun valige üks vastus.)

- a. Jah
- b. Ei
- c. Ei oska öelda

Palun võimalusel oma vastust täpsustada.

--

20. Mõeldes Euroopa Liidule, ütlevad mõned, et Euroopa ühinemine peaks jätkuma. Teised aga arvavad, et see on läinud juba liiga kaugele. Milline number skaalal kirjeldab kõige paremini Teie arvamust?

(Palun valige üks vastus.)

Ühinemine on läinud juba liiga kaugele   Ühinemine peaks jätkuma

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	EOÖ

21. Mitu igast 100st Eestis elavast inimesest on Teie arvates sündinud väljaspool Eestit?

(Palun kirjutage hinnanguline number 1st-100ni.)

--

22. Kas Eesti muutuks elukoha mõttes halvemaks või paremaks paigaks, kui teistest riikidest inimesed Eestisse elama tulevad?

(Palun valige üks vastus.)

Halvemaks elupaigaks   Paremaks elupaigaks

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	EOÖ

23. Kuivõrd oluliseks tuleb pidada järgnevaid tegureid välismaalaste puhul, kes soovivad Eestisse alaliselt elama asuda?

(Palun valige igas reas üks vastus.)

Äärmiselt ebaoluline

Äärmiselt oluline

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	EOÖ
Nad on hea haridusega												
Nad oskavad eesti keelt												
Nad tulevad kristlikust kultuurituumist												
Nad on valge nahavärviga												
Nad on Eestile vajalike tööoskustega												
Nad võtavad omaks eesti elulaadi												

24. Enamik Eestisse tulevaid inimesi töötab ja maksab makse. Samuti kasutavad nad tervishoiu- ja heaoluteenuseid. Kas Teie arvates inimesed, kes Eestisse elama tulevad, võtavad üldiselt rohkem, kui nad ise annavad, või annavad rohkem, kui nad ise vastu võtavad?

(Palun valige üks vastus.)

Üldiselt võtavad rohkem

Üldiselt annavad rohkem

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	EOÖ

25. Kas Te enda arvates kuulute mõnda gruppi, mida Eesti riigis diskrimineeritakse?

(Palun valige üks vastus.)

- a. Jah
- b. Ei
- c. Ei oska öelda

26. Miks Teie gruppi diskrimineeritakse?

(Võte valida mitu vastust.)

- a. Nahavärv või rass
- b. Rahvus
- c. Religioon
- d. Keel
- e. Etniline grupp
- f. Vanus
- g. Sugu
- h. Seksuaalne orientatsioon
- i. Puue (töövõimetus)
- j. Ei oska öelda
- k. Muu (Palun võimalusel vastust täpsustada)

4. Üldandmed

Palun vastakse kindlasti ka üldandmete küsimustele!

27. Sugu

- Mees
- Naine

28. Sünniaasta

29. Kodakondsus

- a. Sünnijärgne

(Palun kirjutage tühja lahtrisse oma sünnijärgne kodakondsus.)

- b. Omandatud

(Palun kirjutage tühja lahtrisse oma omandatud kodakondsus(-ed), juhul kui Te olete välismaal teise kodakondsuse saanud.)

30. Mis aastal Te Eestist välismaale lahkusite?

31. Praegune elukoht/võõrustajariik

- a. Mis riigis Te hetkel elate?

- b. Mis aastast alates Te oma praeguses elukohariigis elate?

32. Kas Teil on võõrustajariigis valimisõigus?

(Palun valige üks vastus.)

- a. Jah, mul on võõrustajariigis täielik valimisõigus
- b. Jah, mul on võõrustajariigis osaline valimisõigus
- c. Ei
- d. Ei oska öelda

33. Mis oli Teie Eestist lahkumise põhjus?

(Võite valida mitu vastust.)

- a. Õpingud
- b. Töö
- c. Pere

- d. Turvalisus
- e. Diskrimineerimine
- f. Mõni muu põhjus (Palun oma vastust täpsustada.)

34. Milline on Teie hariduskäik?

(Palun valige igas reas üks vastus).

	Päritoluriigis	Võõrustajariigis	Mõnes teises riigis	Pole
Kutseharidus				
Keskharidus (Sh. kutsekeskharidus)				
Rakenduskõrgharidus				
Bakalaureusekraad või sellega võrdsustatud haridustase				
Magistrikraad või sellega võrdsustatud haridustase				
PhD või sellega võrdsustatud haridustase				
Järeldoktori kraad				

Soovi korral on võimalus oma vastust kommenteerida.

27. Mis valdkonna haridus Teil on?

(Palun valige üks vastus.)

- a. Haridus
- b. Humanitaarteadused ja kunstid
- c. Sotsiaalteadus, äri ja õigus
- d. Loodus- ja täppisteadus
- e. Tehnika, tootmine ja ehitus
- f. Põllumajandus
- g. Tervis, eaolu, meditsiin
- h. Teenindus
- i. Muu (Palun vastust täpsustada.)

28. Kas Te töötate hetkel?

(Palun valige üks vastus.)

	Töötan täiskohaga	Töötan osalise tööajaga	Ei tööta
Võõrustajariigis			

Palun võimalusel oma vastust täpsustada.

29. Kas Te soovite tulevikus jääda välismaale või pöörduda tagasi Eestisse? *(Palun valige üks vastus.)*

- a. Soovin jääda praegusesse võõrustajariiki
- b. Soovin jääda välismaale
- c. Soovin pöörduda tagasi Eestisse
- d. Ei oska öelda
- e. Muu (Palun võimalusel oma vastust täpsustada.)

30. Kust Te uuringulingi saite?

(Palun valige üks vastus)

- a. Eesti Teaduste Akadeemia välisriigis tegutsevate noorteadlaste võrgustikust
- b. Välisministeeriumi Globaalse Eesti võrgustikust
- c. Välisesindusest
- d. Sotsiaalmeediast (*Facebook, Twitter, LinkedIn, ...*)
- e. Muu (Palun võimalusel oma vastust täpsustada.)

Tänan, et osalesite uuringus. Teie tagasiside on oluline.

Kui soovite midagi lisada või saada tulemuste kokkuvõtet, palun kirjutada:
meeli.semjonov@gmail.com

Lisa 3: Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste uuringus osalejad

Tabel näitab seitset tunnust, millest neli avab Eesti ja konkreetse välisriigi rändevoogude tausta ning kolm näitab konkreetsetes uuringuga seotud arve, mille hulgas on ka vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste uuringus osalenute arv lähtuvalt välisriigist, kus tegutsetakse. Tabel kajastab:

1. Riik
2. Mitmel aastal 12-st oli rändesaldo negatiivne?
3. Negatiivne rändesaldo 12 aasta lõikes
4. Positiivne rändesaldo 12 aasta lõikes
5. Rändesaldo 12 aasta lõikes
6. Antud riigis tegutsevate eestlaste Facebooki grupp, kelleni uuringulink jõudis. Kas grupp on kinnine/avatud? (Palju on grupis liikmeid?)
7. Kas uuringuga seoses tekkis Facebooki grupis arutelu?
8. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste küsitluses osalejad – Välismaal tegutsevad vähemalt magistrikraadiga eestlased, kes vastasid uuringu „Poliitiline osalus väljaspool päritolumaad: võõrsil olevate eestlaste hoiakud“ küsimustele.

Lisa tabel 2. Eesti ja x riigi 12 aasta (2004–2016) rändesaldo (ESS) + vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste uuringus osalenute andmed

1	2	3	4	5	6	7	8
Euroopa Liidu liikmesriigid (27)							
1. Soome	12	-29183	-	-29183	Kinnine (35677)	-	6

jät kub

Lisa tabel 2 (jätkub)

2. Suurbritannia	12	-1931	-	-1931	Kinnine (557)	-	13
3. Saksamaa	12	-1106	-	-1106	Kinnine (1506) Pole liige	...	4
4. Rootsi	10	-500	28	-472	Kinnine (811)	-	3
5. Iirimaa	8	-428	110	-318	Avalik (1267) (3x edasi jagatud: Eestlased Ameerika Ühendriikides Olen eestlane välismaal Eestlased Põhja- Ameerikas)	+	8
6. Holland	11	-190	7	-183	Kinnine (2264)	-	13
7. Taani	10	-120	17	-103	Kinnine (1351)	-	10
8. Hispaania	9	-144	68	-76	Avalik (2244)	+	5
9. Luksemburg	8	-71	5	-66	...	...	7
10. Austria	7	-82	17	-65	Kinnine (610)	-	8
11. Belgia	6	-80	60	-20	Vastaja poolt jagatud: Brüsselis Avalik (879)	-	27
12. Tšehhi	7	-52	60	8	Praha Avalik (175)	+	2

jätkub

Lisa tabel 2 (jätkub)

13.Prantsusmaa	4	-55	105	50	Avalik (1000)	+	10
14.Poola	3	-22	111	89	Varsavis- Kinnine (249)	-	2
15.Itaalia	3	-22	196	174	Kinnine (1331)	+	5
16.Leedu	2	-50	293	243	Kinnine (137)	-	3
17.Läti	1	-62	590	528	Riias Avalik (186)	-	2
18.Portugal	...	...	...	...	Kinnine (623)	-	2
19.Malta	...	...	...	...	Avalik (331)	-	1
20.Küpros	...	...	...	...	Kinnine (344)	+	...
21.Kreeka	...	...	...	...	Avalik (316)	-	...
22.Bulgaaria	...	...	...	...	Kinnine (751)	...	...
23.Horvaatia	...	...	...	...	Avalik (14)	...	...
Andmed puuduvad: Slovakkia, Sloveenia, Rumeenia							
OECD liikmesriigid, kes ei kuulu EL-i							
24.Norra	6	-206	104	-102	Avalik (2887) Pole liige	...	1

jätkub

Lisa tabel 2 (jätkub)

25.Šveits	10	-89	7	-82	Kinnine (594)	+	24
26.Ameerika Ühendriigid	4	-176	382	206	1. Põhja Ameerika- Avalik (3233) Grupist edasi jagatud: Seattle Eesti Selts Avalik lehekülg Iirimaa vastaja jagatud: Ameerika Ühendriikides Avalik (530)	+	13
27.Austraalia	...	...	...	...	Vastaja poole jagatud Austraalias Kinnine (13076) Perthis Avalik (2841) Melbourne Kinnine (1537)		12
28.Kanada	...	...	...	...	Avalik (1458)	-	7
29.Uus-Meremaa	...	...	...	...	Kinnine (1543)	-	5
30.Island	...	...	...	...	Kinnine (645)	-	1
31.Türgi	...	...	...	...	Kinnine (821)	-	2
32.Korea	...	...	...	...	Avalik (39)	-	...

jätkub

Lisa tabel 2 (jätkub)

33.Mehhiko	...	...	...	...	Avalik (250)	-	...
34.Jaapan	...	...	...	...	Kinnine (329) Pole liige	...	...
ESS andmed puuduvad: Tšiili							
Teised riigid, kelle kohta antud uuringu fookusest lähtuvalt andmeid leidub							
35.Okeaania	7	-149	26	-123	...	...	...
36.Aafrika	1	-1	248	247	Avalik (291)	-	-
37.Valgevene	3	-37	288	251	Avalik (78)	-	-
38.Venemaa	1	-29	5645	5616	Peterburg Kinnine (123)	-	1
39.Araabia Ühend- emiraadid	...	...	...	...	...	...	1
40.Iisraelis	...	...	...	...	Kinnine (81)	-	...
41.Ukraina	...	...	...	...	Avalik (186) Pole liige	...	1
42.India	...	...	...	...	Kinnine (300)	+	...
KOKKU	11	-22495	2410	-20085	86701	9+	199

Lisa 4: Jooniste ja tabelite loetelu

Joonis 1.1. Uurimisküsimused	10
Joonis 1.1.1. Toetuse objektide hierarhia (Allikas: Thomassen 2001: 182–183)	12
Tabel 1.2.1. Hariduse mõju kodaniku poliitilisele käitumisele, arvestades erinevaid inimese tausta kontrollmuutujaid (Ülemine arv: koefitsient; alumine arv: t-statistika)..	19
Tabel 1.3.1. Modernsete demokraatiate valijate neli tüüpi	28
Joonis 1.3.2. Hääletamisest osavõtt valijate seas ning välisriigis hääletajate osakaal hääletajate seas 1992–2015 (Allikas: VVK)	31
Joonis 1.3.3. Eestlaste välisriigis hääletamise osalusprotsent kõigist hääletajatest lähtuvalt välismaal viibimise ajast, 1992–2004. VVK (<i>The Electoral Knowledge Network</i>)	32
Tabel 2.1. Rahvusel ja elukohal põhinev võrdlusalus	44
Joonis 2.2. Rahvusel ja EL-liikmelisuse järgselt defineeritud territoriaalsel elukohal põhinev võrdlusalus lähtuvalt haridustasemest	46
Joonis 2.3. Haridustasemest ja elukohariigist sõltuvate gruppide võrdlusalus. (1: Eesti elanikkond; 2: kõrgharidusega Eestis elavad inimesed; 3: kõrgharidusega Eestist väljarännanud inimesed)	47
Joonis 2.4. DM06 Eesti: Väljaspool päritoluriiki tegutsevad eestlased haridustaseme ja soo alusel 1990. ja 2000. aastal (Allikas: Abdeslam Marfouk <i>Personal Website</i>)	48
Joonis 3.1. Elukohariigist sõltuv võrdlusalus	51
Tabel 3.2. Kolme valimi sooline ja vanuseline jaotus	53
Joonis 3.2.2.1. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste hariduskäik	57
Joonis 3.2.2.1. Mis aastal välismaale mindi ja mis aastast alates elatakse praeguses võõrustajariigis	59
Joonis 4.1.1.1. Kolme grupi osalus viimastel riigikogu valimistel (%)	62
Joonis 4.1.1.2. Kolme grupi hääleõiguslike inimeste osalus viimastel Riigikogu valimistel (%)	63
Joonis 4.1.2.1. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste osaluse võrdlus viimastel Riigikogu ja EP valimistel ning subjektiivne hinnang rände mõjule valimiskäitumises (%)	65

Joonis 4.1.2.2: Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste vastused küsimusele, kuidas ränne on mõjutanud nende valimisaktiivsust (%).....	65
Joonis 4.1.3.1. Eesti elanikkonna ja vähemalt magistrikraadiga Eestis elavate inimeste erakonnaelistus 2011. aastal (%).....	67
Joonis 4.1.3.2. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste erakonnaelistus 2017. aastal (%).....	67
Joonis 4.1.4.1. Kolme ühiskonnagrupi kodanikuosaluse võrdlus (%).....	71
Joonis 4.1.4.2. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste hinnang küsimusele, kuidas on muutunud nende kodanikuosalus pärast rännet (%).....	73
Tabel 4.1.5. Kolme grupi Riigikogu valimistel osaluse ja kodanikuosaluse indeksi vaheline korrelatsioon.....	74
Joonis 4.1.6. Kolme grupi keskmine enesepaigutus poliitilisel vasak (0) – parem (10) skaalal.....	75
Tabel 4.1.7. Kolme grupi poliitilise käitumise vahelised korrelatsioonid.....	77
Joonis 4.2.1. Kolme grupi hinnang nelja palli skaalal küsimusele, kui huvitatud ollakse poliitikast.....	79
Joonis 4.2.2. Kolme grupi hinnang kümne palli skaalal kahele küsimusele: (1) mil määral võimaldab Eesti poliitiline süsteem nende gruppi kuuluvatel inimestel Eesti poliitikat mõjutada ja (2) mil määral on Eesti poliitikud huvitatud nendesarnaste inimeste arvamusest? [Üldse mitte (0) - Täiel määral (10)].....	80
Joonis 4.2.3. Kolme grupi keskmine usaldus erinevate Eesti institutsioonide vastu kümne palli skaalal.....	81
Tabel 4.2.4. Kolme grupi poliitiliste hoiakute seos poliitilise käitumisega: institutsioonide usalduse indeksi korrelatsioon Riigikogu valimistel osalemisega, kodanikuosaluse indeksiga ja enesepaigutusega vasak-parem skaalal.....	82
Joonis 4.2.5. Kolme grupi keskmine rahulolu valitsuse tööga, demokraatia toimimisega, hinnang hariduse kvaliteedile kümne palli skaalal. [Üldse mitte rahul (0) – väga rahul (10)].....	85
Joonis 4.2.6: Kolme grupi keskmine hinnang kümne palli skaalal küsimusele, kas EL laienemine on läinud juba liiga kaugemale (0) või see peaks jätkuma (10)?.....	86
Joonis 4.3.1.1. Kolme grupi hinnang küsimusele, kas enda arvates kuulutakse mõnda gruppi, mida Eesti riigis diskrimineeritakse [Jah (0) - Ei (2)] (%).....	87

Joonis 4.3.1.2. Kolme grupi hinnang küsimusele, miks nende gruppi diskrimineeritakse (%).....	88
Joonis 4.3.2. Mitu 100-st Eestis elavast inimesest on kolme grupi hinnangul keskmiselt sündinud mõnes teises riigis?.....	90
Joonis 4.3.3.1. Kolme grupi keskmine hinnang kümne palli skaalal küsimusele, kas Teie arvates inimesed, kes Eestisse elama tulevad, võtavad üldiselt rohkem, kui nad ise annavad (0), või annavad rohkem, kui nad ise vastu võtavad (10). Hinnangu andmisel on arvestatud sellega, et enamik Eestisse tulevaid inimesi töötab ja maksab makse. Samuti kasutavad nad tervishoiu- ja heaoluteenuseid.....	91
Joonis 4.3.3.2. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste keskmine hinnang riigi ja inimese vahelise panuse kohta Eestis ja võõrustajariigis	92
Joonis 4.3.3.3. Vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste hinnang küsimusele, kas Eesti riik peaks välisriigis elavaid kodanikke rohkem kaasama (%)....	96
Joonis 4.3.4. Kolme grupi keskmine hinnang kümne palli skaalal küsimusele, kas Eesti muutuks elukoha mõttes halvemaks (0) või paremaks (10) paigaks, kui teistest riikidest inimesed Eestisse elama tulevad	98
Joonis 4.3.5. Kolme grupi keskmine hinnang küsimusele, kui olulised on kuus tunnust Eestisse sisserändajate puhul 10 palli skaalal, kus 0 on äärmiselt ebaoluline ja 10 on äärmiselt oluline	99
Tabel 4.3.6. Sisserändajate juures oluliseks peetavate tunnuste indeksi korrelatsioonseos valimisaktiivsuse, kodanikuosaluse indeksi, poliitiliste institutsioonide usalduse indeksi ja inimeste enesepaigutusega vasak-parem skaalal.....	100
Lisa tabel 1: Ankeetküsitluse plaan.....	118
Lisa tabel 2. Eesti ja x riigi 12 aasta (2004–2016) rändesaldo (ESS) + vähemalt magistrikraadiga Eestist väljarännanud inimeste uuringus osalenute andmed	135

POLITICAL PARTICIPATION OUTSIDE COUNTRY OF ORIGIN: ESTONIAN EXPATRIATES ATTITUDES

Meeli Semjonov

Summary

People who emigrate sustain their cultural heritage from their country of origin, but also integrate to their host country system. Estonia expatriates constitute about 14% of Estonian total population. Their most popular host countries are EU member states, United States of America and Australia. Estonia expatriates constitute only 1% of Estonian turnout in Parliament elections and opening e-voting opportunity has not changed the situation. Estonia is good example for describing expatriates ties with their country of origin because there are many initiatives from the state to include expatriates to Estonian everyday life. There are two good examples during last 10 years. Firstly, in 2010 highly educated emigrants who returned home started national campaign „Talents home“. The campaign called expatriates to return to Estonia and offered them advanced opportunities for employment. Secondly, in 2016 Estonian Academy of Sciences called out to young scientists all over the world to share their research and start communication with science in Estonia. As both of the initiatives are targeting highly educated expatriates there is growing understanding about importance of expatriates' education. The goal of this master thesis is to give an overview about political participation, political attitudes and attitudes towards immigration among expatriates who hold at least master's degree or equal.

Master thesis research problem is to find out how education level and expatriate status as two of peoples' social characteristics are influencing the relationship between political participation and attitudes. Firstly, the master thesis presents the overview about theoretical literature of behaviourists research which introduces the study about relationship between political participation, political attitudes and attitudes towards immigration. Theoretical literature about political participation, political attitudes and

attitudes towards immigration include often peoples' social characteristics on their analysis but social characteristics are rather rarely included to the research that studies the relationship between action and attitudes. Secondly, the master thesis gives an overview about theoretical literature which studies two of people social characteristics influence on their political participation, political attitudes and attitudes towards immigration.

Theoretical literature about relationship between education and political participation, political attitudes and attitudes towards immigration are on consensus that level of education has positive effect on each of these. The effects are often researched with longitudinal method while respondent political participation and attitudes are researched before and after achieving advanced level of education. Next to longitudinal research there are many other methods researching the effects of level of education. Among these for example using international survey databases like ESS (European Social Survey) is one of most commonly used sources.

The relationship between political participation and attitudes with emigration are research objects based on theoretical literature through two perspectives. First perspective answers the question why people emigrate. The question finds answers through comparison of political culture on the host country and on the country of origin. The authors are stating that people do not only emigrate to more developed countries on economical consideration but also on political culture consideration. Second perspective answers the question how expatriates political participation and attitudes change after emigration. The methods of researching emigration effects on political attitudes are various and there is no such consensus about emigration effects as there is about level of education effects on political participation and attitudes. In addition, the research about relationship between emigration and political participation includes research about expatriates voting rights and opportunities as most countries have includes expatriate voting rights to their election law during 20th century and there are still many counties in the world where expatriates do not have the right to vote in their country of origin. As the second perspective, how to research relationship between political participation, attitudes with emigration represent many research methods opportunities. Master thesis focuses on comparison between expatriates and people living in their host county. Theoretical literature with the same focus is most commonly using comparison between

returned expatriates and people living in their country of origin. The master thesis develops another comparison method while answering the same question and uses survey research on SurveyMonkey software platform to reach out to expatriates who while answering the questionnaire are living in their host countries. Level of education is included as second characteristic of respondents' social background. As expatriate status and education characteristics are rather rarely combined in social science research the thesis develops knowledge about these characteristics interaction.

The thesis reaches objective of how two social characteristics and their combination are influencing relation between peoples' political participation, political attitudes and attitudes towards immigration. This is achieved through comparing three groups: Estonian population, people with at least master degree or equal who are living in Estonia and Estonian expatriates who hold at least master degree or equal. The thesis analyses a set of four hypotheses to solve the research problem. These four hypotheses are:

(H1) The higher the voter turnout in Parliament elections is, the more people participate on civil society activities. Positive correlation between two political participation forms is similar among all three groups.

(H2) The higher is people participation in Parliament elections the more they place themselves left on left-right worldview scale, and the less they trust political institutions. The relationship between political participation and political attitudes is different among three groups.

(H3) The higher is people participation in civil society activities the more they place themselves left on left-right worldview scale, and the higher is their trust in political institutions. The relationship between political participation and political attitudes is different among three groups.

(H4) Three groups are similar: their attitudes towards immigration have no relation with their political participation nor with their political attitudes.

Data about Estonian population and people with at least master degree or equal who are living in Estonia originates from ESS 2014 round. The sample of Estonian population is 2051 respondents and the sample of people with at least master degree or equal who are living in Estonia is 343 respondents. Data about Estonia expatriates who hold at least

master degree or equal originates from survey questionnaire developed for the master thesis is using the example of ESS questions and extra questions from the theoretical literature. Data is collected in the beginning of 2017 and questionnaire was sent out through three channels: through Estonia Academy of Science network for Young Estonia Expatriate Scientists, through Estonia Ministry of Foreign Affairs network for Global Estonians and through Facebook. Also pilot research was carried out among 8 respondents before sending the survey to potential respondents through three channels. The sample of Estonia expatriates who hold at least master degree or equal is 201 respondents. SPSS is used for data analysis and excel is used for diagrams represented in analysis.

The main focus on analysis is on political participation and attitudes of expatriates who hold at least master degree or equal. The result indicates that expatriate status effect on political participation, political attitudes and attitudes towards immigration is stronger than the effect of level of education. The political participation and attitudes are more similar among Estonia population and people with at least master degree or equal who are living in Estonia. The political participation and attitudes of Estonian expatriates who hold at least master degree or equal are quite different from people with at least master degree or equal who are living in Estonia . This result does not disprove the theoretical literature consensus about level of educations positive effect on political participation and attitudes hence emphasizes that the effect is small compared to expatriate status effects. There are few exceptions where the results indicate that expatriate status and level of education influence political participation in the same degree but differently.

An example of exception is that highly educated people irrespective to country where they are living have higher voter turnout in parliament elections than among Estonia population. The empirical results show that highly educated people with expatriate status have still little lower voter turnout in parliament elections than highly educated people living in Estonia and it can be concluded that level of education influences voter turnout positively but expatriate status negatively. 70% of Estonian expatriates who hold at least master degree or equal argue that their participation in parliament elections have not changed after emigration. Most of the expatriates who state that their participation in parliament elections have changed after emigration argue that the

participation has declined. The empirical results about the three groups participation in civil society activities is different from voter turnout results. Three group participations in civil society activities confirm the common relation between people social characteristics effect on people political participation, attitudes and attitudes towards immigration that are represented in comparative analysis. Expatriate group differs from people living in Estonia irrespectively of their level of education. This is also confirmed by first hypotheses. Estonia population and people with at least master degree or equal who are living in Estonia have positive correlation between two political participation forms but two political participation forms have no link among Estonia expatriates who hold at least master degree or equal. In conclusion, the first hypotheses (H1) have been disproved as it states that three groups have positive correlation between two political participation.

The differences between three groups are smaller in their political attitudes than in their political participation patterns, but expatriate political attitudes are still different from people who are living in their country of origin. The responses to second and third hypotheses represent the result most clearly because these hypotheses consists of two political attitudes relation with both political participation forms. Estonian population and people with at least master degree or equal who are living in Estonia confirms the second hypotheses (H2) that the higher is people participation in Parliament elections the more they place themselves left on left-right worldview scale, and the less they trust political institutions. Estonia expatriates who hold at least master degree or equal disproves the first part of hypotheses because they have no link between worldview and participating in parliament elections. On the other hand, Estonian expatriates who hold at least master degree or equal confirms the second part of second hypotheses that the relationship between political participation and political attitudes is different among three groups. Third hypotheses results are more different than second hypotheses results. Only Estonian population confirm that (H3) the higher is people participation in civil society activities the more they place themselves left on left-right worldview scale, and the higher is their trust in political institutions. People with at least master degree or equal who are living in Estonia and Estonian expatriates who hold at least master degree or equal both disproves the link between world view, political institutions trust and participation on civil society activities. Finally all three groups confirm the forth

hypotheses (H4) because there is no link between attitudes towards immigration political participation and political attitudes. Interesting is that all three groups have still correlation between attitudes towards immigration and their worldview and Estonian expatriates who hold at least master degree or equal have negative correlation between attitudes towards immigration and trust in political institutions. Estonian expatriates who hold at least master degree or equal tend to think that Estonia should involve expatriates more to Estonia life and they also state that mutual contribution between state and people is more equal in their host country than in Estonia.

In conclusion of empirical analysis it can be said that researching three different groups of political participation, political attitudes and attitudes towards immigration helps to understand more how people with different social background support the sustainability of democracy in different ways. Master thesis results are useful for future research on similar topic because it brings out the importance as well as the difficulties on comparing three groups while respondents live in different countries. Future surveys can learn from the experience and prevent the difficulties. The survey analysis results are useful for people and institutions that are interested in expatriates and in conclusion the results recommend the inclusion of expatriates in their country of origin.

Keywords: behaviourism, political participation, political attitudes, attitudes towards immigration, expatriates, external voting, higher education.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Meeli Semjonov (isikukood: 48804010267) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Poliitiline osalud väljaspool päritolumaad: võõrsil olevate eestlaste hoiakud“, mille juhendaja on Vello Pettai ja kaasjuhendajaks on Mai Beilmann,

1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus 22.05.2017

(allkiri)